

**СТОЈКА БОЈКОВСКА
ГОРДАНА АЛЕКСОВА
ДИМИТАР ПАНДЕВ**

КОСАРА ГОЧКОВА

МАКЕДОНСКИ ЈАЗИК

**ЗА VIII ОДДЕЛЕНИЕ
ЗА ДЕВЕТГОДИШНО ОСНОВНО ОБРАЗОВАНИЕ**

Скопје, 2020 год.

Издавач: МИНИСТЕРСТВО ЗА ОБРАЗОВАНИЕ И НАУКА
НА РЕПУБЛИКА СЕВЕРНА МАКЕДОНИЈА
ул. Св. Кирил и Методиј бр. 54
1000 Скопје

Рецензенти: Лидија Тантуровска - претседател
Милка Миноска - член
Митра Цилевска - член

Печати: Полиестердеј ДООЕЛ, Скопје
Тираж: 213

Со Решение на Министерот за образование и наука на
Република Македонија број 10-1634/2 од 19. 06. 2009
година, се одобрува употребата на овој учебник.

CIP - Каталогизација во публикација
Национална и универзитетска библиотека "Св. Климент Охридски", Скопје

373.3.016:811.163.3(075.2)

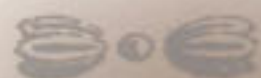
БОЈКОВСКА, Стојка

МАКЕДОНСКИ јазик за VIII одделение / Стојка Бојковска ... [и др.]. -
Скопје : Министерство за образование и наука на Република Северна
Македонија, 2020. - 192 стр. : илустр. ; 30 см

Други автори: Гордана Алексова, Димитар Пандев, Косара Гочкова

ISBN 978-608-226-810-1

1. Бојковска, Стојка [автор] 2. Алексова, Гордана [автор] 3. Пандев,
Димитар [автор] 4. Гочкова, Косара [автор]

помоѣи оуѣе ѣднашѣ да се не заѣа-

СТОЈКА БОЛКОВСКА ГОРДАНА АЛЕКСОВА ДИМИТАР ПАНДЕВ

МАЛѠ ПОЗЕНГИНИ КАКѠ КМЕТИНКЕ,
ПАКЪ ТЫА ВЕЛАТЪ. НЕ ТАКА ДА ГО
ТЕПАМО ЌЕ НЕ ГЛОБИТЪ ЗА БИТОТЪ,
ТАКѠ МИ Ё КА ЦО СМЕ СЕ СОБРАЛЕ ВКЪПЪ
ДА ИДЕМО, ДА ѠНЕСЕМО ѠВЕНЪ НА А-
ГАТЪ ИЛИ НА ПАША ГА, ДА МЪ АЛИ ВЕ-
РИСАМА ЌЪ ТЕКЪ ЁМЪ ДА ГО НАПЪТИ-
МО, ДА ЗЕМЕМО ДРЪГО ТОГО ПОПА АКѠ
Ё ПОДАЛИКѠ СО КЪКА ГА, ПАКЪ ДРЪГИИ
КАНѣТЪ ВЕЛѣТИ ЗА ДРЪГО ТОГО ПОПА
ВЕЛѣТЪ, КАКОВЪ ГЛОБОРЪ ЁСТЬ И ТОИ
ПОПЪ ЗНОИ ДАМА ДАМА,
МА, ДАМА ДАМА ДАМАТЪ, АМА
БАРЕ ПО МАЛѠ ЗЕМѣТЪ ЁМЪ ВЕРЕСѢ
ПЕЕТЪ ЧЕКАТЪ ЗА ПАРЕ, СО ГОДИНЫ А
ДРЪГИОТЪ ПОПЪ СО ТЪРЦЫ СИ ЗЕМАТЪ
ХАКАТЪ АКѠ МЪ НЕ ПЛАТИШЬ, КОИ
КАКѠ ВЕЛѣТЪ КОИ ДРЪГОАЧЕ, АСЛИЌЕ-
ЛАМЪ

Македонски јазик

МАКЕДОНСКИОТ ЈАЗИК ВО XIX ВЕК

Во почетокот на XIX век во Македонија се јавуваат првите печатени книги.

Со појава на првите македонски печатени книги се засилува стремежот да се пишува на јазик што е разбирлив за народот – на **македонски народен јазик**. Воедно, се намалува дотогашната практика како писмен јазик во Македонија да се употребува црковнословенскиот.

Потсети се!

Црковнословенскиот јазик во Македонија имал мошне долг, речиси, илјада-годишна писмена традиција. Тој бил заеднички јазик за православните словенски народи, обединети не само со црквата туку и со литературата.

Во почетокот на XIX век кај повеќето словенски народи, особено на Балканскиот Полуостров, се засилува националната свест, па со тоа и потребата од национален јазик.

Потребата од национален јазик во Македонија се јавува истовремено со потребата на македонското општество од првата половина на XIX век за посебна трговија, за посебна црква и за посебно образование.

Потсети се од македонската историја!

Македонија во овој период не е слободна. Таа е во рамките на Турската Империја, во која се употребуваат повеќе јазици.

Поистакнатите Македонци од овој период не се согласувале како јазик на трговијата, на образованието, па и на црквата да се употребуваат други јазици (какви што биле, во прво време, грчкиот, а потоа српскиот и бугарскиот).

Црковнословенскиот јазик не можел да врши таква улога.

Таква улога во Македонија можел да врши македонскиот народен јазик.

Запомни

Во XIX век поистакнатите Македонци се залагаат за употреба на македонскиот јазик во повеќе области на меѓусебното општење во Македонија.

Заслугата за ширењето на првите македонски печатени книги им припаѓа на првите македонски писатели од XIX век: **Јоаким Крчовски** и **Кирил Пејчиновиќ**.

Во нивните дела се намалува употребата на црковнословенскиот јазик како јазик на писменоста и на литературата. Таа улога ја презема македонскиот народен јазик.

ра

ПОМОЖИ ОУЩЕ ЁДНАШЪ ДА СЕ НЕ ЗАКА-
БАТЪ, А ЁДНИИ ЧОРБАЦИЕ ШО САТЪ
МАЛШ ПОЗЕНГНИИ КАКШ КМЕТНИКЕ,
ПАКЪ ТЫА БЕЛАТЪ. НЕ ТАКА ДА ГО
ЧЕПАМО ЌЕ НЕ ГЛОБИТЪ ЗА БИТОТЪ,
ТАКШ МИ Ё КА ШО СМЕ СЕ СОБРАЛЕ ВКЪПЪ
ДА ИДЕМО, ДА ШНЕСЕМО ШВЕНЪ НА А-
ГАТЪ НАИ НА ПАША ТА, ДА МЪ АЛИ БЕ-
РИСАМА КЪ ТЕКЪ ЕМЪ ДА ГО НАПЪТНИ-
МО, ДА ЗЕМЕМО ДРЪГО ТОГО ПОПА АКШ
Е ПОДАЛЕКШ СО КЪКА ТА, ПАКЪ ДРЪГИИ
КМЕТЪ БЕЛАТЪ ЗА ДРЪГО ТОГО ПОПА
ВЕЛИТЪ, КАКОВЪ ГЛОБАРЪ ЕСТЬ И ТОИ
ПОПЪ МНОГЪ ЗЕМАТЪ МАХНИ ГО ТА-
МШ, ШВАИ ПОПЪ СЕ ЗАБАВАТЪ, АМА
БАРЕ ПОМАЛШ ЗЕМАТЪ ЕМЪ ВЕРЕСИЕ
ПЕЕТЪ ЧЕКАТЪ ЗА ПАРЕ, СО ГОДНИИ А
ДРЪГИОТЪ ПОПЪ СО ТЪРЦЫ СИ ЗЕМАТЪ
ХАКАТЪ АКШ МЪ НЕ ПЛАТИШЪ, КОИ
КАКШ БЕЛИТЪ КОИ ДРЪГОАЧЕ, АСЛИКЕ-
ЛАМЪ

Фотостимка на страница од „Огледало“
(1816), Кирил Пејчиновиќ

Кирил Пејчиновиќ

Запомни

За првите македонски писатели е карактеристичен стремежот да се пишува на македонски народен јазик, на јазик што е разбирлив и што е прифатлив за народот.

Крчовски и Пејчиновиќ се писатели со своја цел: сакаат да го поучат и да го просветат македонскиот народ. Затоа се нарекуваат **просветители**.

Тие имаат цврста задача: македонскиот народ да го разбере и да го прифати нивното литературно дело. За да го остварат тоа, имаат јасна определба: го воведуваат македонскиот народен јазик во литературата.

Крчовски потекнува од Западна Македонија (Кичевско), а живее во северо-источна Македонија. При употребата на народниот јазик се служи со јазични особености и од североисточните и од западномакедонските народни говори.

Пејчиновиќ, пак, потекнува од Теарце, Тетовско. Тој се служи со својот тетовски говор, но употребува јазични особености и од другите македонски народни говори.

Така, македонскиот народен јазик во нивните книги добива поширока основа, а нивните книги стануваат поразбирливи за поширок круг македонски читатели.

По Крчовски и Пејчиновиќ, во Македонија црковнословенскиот јазик веќе не е основно средство во литературата.

Појинисој на К. Пејчиновиќ

Стремежот да се пишува на македонски народен јазик во времето на македонската Преродба (втората половина на XIX век) прераснува во стремеж за оформување литературен јазик.

Тоа особено доаѓа до израз во делата на македонските писатели. Имено, тие се главни носители на македонската Преродба и на македонското национално осознавање.

Основно средство во македонската литература, па и во писменото општење меѓу Македонците, станува македонскиот народен јазик.

Постепено, македонскиот народен јазик се зацврстува како јазик на трговијата, на црквата и на образованието во Македонија.

Исечок од Ејинџафой на К. Пејчиновиќ

Потсети се од македонската историја!

Македонскиот народ во XIX век сè уште е поробен. Исто така, засилено е влијанието од соседните земји, пред сè, во црквата и во образованието.

Македонските писатели – преродбеници (Рајко Жинзифов, браќата Димитрија и Константин Миладиновци, Григор Прличев, Ѓорѓија Пулевски и други) ја чувствуваат потребата од литературен јазик на кој ќе ги пишуваат своите литературни дела. Тие го издигнуваат македонскиот јазик на рамниште на јазик на уметничката литература.

Повеќето македонски писатели – преродбеници стекнале образование на други јазици (грчки, српски, бугарски, руски). Тие дури и пишувале на овие јазици или, пак, во своите литературни дека внесувале особености од тие јазици. За да ги објават своите дела, тие честопати ги користеле и имињата на соседните земји и јазици, но во својата душа и срце се чувствувале само како Македонци и како родени зборуваачи на македонскиот јазик. Тие постепено ја разоткриле политиката на соседните земји спрема Македонија и спрема македонскиот јазик и се определиле за самостојна македонска нација и за посебен македонски јазик.

Запомни!

Македонските писатели – преродбеници го издигнале македонскиот народен јазик на рамниште на јазик на уметничката литература.

Освен како јазик на уметничката литература, македонскиот народен јазик во македонската Преродба се употребувал и како јазик на црквата, на образованието, на трговијата, на науката (особено на медицината) итн.

Врз основа на јазикот на македонската уметничка литература постепено се оформил ставот македонскиот литературен јазик да се постави врз западномакедонска дијалектна основа.

Таа јасна порака македонските преродбеници им ја заветиле на своите следбеници во XX век.

Рајко Жинзифов

Димитар Миладинов

Константин Миладинов

Григор Прличев

Вежби

1. Прочитај го следниов извадок од делото на Јоаким Крчовски:

Цару. . . ти знаеш зашто ние сос тебе имаме голема пријателштина и некеме никој дај да се расијеме. Ами твој твој Јоан што ти е тебе верен ме вика да дијнам војска на тебе. И ако сакаш да ме веруеш, ејте ти праќам една негова книга.

Дали ти е разбирлив јазикот на овој извадок од делото на Јоаким Крчовски?

Спореди го македонскиот народен јазик на Јоаким Крчовски со македонскиот стандарден (литературен) јазик!

Можеш ли да препознаеш некои особености на современите македонски народни говори?

2. Прочитај го следниов пример од делото на Кирил Пејчиновиќ:

А ми е и празничкој што го служиме еднаш у годината, и него неписмено го служиме...

Кои зборови од овој пример не се употребуваат во македонскиот стандарден јазик?

3. Првите македонски печатени книги биле прифатени од македонските читатели од тоа време. Еве што вели за македонскиот народен јазик Теодосија Синаитски, сопственикот на првата македонска печатница во Солун:

Еве клуч што отворувајте го срцејто ваше, не клуч што злато или сребро, но клуч од железо и чилик.

Теодосија Синаитски го нарекува македонскиот народен јазик клуч од железо и чилик, а другите јазици (какви што биле црковнословенскиот, грчкиот и други) клуч од злато или сребро. Што мислиш, зошто? Како ја објаснуваш неговата споредба?

4. Објасни го односот на Рајко Жинзифов спрема македонската традиција и особено спрема македонскиот народен јазик преку стиховите за свети Климент Охридски од песната „Охрид“:

*На свој јазик народен
Пројведал кројко, мило.*

Зошто им бил кроток и мил народниот јазик на македонските слушатели?

Што мислиш, на кој јазик македонските слушатели сакале да слушаат црковни проповеди?

5. Објасни го односот на Рајко Жинзифов спрема македонскиот народен јазик и особено спрема македонските народни имиња преку стиховите од песната „Братски труд“:

*Име нека еј Бојан
Здраве, Драган ил Симојан,
А не грчко Ксенофон
Или Демофон.*

ФОНЕТИКА

АКЦЕНТСКИ ЦЕЛОСТИ

Потсети се!

Науката која ги проучува гласовите се нарекува *фонетика*. Таа ги проучува гласовите поодделно, изолирано еден од друг, т.е. нивното создавање со помош на говорните органи во говорниот апарат како и нивните гласовни (звучни) карактеристики.

Постојат јазици во кои акцентот има точно определено место во зборот и јазици во кои акцентот не се врзува со определено место во зборот. Македонскиот јазик, според оваа карактеристика, спаѓа во јазиците со точно определено место на акцентот во зборот. Тоа значи дека при зголемување на бројот на слоговите во зборот, акцентот секогаш останува на третиот слог од крајот на зборот

Покрај зборови кои имаат свој сопствен акцент, во македонскиот јазик има и зборови кои немаат свој акцент, т.е. не се акцентираат самостојно. Бидејќи немаат свој акцент, тие зборови акцентски се „здружуваат“ со зборови кои имаат свој акцент и така образуваат *акцентијска целост*.

Зборови кои немаат свој акцент се: предлозите, сврзниците, честичките, некои извици, кратките форми од заменките и кратката форма се од повратната замена *себе*. Овие зборови се наречени зборови без сопствен акцент (клитики). Сите тие зборови образуваат акцентска целост со зборовите коишто имаат свој акцент. Овие зборови може да стојат пред и зад акцентираниот збор. Местото на акцентот во акцентската целост е определено според општото правило за акцент во повеќесложните зборови, т.е. на третиот слог од крајот на зборот или на третиот слог во низата од најмалку два збора.

Акцентската целост се обележува со знакот (_), на пример: *мајка_ми*; *ипрејна_вечер*; *не_јавувајше_се*.

Видови акцентски целости

Во составот на акцентската целост можат да влегуваат сите видови зборови. Во зависност од тоа какви (кои) видови зборови ја сочинуваат акцентската целост, можат да се изделат два вида:

а) акцені́ська ціло́сті од два збора со сойсьі́вен акце́ні (самосі́ю́жні, йолно́значні) збора:

кисели млеко, прва вечер, Великийейшок, суви грозје итн.

б) акцентийска целоси од самостоен/попозначен збор и збор без сојствен акцентий, на пример:

не сака, не ѓи сака, не му ѓи сака, не сакајѝѝ им ѓи; ѝѝѝѝко ми, си мене НТН.

а) Акценийска целоси од два самостојни/полнозначни збора најчесто е составена од:

а. именка и именка: доктор Иван, йой Сийжан и др.

б. придавка и именка : суви жрозје, русá среда, Железнá Река и др.

В. замена и именка: *нашиј луѓе, Ај и на њвоја џлава* и др.

г. број и именка: њеџи њари не дава за њаа рабoџа, сџо дџенари...

д. прилог и именка: *Ко́лку́ време ти́и шреба? Ка́ј сака да́ иди?*

б) Акценти́ска целос́т од акценти́ран и неакценти́ран збор, зависно од местото на неакценти́раниот збор во однос на акценти́раниот (самостојниот) збор, може да биде од два вида:

а. акценѣиска целостѣ со неакценѣиран збор (ѣпроклиѣника) ѣред акценѣираноѣ: нѣ сака, не ѣи сака, не му ѣи сака, не сум ѣи сакал, не ке ѣм ѣи сака, шѣо му сака итн.

б. акценійска целості со неакценційан збор (енкліітика) йо акценцій-
раниош, на пример: ма́јка ми, сёсѣ́ра ми, бра́йу́чед ми; ё́йце им, е́йце им љи,
ка́ми љи љи (кни́жѣице), зе́мѣице љи, зе́мѣице им љи; дава́јќи им, дава́јќи им љи итн.

Вежби

1. Работи постапно, следејќи ги инструкциите за вежбата:

- во наведените состави и реченици обележи ја акцентската целост;
- обележи го местото на акцентот во акцентската целост;
- прочитај ги гласно акцентските целости.

а) Таа не ѓо зеде. Тие не им ѓо кажаа ѓоа. Тој не сака да му ѓо каже ѓоа нему. Ѓѓо не рече дека било ѓака? Не им реков ниѓѓо лоѓо! Коѓа дојде мајка ѓѓи? Кај сакаѓе да одиѓе? Кај сака, ѓаму оди. Како ѓоѓол, ѓака доѓол.

б) Ти си наш човек; Чудни се оние луѓе од власта; Колку луѓе, толку чуда. Каков човек, такав аршин.

в) без грешка; ѿој ѿред нас е дојден; Толку многу време ѿ шребаше до крај да ја каже висѿинаѿта, ама в лице, не зад ѿрб, в лице; Без ѿајле, браѿѿ, сеѿѿо боѿаѿѿство му е со неѿо! Врз нас ѿо исѿури сиѿѿѿ бес.

Ѓ) Без време ѓо закопаа човекој; Осианало јѓа до ден денешен, Падна од дрво;
Клуиште се од дрво; Се соина слеѓувајќи јѓ скали; Пајтој нѓ води сред село; Ојидѓа
на нива, Рабојтеа од ноќ до ноќ; без јесна и без смеа, не е убаво.

2. Прочитај го текстот што ти е даден подолу. Обележи ги со молив акцентските целисти, а потоа во тетратка групирај ги според видот на зборовите и нивниот начин на поврзување. Обележи го акцентното место во нив.

– Си видел ли *иш* некој *вашир*, *Клименѝе*!?

Клименѝе! *Ќе* *и*аднев во несвесѝи, *ми* *џо* знаеше *имеѝио*, *ми* *џо* знаеше *имеѝио*, а *ишоа* значеше еден *вамѝир* (*вашир*) *џо* изговори *моеѝио* име! Од каде *ми* *џо* знае *имеѝио*, се зачудив, но *ишоа* ни најмалку не ме усѝокои. Немав време за размислување, морав веднаш да му одговорам на *си*роџѝио *и*рашање. Гласоѝи му беше речиси заѝоведнички, нареди:

– Ајде, зборувај!

– Видов – му *и*ризнав – и *ишоа* сеџа, *и*ред малку!

– А како изгледаше *и*војоѝи *вашир*, *Клименѝе*? – рече смеејќи се не *ишо*лку *џ*ласно, но *очи*џледно *и*одбивно и со *ишоа* сакајќи да ме *и*отиски до земја.

– Како малечко жарче! – сакав да *џо* разуверам, *и*а да ми верува.

– Ајде – рече – не *и*уку зборувај, како некое *џ*луѝаво момче, *ишоа* *иш* се *и*ричинило, само *иш* се *и*ричинило! *Си*аѝи *џи* *и*рсѝиѝиѝе на очи и де *и*оџледај!

(Ж. Чинго)

Правила за акцентирање на акцентските целисти

И кај акцентските целисти, како и кај самостојните (полнозначните) зборови, се јавуваат отстапувања во однос на третосложното акцентирање. Така, отстапување од третосложното акцентирање кај акцентските целисти има во следниве случаи:

а) Кога акцентската целост составена од **именка и иридавка** не развила ново значење, туку секој од составните делови го задржал своето значење, на пример: *Прваѝиа* *вѝечер* отидовме во диско, а претходната вечер бевме во кино (: *и*рва *вечер*);

б) Во акцентска целост од **броеви со ириближно значење и именка** акцентот не се пренесува врз бројот, на пример; Ми требаат два *и*ри *дѝена* за таа работа; за седум *осум* *дѝена* ќе стасам да ја завршам работата итн.

в) Кај акцентски целисти во чиј состав влегуваат **ирилоџ и именка** обично нема трисложно акцентирање, на пример: *малку* *врѝеме* ми *и*реба за *и*аа *рабоѝиа*; *миџу* *дѝеца* бевме во *семејси*воѝио и сл., иако се можни и состави со акцент на прилогот: *малку* *време* *мина* итн.

г) Разделено акцентирање во акцентска целост од **ириашален збор и именка** има само тогаш кога има логичка истакнатост на нејзините членови, спореди: *Ки* *чивек* *рѝече* (*иш*ј или *друџиоѝи*)?; *Ки* *и*аѝан *чука*, *иш*ј *и*ро *и*раѝи! Прашалните зборови образуваат акцентска целост со именката, со акцент на третниот слог, само ако именката е двосложна, на пример: *Шѝи* *дѝеца* *беа* *и*иѝе?; *Колку* *и*ари *чини* *ишоа*?

д) Во акцентска целост од потврдни (декларативни) искази акцентот секогаш е на глаголот, т.е. нема третосложно акцентирана целост, на пример: *Кѐ ми жѐ зѐме лебои́; би му ја да́ле ли?; беа си зѐле ѿорби* итн.

е) Ако во акцентската целост треба да се нагласи прашалниот збор, тогаш нема третосложно акцентирање: *Ки́ ѿе ви́кна (ѿи́ или ѿда́)?*

Во акцентски целости од *неакцентиран збор (проклитика)* и *именски збор* каде што како неакцентиран збор најчесто се јавуваат предлози, сврзници, честички или некои извици, има два начина на акцентирање: а) кога акцентот се префрла врз неакцентираниот (проклитика) збор и б) кога акцентот не се префрла врз неакцентираниот (проклитика) збор. Еве ги случаите кога акцентот не се префрла врз проклитиката:

1. Кога предлогот има граматичка функција: *Не се да́ва на деца ѿаква рабо́и* (дативен однос);
2. Кога изразот е со посесивно значење: *Со кри́ло од мѝлјак да ѿе жрѐбне; од ѿи́ле млеко имаше ѿаму* и сл.
3. Кога составот значи материја од што нешто е направено: *со ка́мен кука жради; клу́иѿи се од дрво, а не од жѐлезо.*
4. Кога именката во составот е логички подвлечена, на пример: *Без ма́ка нема наука; без срѐка сум, а не без ѿа́ри* и сл.

Задача

Во текстот, даден подолу, имаш неколку задолженија: да го определиш составот на акцентските целости, да направиш класификација на целостите според зборовите од кои е составена, да ја обележиш акцентската целост, да го определиш нејзиното значење и, најпосле, гласно да го прочиташ текстот со особено внимание на изговорот на акцентската целост!

Од тој миг кога ја открив таа врата, јас се сеќавам на буквите. Најпрвин, заведен од сликовитоста, јас мислев дека секоја буква е една приказна, дека доволно е татко ми да ја погледне буквата Ш и да сфати дека тоа е приказна за некоја триглава ламја (оти, погледни ја таа буква: навистина личи на ламја со три глави). Или, да ја погледне буквата S, па да ја раскаже приказната за змијата што опседнала цел еден град. Тоа беше мојата прва и кобна заблуда, дека буквите се слики, а сликите приказни. Дека се врати што водат во непознати и волшебни одаи.

Вештица (Венко Андоновски)

МОРФОЛОГИЈА

ГЛАГОЛИ

Потсети се:

Морфологијата ги проучува формите на зборовите.

Таа се интересира за градбата на зборовите, како и за нивните граматички значења (категории).

Според заедничките граматички значења, зборовите се обединуваат во зборовни групи.

Најсложена зборовна група во македонскиот јазик се глаголите. Тие имаат повеќе граматички значења (вид, лице, време, начин и други) и повеќе посебни форми.

Според категоријата вид, глаголите се делат на свршени и несвршени глаголи.

ЛИЧНИ И БЕЗЛИЧНИ ГЛАГОЛИ

Според граматичката категорија лице разликуваме **лични и безлични глаголи**.

Со категоријата лице го означуваме вршителот или носителот на дејството.

Лицето се определува според говорната ситуација. Така, разликуваме три лица:

Прво лице: лице што зборува - збурвач: *Јас зборувам.*

Второ лице: лице со кое збурвачот зборува - слушаач: *Ти слушаш.*

Трето лице: лице за кое се зборува во говорната ситуација: *Тој /ѝаа/ѝоа учи.*

Лични глаголи: Личните глаголи разликуваат глаголски форми за сите три лица во единина и во множина. Тие се менуваат по лице.

Кај личните глаголи, вршителот или носителот на дејството се искажува со помош на лични наставки.

Безлични глаголи: Глаголите што имаат форми само за трето лице единина се викаат безлични глаголи.

Безличните глаголи покажуваат дејства што не можат да се поврзат со одреден вршител на дејството.

Нема вршител на дејство

има дејство што се извршува

Грми. Сѝуди. Врне.

Со безличните глаголи се означуваат:

– природни појави: *вее, врне, роси, сека, зазорува, се разденува, се сѝемнува, се смрачува;*

– физички и душевни состојби на човекот и на другите живи суштества: *(ми) сѝуди, (му) ѓорчи, ми се сѝие, ми се ѝлаче, ме исѝлаши, ме сѝиресе, (ѓо) боли.*

• Препознај ги природните појави искажани со безлични глаголи во следниве примери:

Наеднаш се заоблачи. Ќе врне.

Небоѝо наеднаш се замрачи.

Се сѝемнуваше, а мене ме фаќаше сѝрав.

Надвор се обдени.

Вчера мноѓу сѝудеше. И денеска ќе сѝуди.

• Препознај ги физичките и душевните состојби искажани со безлични глаголи во следните примери:

Ме мрзи да се измијам. Те мрзи да се облечеш. Ја мрзи да се исчешла.

Те личи ѝоа иѝо ѓо наѝрави. Ве личи да иѓраѝе фудбал. Ми личи дека сѐ е во ред.

Гладен сум. Ми се јаде. А ѝебе? Дали ѝи се јаде? Прашај ѓи друѓиѝе дали им се јаде.

Ми здодеа да ѓо чекам. Дали ви се здодеа и вам?

Запомни:

Кога изразуваат физички и душевни состојби, безличните глаголи задолжително се употребуваат заедно со кратки заменски форми.

• Објасни ги, според значење, безличните глаголи во следните примери:

Коѓа се раздени, им ѝрисѝуде на сѝие.

Коѓа заѓрме, ми ѝекна да учам физика.

а. природни појави: _____,

б. физички и психички појави: () _____, () _____

Само во форма за трето лице се јавува и глаголот *ѝреба*:

Треба да одам на работа... (Горјан Петревски, „Марта“)

Мајка ми ѝреба да ми ја открие вистината за него. (Г. Петревски, „Марта“)

Овде не ѝреба да нѐ видат заедно (Г. Петревски, „Марта“)

Но нели не треба да брземе со претпоставки? (О. Николова, „Мојот звук“)

Треба внимателно да ме слушате, а јас ќе морам да ја оспорам точноста на една или две општоприфатени идеи. (Х. Ц. Велс, „Времеплов“)

Што *йреба* да значи ова? (А. Линдгрен, „Пипи – долгиот чорап“)

Запомни:

Глаголот *йреба* се употребува само во трето лице. Тој е безличен глагол.

• Спореди ја употребата на глаголските форми: *може, мора*:

Денес *може* да поспиеме повеќе, но утре *мора* да станеме порано.

Учениците не *може* сè да знаат, но *мора* постојано да учат.

Што забележуваат: И тие се употребуваат во трето лице. Значи, и тие се глаголи.

Домашна задача:

Изложи ги во писмена форма

а) твоите секојдневни задолжителни обврски (помош: употреби ги безличните глаголи *йреба* и *мора*);

б) твоите планови во текот на денот (помош: употреби ги безличните глаголи: *йреба* и *може*).

При претставувањето на деловите од денот, употреби безлични глаголи, како што се: *се зазорува, се разденува, се сиемнува*

• Препознај ги безличните глаголи што означуваат физички и душевни состојби во следниве примери од романот „Мојот звук“ од Оливера Николова:

1. Ама нели влезе Лиле, ќерка ѝ на хемичаркајџа, и мене не да ми се се *йойкосија нозејџе, йуку дури и мевойџ ме забеле*.

2. Час е *йџаа* горе на клацкалкајџа – *йа* ми соли ум, ме брани *йред нејзинијџе* друѓарки, се *виушиџа* во дискусија со *йрофесоријџе* кога *йиџе йреба* мене да ме *исйрашуваајџ*; час *йак* јас сум горе – *йа* сè *ишйо* ќе ми *йекне* и *йравам*, и *йишувам* анонимни *йисма*, и *џо* крадам дезодорансојџ од *џебойџ* на *кайушойџ*, закачен во училишниниојџ ходник, на *клуџајџа* и *цриџам йрилисни џвејџови*... Но Лиле не се *луџи*.

3. Таа не се наведна ни да ме бакне, ни да ме дойре, ни да ме *йриџокрие*. Издишав. И *йџаа* излезе, како да заминува некаде во *свејџойџ*, *йџака* ми се *сиџори*, за да си создаде *неишйо* сама и за да биде *среќна*.

Помош: Препознај ги најпрво глаголите пред кои има кратки заменски форми, а потоа употребувај ги во состав со други кратки заменски форми. Ако се менуваат, тогаш глаголите се лични. На пример: *му солам ум*. Ако останува глаголот ист во повеќе состави со различни кратки заменски форми – тогаш е безличен.

НЕЛИЧНИ ГЛАГОЛСКИ ФОРМИ

Глаголските форми што не се менуваат по лице се нарекуваат **нелични глаголски форми**.

Нелични глаголски форми се **глаголската л-форма, глаголската придавка, глаголската именка и глаголскиот прилог**.

Тие се препознаваат според карактеристичните наставки, како и според карактеристичното значење со кое се доближуваат до други зборовни групи.

Глаголска л-форма

Глаголската л-форма се препознава по карактеристичната наставка –л, според која го добила и своето име.

Препознај ја глаголската л-форма (според нејзината карактеристична наставка) во следниот пример:

Оној ишшо не го доживеал чувсшвоишо наречено љубов кон фудбалоиш, во никој случај не може да објасни. Но и оној ишшо го почувсшвувал, колку и да сака да го иренесе, иак не ќе може да го доближи. (Г. Петревски, „Спомените за Споменка“)

Глаголската л-форма се менува по род и по број.

	игра	носи	плаче
	м.р. ж.р. ср.р.	м.р. ж.р. ср.р.	м.р. ж.р. ср.р.
едн.	играл, играла, играло	носел, носела, носело	плачел, плачела, плачело
мн.	играле	носеле	плачеле

Запомни:

Глаголската л-форма во множината има иста форма за сите три рода.

• Издвој ги глаголските л-форми во следниот извадок од „Итар Пејо“ од Стале Попов:

Пошол Пејо една саботиа на Пазар во Прилеп со своише Мариовци и излегол в чаршија да се ирошеиша и да ја разгледа. Се зайрел иред една хосишница: вртеле иенџерињаиша со разни манџи. Му иошекле слинки од убавиша миризба, ама немал иарички да влезе да иовечера. Затиша си извадил од иорбаиша едно иарче лебец и оишишол кај иенџерињаиша и иочнал да си го иоиш лебецоиш на иареаиша ишо излежувала од нив, иа ишака иоомекнаиш иочнал да си ирицка од него.

Глаголска именка

Глаголската именка се препознава по карактеристичната наставка **-ње**. Таа се образува од несвршени глаголи

• Препознај ги глаголските именки во следниот дел од „Марта“ од Горјан Петревски:

- *Како ѝомина в училишѝе, Марѝа? – ѝраша мајкаѝа.*
- *Како и секој ден, мамо – рамнодушно ѝ одвраѝи. – Нишѝо ново не се случува.*
- *А шѝо ѝреба да се случи?*
- *Толку е еднолично ... Предавање и исѝрашување, оценки од еден до ѝеѝ, знаење и незнаење ... Така секој ден.*

Глаголската именка има форми за еднина и за множина, како и членувани форми.

• Препознај ги различните форми на глаголската именка во следните примери од истиот роман:

- *Ние сме на расѝолагање! И шѝоа веднаш - ѝродолжи Цо. – Издај наредба! Ако ѝреба – сиѝе в оѝан!...*
- *Соѝледувањеѝо, Ник, ѝи е сосем на месѝо – не ѝо сфаѝи Панѝер ѝоѝсмевањеѝо.*
- *Сиѝе имаѝе лекарски оѝравдувања! – ѝо ѝрекина Виѝан. Така беше и шѝој ден ѝо завршувањеѝо на часовиѝе. Но, изненадувањеѝа, сѝ уиѝе како да не беа завршени. Премноѝу возбудувања за краѝко време.*

Освен со наставката **-ње**, глаголски именки поретко се образуваат и со наставката **-ние**, но од свршени глаголи:

- Не обрнуваше внимание на крвѝа шѝо му ѝечеше од ракаѝа.*
- Одделениеѝо ѝо знаеше, ама собайѝа не...*

Глаголската именка има особености и на глагол и на именка.

Глаголски прилог

Глаголскиот прилог се препознава по карактеристичната наставка **-јќи**. Тој се образува од несвршени глаголи.

• Препознај ги глаголскиот прилог во следниот извадок од „Бојан“ од Григор Поповски:

- Бојан расчисѝи околу ѝруйецоѝ со ѝежок најор, ѝолека, ѝомоѝнувајќи се со еден лосѝ, санѝимеѝар ѝо санѝимеѝар ѝо исѝркала до срединаѝа од*

сѝпреаѝа. Поѝшоа седна врз неѝо, бришејќи си ѝо ѝоѝноѝо чело, собирајќи здив, смирувајќи ѝо своеѝо возбудено срце.

Глаголскиот прилог е неменлива глаголска форма. Обично се употребува во иста реченица со друг глагол во лична глаголска форма.

• Препознај ги во иста реченица глаголскиот прилог и глаголот во лична глаголска форма:

Тоѝаш на враѝаѝа од фризерскиоѝ салон се ѝојави ѝривлечнаѝа Лиле, ѝресејќи ја својаѝа бела ѝресѝилка.

Влеѝов дома, влечкајќи се.

Ги сѝѝиѝнав дури ѝред зѝрадаѝа, облекувајќи си ѝи ѝо скалиѝе ѝанѝалонкиѝе... (О. Николова, „Големи и мали“)

Што забележуваш: Во иста реченица, глаголскиот прилог искажува дејство што се врши паралелно со дејството искажано со личната глаголска форма!

Вежби:

• Спореди ги примерите во кои се употребени лични и величини глаголски форми од исти глаголи:

1. а) Топката ја *ѝресече* на две половини и ми ја фрли пред нозе!

б) Дома ми приредија изненадување: ... Нова фудбалска топка. Толку бев среќен. И стопати му простував на татко ми за *ѝресеченаѝа* топка. (Г. Петревски, „Споменка“)

2. Кога *влезе* географичарот, двете, занесени во разговорот не го сетија неговото *влеѓување*. (Г. Петревски, „Снеговите на Климентина Евин“)

3. а) Денко пред тоа сркна малку од млекото. Сега ја држеше лажицата в рака, *ѝледаше* како сите околу него *сркааѝѝ*, како да се на некој натпревар по *сркање*.

б) (Старецот) молчеше, *ѝледајќи* во гостинот од градот, одмерувајќи го од глава до пети. (Г. Поповски, „Бојан“)

4. а) Немаме време да седиме многу, - рече Бојан. - *Дојдовме* колку да те видиме и да те изненадиме.

б) Елена ги виде уште кога *дојдоа*.

в) Оваа случка беше скорешна, од последното *доаѓање* на Бојан во колибата, во октомври, кога два-три дена училиштето не работеше, па Бојан беше *дошол* да се види со деда си. (Г. Поповски, „Бојан“)

• Замени ги глаголските придавки со лични глаголски форми:

Тука постојано доаѓа Витан, познат како Витез, Ѓорѓи наречен Џо, Никола или накратко Ник и Панде прекаруван како Пантер.

Помош: *ѝознаѝѝ како* = *коѝо ѝо ѝознавааѝѝ како*

Наречен = _____

Прекаруван како = _____

- Наместо глаголски прилог употреби глаголска именка од истиот глагол:
 - а) Патот го продолжија молчејќи.
Патот го продолжија со _____.
 - б) Наместо глаголска именка употреби глаголски прилог од истиот глагол:
Ме испратија со долго ракоплескање.
Ме испратија, долго _____.
- Употреби глаголска л-форма и глаголска придавка наместо личната глаголска форма:
 - Ме _____ со долго ракоплескање.
Бев _____ со долго ракоплескање.
 - в) Дополни ги празните места, според истиот модел:
Враќајќи се назад, слободно газев со двете нозе.
На _____ назад, слободно газев со двете нозе.
Се вратив назад, слободно _____ со двете нозе.
 - г) Наместо глаголска л форма, употреби глаголска придавка:
Ама си пораснал!
Колку си _____!
- Состави слична реченица, според примерот:
Потоа настана едно големо довикување, чкриење на столови, сунење на прибор за јадење – летувалците ручаа.
Потоа настана _____ – летувалците пливаа.
Употреби соодветни глаголски именки со кои ќе опфатиш дејства што се содржат во глаголот „плива“.

Запомни:

Неличните глаголски форми се прости глаголски форми.

СЕГАШНО ВРЕМЕ

Дејствата и состојбите што се извршуваат во моментот на зборувањето се изразуваат со сегашно време.

Сегашното време е проста глаголска форма.

• Прочитај го на глас следниот извадок од текст што се запишува во моментот на одвивањето на дејствата.

• Препознај ги дејствата и состојбите што се одвиваат во моментот на зборувањето:

...Го движам ѝенкалојџо кое го исцитува мојој сон. Но јџоа само како да се движи ѝо харѝијџѝа. И само како да ме разбира дека морам некому, на свој

начин, да му се искажам. Но кому? Освен на оваа ѝмѣйраѣка, се разбира. А не можам да љо задржам во себе чувсѣивоѣо кое ми е добро ѣознаѣо, кое завладува со мене. И ѣолека љо зазема секој дел од душаѣа, од срцеѣо. Ме сѣеѣа в ѣрло. Зборовиѣе сами како да сакааѣ да излезаѣ од мене. Но, ѣред коѣо да љи исѣушѣа, коѣа никој не ме разбира? Всушносѣ, за мене сѣ е ѣроза и ѣоезиѣа.

А мојоѣ сон е ѣоврзан со една личносѣ. Личносѣ на коѣа ѣ се восхѣувам. Оној чиј лик се оѣледува во сѣе моѣ сонѣиѣа – Горѣан Пеѣревски. Име од кое зрачи необична ѣоѣлина коѣа ми љо ѣоѣли срцеѣо и ме ѣоѣѣикнува да ѣишувам, да ѣишувам...

Овие деѣства и состоѣби се одвиваат во моментот на зборуваѣето.

Лицето што зборува ги опишува настаните што се случуваат во дадениот момент.

Така, во моментот на зборуваѣето можеме да вршиме деѣства или состоѣби или, пак, да ги примаме со нашите сетила во тој момент:

Чиѣам книѣа. Гледам ѣреѣсѣава. Слушам ѣесни.

Извлечи ги од текстот формите со кои се изразуваат деѣства или состоѣби што се вршат во моментот на зборуваѣето.

Состави реченици со кои овие деѣства ќе ги поврзеш со првото, со второто и со третото лице во еднина и во множина.

Издели ги формите за трето лице еднина.

Според формите за трето лице еднина глаголите се групираат во три групи:

Ако формата за трето лице еднина завршува на самогласката **а**, тогаш глаголот е од **а**- група: *сака*;

Ако формата за трето лице завршува на самогласката **е**, тогаш глаголот е од **е**- група: *може*;

Ако формата за трето лице завршува на самогласката **и**, тогаш глаголот е од **и**- група: *движи*.

Според изделуваѣето на деловите на глаголот **сака**, издели ги составните делови на глаголите *може* и *движи*. Прво издели го делот со кој се искажува деѣството што се означува со глаголот, а потоа препознај ги другите морфеми:

1 л. едн.	сак-а-м	_____	_____
2 л. едн.	сак-а-ш	_____	_____
3 л. едн.	сак-а	мож-е	движ-и
1 л. мн.	сак-а-ме	_____	_____
2 л. мн.	сак-а-те	_____	_____
3 л. мн.	сак-а-ат	_____	_____

Запомни

Деловите на крајот на збороформите се наставки за образување сегашно време.

Меѓу делот со кој се означува дејството или состојбата и наставките за сегашно време ја изделуваме самогласката со која ја определуваме групата на глаголот.

Оваа самогласка ја нарекуваме самогласка на основата (или вокал на основата) на глаголот. Таа се препознава најлесно кај сите глаголи преку формата за третото лице еднина.

Во формата за прво лице еднина кај сите глаголи меѓу делот со кој се означува дејството и наставката редовно се јавува самогласката **а**.

Во формата за трето лице еднина отсуствува наставка. Оваа збороформа, всушност, завршува на самогласката на основата.

Запомни:

Секој одделен дел на зборот се нарекува морфема.

• Издели ги формите на сегашното време од следниот извадок од „Големи и мали“ од Бошко Смаковски:

На ѓочейѓокојѓ на „Караорманска“, од левајѓа сѓјрана, се наоѓа едно куќиче, кое ѓовеќе личи на сѓјражарница, со една врајѓичка и две мали ѓрозорчиња сѓрема улицајѓа. Пред врајѓичкајѓа секоѓаш сѓјои еден ѓоѓодем камен, а на каменојѓ, секоѓаш сѓјои и еден Диме.

Е, ѓјој Диме, ѓо викајѓ Диме Такси.

Диме ѓи знае сѓјѓе жијѓели на улицајѓа „Караорманска“. И кој живее и кој каде живее и кој како живее. Обично, еднаш дневно, и ѓјоа наујѓро, Диме излеѓува ѓред кукајѓа, седнува на каменојѓ, ја налакѓува ѓлавајѓа и нешѓјо долѓо мисли, мисли. Колку долѓо? Е ѓјоа никој не може да каже, бидејќи Диме сѓјои ѓјака налакѓен додека не ѓо шѓјрекне некој ѓлас:

– Малечок, „Караорманска“?

– Да. Кој ви ѓреба? – И Диме веднаш задоволно скокнува, ѓо навика ѓи сѓјреснува ѓанѓјалонѓјѓе, чука ноѓа со ноѓа и оди кај оној шѓјо ѓрашува.

– „Караорманска“ број 10, – кажува човекојѓ.

– Знам... Вие сѓѓурно ѓо барајѓе Тофил, оној шѓјо...

– Па ѓи ѓо знаеш, – воодушевено викнува човекојѓ. – Неѓо ѓо барам, ние со неѓо сме родниш.

– Знам! – вели кусо Диме.

– А знаеш и дека сме роднини! Мноѓу умно дејѓе! А од каде знаеш? Човекојѓ се радува. Во ѓјој моменѓ му ја зема ѓјорбајѓа за да му ја носи, ѓо ѓјорамнува својѓ чекор со чекорѓ на човекојѓ. Секоѓаш Диме коѓа носи

Глаголот **сум** е несвршен по вид.

Состави реченици во кои ќе ги употребиш формите на сегашното време од глаголот **сум**. Работи според моделот:

лична замена + форми од глаголот **сум** + именка.

Домашна задача:

Опиши ја твојата улица. Опиши ги твоите секојдневни обврски (од почетокот на денот)

Запомни:

Формите на сегашното време најчесто ги употребуваме при опишување и при претставување настани што се одвиваат во моментот на зборувањето.

МИНАТО ОПРЕДЕЛЕНО НЕСВРШЕНО ВРЕМЕ

- Прочитај го следниот извадок:

Набрџу ѝред колибаѝа се собраа сиѝе.

Шумароѝ разџорување оџан, раскоѝчан, со засукани ракави. Оџакоѝ на колибаѝа чадеше. Внаѝре дедо Димо џо вриеше качамакоѝ. Докѝор Косѝа сечеше ѝарчиња сланина и џи набодување на долџи лескови ѝрачки. Ги редеше ѝоѝоа на еден ѝруѝец близу до оџноѝ. Инженер Александар беше ѝрилеџнаѝ (лежеше) на ѝревање, на чекор два од оџноѝ. Во сѝаклаѝа од неџовиѝе очила иџраа ѝламенчињаѝа. Небоѝо се киѝеше со ѝрвиѝе ѕвезди.

(Григор Поповски, „Бојан“)

Кога се одвиваат овие настани?

Кој ги забележува настаните?

Со кои лични глаголски форми се опишани настаните? Препознај ги и изведи ги од текстот.

Какво е, според траењето, дејството што се означува со нив?

Да заклучиме:

Дејствата што се опишани со овие форми се одвиваат во минатото. Нив ги забележува раскажувачот (Бојан). Тој е присутен кога се одвиваат настаните и зборува за нив како сведок.

Дејствата што се случуваат во минатото и се несвршени по вид, а зборуваачот зборува за нив како сведок и точно го знае времето на нивното вршење се изразуваат со минато определено несвршено време.

Минатото определено несвршено време ги има следните форми:

	еднина	множина	еднина	множина	еднина	множина
1л.	играв	игравме	сечев	сечевме	редев	редевме
2л.	играше	игравте	сечеше	сечевте	редеше	редевте
3л.	играше	играа	сечеше	сечеа	редеше	редеа

• Определи ја најпрво формата за трето лице еднина во сегашно време наспроти наведените форми за минато определено несвршено време.

Што забележувааш: глаголот **игра** е од **а-** група, глаголот **сече** е од **е-** група, а глаголот **реди** е од **и-** група.

• Издели ги деловите од формите на глаголите **сече** и **реди** во минато определено несвршено време. Работи според моделот:

	еднина	множина
1. л.	игр-а-в	игр-а-вме
2. л.	игр-а-ше	игр-а-вте
3. л.	игр-а-ше	игр-а-а

Што забележувааш: Кај глаголите од **а-** група меѓу делот што го означува дејството на глаголот и наставките редовно се јавува вокалот **-а-**, додека кај глаголите од **е-** група и од **и-** група се јавува вокалот **-е-**.

Менувај ги во минато неопределено несвршено време формите од глаголите: **пие, шие, брои, стои**. Работи според моделот:

	еднина	множина	еднина	множина
1 л.	пеев	пеевме	кроев	кроевме
2 л.	пееше	пеевме	кроеше	кроевме
3 л.	пееше	пееја	кроеше	кроеја

• Препознај ги формите на минатото определено несвршено време во следниот извадок од „Хаклбери Фин“ од Марк Твен.

Минуваа деновиџе, џивко, сџокојно, џријайно... Нојно време џловевме, а дење се криевме на брејоџи. На разденување, џо џрекрајџувавме џловењето и засџанувавме џокрај некое крајбрежно осџировче, обраснајто со дрвја. После сечевме џранки, џо џокривавме со нив сџлавоџи и ловевме риби. А и самиџе

скокавме во водаџа и се кайевме. Појшоа седевме на њесокливиоџ брег, каде шџо водаџа сџасуваше до колена, и се насладувавме на џлеџкаџа шџо нџ оџкружуваше. Ѓака минуваме џо цел ден...

Шџом доаџаше ноџџа, ние се џриџоџвувавме за џаџ. Одевме џо срединаџа на рекаџа, џо џушџавме сџлавоџ џо воденаџа сџруџа, а сами џи нишавме нозеџе во водаџа и си зборувавме. Понекоџаш лежевме на џрб, џо џледавме небоџо и размислувавме за ѕвездиџе: дали нарочно се наџравени или сами се џојавиле, за шџо џребало мноџу време за да се наџраваџ секоџа одделно. Тие се џолку мноџу... (Марк Твен, „Хаклбери Фин“)

• Препознај го одвивањето на дејствата искажано со минато определено несвршено време во следните примери од „Спомени со Споменка“ од Горџан Петревски. Со кои зборови дополнително е нагласено нивното времетраење:

1. Деновиџе минуваа. И леџоџо со нив. Неџо ми џо исџолнуваа џисмаџа од Сџоменка. Ги добивав и враќав одџовори. А и фудбалоџ. Иџравме џреку цело леџо.

2. Долџо разџоваравме со новиџе друџари.

3. Редовно ми исџраќаа џари за инџернаџоџ.

МИНАТО ОПРЕДЕЛЕНО СВРШЕНО ВРЕМЕ

• Прочитај го следниов извадок:

Доџрчав џред слаџкарницаџа „Ванила“, но не влеџов внаџре додека не си ја џоџравив маџчкаџа и додека не ја замазнив косаџа. Исџоџен бев, но џоа не ме обесхрабри. Се избришав, се наџокмив, и дури џоџаш влеџов....

Седнав џоџолека и џреџџазливо на сџолчеџо сџроџи неа.

– Здраво, Јаџоџче, – ја џоздравив.

Таа ме изџледа зачудено.

– Ќе чеџџиш една џулумба? – се искоси на мене.

Полека извадив сџуџкани банкноџи од моџоџ џеб. И веднаш се заврџев кон шанкоџ.

– Две џулумби во две чиничиџа, ве молам! – се џровикнав.

(Оливера Николова, „Девоџките на Марко“)

Извлечи ги глаголските форми од овој извадок.

Објасни ги дејствата што се означени со нив.

Пристапи им на дејствата што се означени со глаголите, тргнуваџки од моментот на зборувањето.

Што забележувааш?

Раскажувачот раскажува за дејства што се извршиле пред моментот на зборувањето.

Дејства што се извршиле
пред моментот на зборувањето

момент на зборување

Дојдичав (пред слаткарницата „Ванила“)

Седнав (пополека... на столчето)

Раскажувачот раскажува како директен учествувач и како сведок на настаните од минатото. Притоа, преку дијалогот на учествувачите во говорната ситуација тој опишува настани што се случиле во минатото:

- _____, – ја поздравив.
- _____, – се искоси на мене.

Полека извадив стуткани банкноти од мојот џеб.

Какви се, според времетраењето, дејствата што ги предава раскажувачот (учествувачот во говорната ситуација):

Што забележувааш?

Дејствата се предадени во нивната заокруженост.

Дејствата

- 1) што се извршиле во даден момент во минатото;
- 2) говорителот ги предава како учествувач и како сведок на настаните и
- 3) ги предава во нивната заокруженост се искажуваат со **минато определено свршено време**.

Минатото определено свршено време ги има следните форми:

	еднина	множина	еднина	множина	еднина	множина
1л.	дотрчав	дотрчавме	влегов	влеговме	извадив	извадивме
2л.	дотрча	дотрчавте	влезе	влеговте	извади	извадивте
3л.	дотрча	дотрчаа	влезе	влегоа	извади	извадија

Забелешка: Овие глаголи се свршени по вид.

Формите на минатото определено свршено време ги препознаваме преку наставките:

1л.	-в	-вме
2л.	(нема наставка)	-вте
3л.	(нема наставка)	-а/-ја

• Определи ја формата за трето лице единина сегашно време од истите глаголи.
Што забележуваш:

(ако) дотрча

(ако) влезе

(ако) извади

• Препознај ги формите на минатото определено свршено време во следните примери:

На влезој од инјернајој ме пресрејна Дино.

-Ја видов Душица... - му реков – Те поздрав.

Во тој миџ, дури и храброј Дино се зарумени, како да зајрејери.

Кога влегов во собата, Блашко го зајекнав сам.

*Беше вечер кога сијгнав на сјаницајта. Слегов од возој и уише веднаш
ја здогледав Сјоменка. И двајцајта си пријрчавме и се најдовме во прејрајка.
(Горјан Петревски, „Спомени со Сјоменка“)*

*Сијнав, без збор му ја зедев маската, ја наместиш врз очите и силно
појрчав кон езеројо. (Велко Неделковски, „Втора смена“)*

Едногласно го избравме Том Соер за водач на дружинајта.

(Марк Твен, „Хаклбери Фин“)

• Препознај ја заокруженоста на дејствата исказани со минато определено свршено време во следните примери од „Спомени со Сјоменка“ од Горјан Петревски.

Неколку дена поминаа од разделбајта со Сјоменка.

Одеднаш се сејнав.

*И ненадејно се појсешиш и на оној далечен ден кога првјат заодев в
училиште*

Набрџу се најдов долу.

Една сабојна вечер, со Душица и Ирена оидовме в град.

Со кои зборови дополнително е нагласена нивната заокруженост?

Забелешка: При наврќање на спомени од минатото, обично ги предаваме настаните со глаголски форми од минатото определено свршено и од минатото определено несвршено време.

Задача:

Напиши писмен состав на тема (по избор) „Спомени со...“ или „Спомени од...“

• Препознај ги формите на минатото определено свршено време наспроти формите на минатото определено несвршено време во следните примери од романите на Горјан Петревски:

Образување на формите на заповедниот начин

При образувањето на формите на заповедниот начин тргнуваме од општиот дел (основата) на глаголот, како и од самогласката на основата на глаголот.

2 лице единина	2 лице множина
заповеден начин	
слуша- <i>j</i>	слуша- <i>jīe</i>
пе- <i>j</i>	пе- <i>jīe</i>
зем- <i>и</i>	зем- <i>eīe</i>
куп- <i>и</i>	куп- <i>eīe</i>
бро- <i>j</i>	бро- <i>jīe</i>

Што забележуваш:

Заповедниот начин се образува од општиот дел на глаголот и

а. наставките **-j/-jте** кај глаголите од а-група, од е-група чиј општ дел завршува на самогласка и од и-група чиј општ дел завршува на самогласка: **играј - играјте, пиј - пијте, крој - кројте;**

б. наставките **-и/-ете** кај глаголите од е-група чиј општ дел завршува на согласка и кај глаголите од и-група чиј општ дел завршува на согласка: **плачи - плачете, мисли - мислете.**

Задачи:

1. Образувај ги формите за заповеден начин од следниве глаголи

од а-група: *чува, качува, сака, йосака, вика,*

од е-група (чиј општ дел завршува на самогласка): *ише, крие, бдее, йџае, чуе,*

од е-група (чиј општ дел завршува на согласка): *сече, јаде, сѝриже, йоџледне,*

од и-група (чиј општ дел завршува на согласка): *йлови, седи, објасни,*

од и-група (чиј општ дел завршува на самогласка): *сѝои, сѝои, освои.*

2. Напроти формите за второ лице сегашно време, наведи ги соодветните форми за заповеден начин: *мислиш – мислијѝе; звоним – звонимѝе, бегааш – бегајѝе, се радуваш – се радувајѝе, се смееш – се смеејѝе.*

3. Дадени се глаголски форми на заповеден начин. Определи го општиот дел на глаголот и самогласката на основата на глаголот (групата на глаголот): *йрчај – йрчајѝе, дойрчај – дойрчајѝе, размисли – размислѝе, размислувај – размислувајѝе, смири се – смирейѝе се, ручај – ручајѝе, йелефонирај – йелефонирајѝе.*

Запомни

Заповедниот начин има форми само за второ лице единина и множина.

– Нека оди. Таа е родена за книга – рече мајка ми. (К. Мисиркова - Руменова)

- б) Музиката продолжуваше да свири... Во еден момент од вечерта, Кристи ја крена раката и гласно извика:
– Музиката да запре! На мое барање.
Тоа и се случи. (Г. Петревски)

Конструкцијата со да и прво лице сегашно време обично искажува подготвеност или повик за дејство.

Вежби

1. Објасни што подразбираш под подготвеност и под повик за дејство преку следниот пример:

- Да го викнам да излезе од кујната?
– Да го привршиме разговорот – продолжи таткото. . . Но, да решиме онака како што е најдобро. (Г. Петревски, „Споменка“)

2. Направи разлика меѓу директното обраќање со заповеден начин и индиректното обраќање во кое се искажува заповед:

Штом се појави сестрата, ѝ рече:

- Сестро, ве молам, кажејте му на лекарот да ме прими преку ред, но со одобрение на луѓето!

Враќајќа беше подготвена и ситариот лекар што го слушна и ѝ рече на сестрата:

- Нека влезе момчето да го прегледам!

(Р. Јовчески, „Една друга љубов“)

3. Направи разлика меѓу директното обраќање со заповеден начин и обраќањето за заедничко дејство:

- Ослободете го од џиџамата и да му го измериме пулсот! – им викаше докторката на сестрините и самата не знаејќи што појрво да преземе (Р. Јовчески)

- Слушај, најмиш ти денес ново име, ја да ја свршиме оваа работа набрзина – реков најпосле. (О. Николова)

Од македонскиот народен јазик

Следниве поговорки се дадени во заповеден начин. Дали ти се познати?

Обиди се да ги објасниш:

- Фрли рибче, фати крајче!
– Не умри маѓаре до зелена шрева!

Запомни:

Сегашното време, минатото определено несвршено време и минатото определено свршено време се прости глаголски форми.

ПРИЛОЗИ

Прилозите се зборови што означуваат околности во кои се вршат дејствата искажани со глагол.

Под околности на дејствата ги подразбираме:

- времето во кое се врши дејството;
- местото каде што се врши дејството;
- начинот како се врши дејството;
- количеството во кое се врши дејството и степенот на вршење на дејството.

Според тоа, разликуваме прилози за време, место, начин, количество и за степен.

Прилозите се неменливи зборови. Тоа значи дека се јавуваат само во една збороформа.

• Прочитај го следниот текст. Препознај ги околностите во кои се вршат дејствата искажани со глаголски форми:

Следното утро Аника се разбуди *рано*. Скокна *брзо* од креветот и отиде кај Томи. Томи *веднаш* се разбуди... *Појџоа* се стрчаа кон купатилото, каде што се измија, ги измија и забите *многу љобро* отколку *обично*. *Брзо* и *весело* се облекоа и цел час *љорано*, се истоварија *љочно* пред масата за појадок. *Веднаш љојџоа* побараа чоколадото *веднаш* да им донесе.

– Што треба да значи ова – ги запраша мајка им – каде брзате толку?

– Ќе одиме кај сосетката, девојчето кое *сеја* се досели – одговори Томи.
(А. Линдгрен, „Пипи – долгиот чорап“)

Времето во кое се врши дејството се исказува со **прилози за време**.

• Препознај ги прилозите за време во следните примери:

– *Денеска јас чесџам*

– *Уџре ќе мораш љред киноџо „Вардар“, Марко...*

– *Чекај сеја, и јас имам едно изненадување за џебе!* (О. Николова, „Девојките на Марко“)

– *Марџа љоџврди со џлава. И љобрзаа да се качаџ на авџобусоџ број 7 за да сџиџнаџ навреме в училиџиџе.*

– *Но, исџовремено, на клуџаџа кај лиџиџе, Борко ја чекаше да љомине Марџа.* (Г. Петревски, „Марта“)

– *Набрџу љред колибаџа се собраа сџиџе.* (Г. Поповски, „Бојан“)

Местото каде што се врши дејството се исказува со **прилози за место**.

- Препознај ги прилозите за место во следните примери:

Кога се вратиш дома ти зајекнав татко ми и мајка ми. Диме беше надвор. (О. Николова, „Девојките на Марко“)

Децајта ирчаат наваму, натаму, давајќи му поголема веселост раздвиженост на овој собир. (Г. Поповски, „Бојан“)

– Дали господаринот излезе отишук? – то прашаа.

– Не, господарине. Никој не излезе одовде. И јас мислев дека господарот ќе го најдам овде. (Х. Ц. Велс, „Временилов“)

– Чичко, можеме да појдеме горе. Таму е мама. (Б. Смакоски, „Големи и мали“)

Начинот како се врши дејството се искажува со **прилози за начин**.

- Препознај ги прилозите за начин во следните примери:

Шаторите брзо ги наместија.

И така, Денко и Бојан појдоа кај дедо Иван. Денко убаво се испити додека ја качуваа Гола Глава, на неколку места подзастануваше да почине, да земе здив.

Дејствието слајко се насмеа.

Денко безволно ги повлече нозете.

Ситарецот виситински беше радосен. (Г. Поповски, „Бојан“)

- Препознај ги прилозите за количество и за степен:

Толку слушнав.

Ручавме и малку се одморивме.

А сега да видиме колку собираат швоите џебови. Вади сè. (В. Неделковски, „Втора смена“)

– Немаме време да седиме многу. – рече Бојан (Г. Поповски, „Бојан“)

– Три, тити! Толку оситанаа. Ни половина повеќе немам. А и да имам не давам повеќе за твојата слика... (С. Попов, „Итар Пејо“)

Заклучок:

Според значењето, се изделуваат четири групи прилози:

- прилози за време:** *кога, денес, вчера, утре, сега, секогаш, навреме, истовремено, веднаш;*
- прилози за место:** *каде, овде, онде, вamu, таму, наваму, натаму, горе, долу, надвор, однадвор;*
- прилози за начин:** *како, така, вака, полека, брзо, виситински, безволно, слајко, добро, одлично;*
- прилози за количество и степен:** *колку, толку, многу, малку, повеќе.*

Задача:

• Препознај ги и определи ги според значење прилозите во следниве примери:

1. - Не суди веднаш и брзо за сè; барем малку стирпи се, инаков е овој свет! (Ж. Чинго, „Сребрените снегови“)
2. - Дојдовме колку да ти видиме и да ти изненадиме. А ти слези удола, ако можеш. (Г. Поповски, „Бојан“)
3. Тие немо ме гледаа, но оситанаа ирисебни и не реагираа веднаш. (Г. Петревски, „Сонот за Споменка“)
4. Дојрча однадвор и силно ја жушна. Но и забележа: мајка ѝ никогаши не била иолку среќна. (Г. Петревски, „Марта“)
5. Томи и Аника дури сега се сеија како мајка им им рече да не се задржуваат многу.
 - За жал, Пийи, сега мора да одиме дома – рече Томи.
 - Но, уири иовиорно ќе дојдеме – додаде Аника.
 - Одлично – рече Пийи. (А. Линдгрен, „Пипи - Долгиот чорап“)

Запомни:

Прилозите се неменливи зборови. Така полесно ќе ги разликуваш од другите менливи зборови, како што се придавките и именките.

Спореди:

Убаво цвеќе убаво мириса
Убавојио цвеќе убаво мириса.
Убавијие цвеќиња убаво мирисаат.

Зимава е ипрекрасна. (опис на поим искажан со именка)
Зимава скијаме. (прилог за време)

Потсети се: именската форма зимава и прилогот зимава имаат различен акцент.

ПРЕДЛОЗИ

Предлозите се зборови кои го определуваат односот на предметите во просторот, како и односот на именката со другите зборови во реченицата.

Предлозите се неменливи зборови. Тие немаат свое посебно значење, не именуваат предмети, лица или појави како именките, не означуваат нити дејство како глаголите, нити, пак, означуваат некаква особина на предметите и лицата. Заради ваквите свои карактеристики предлозите не можат да бидат самостојни делови на исказот. Своео значење предлозите го добиваат во состав со други зборови. Поврзувајќи се со полнозначните зборови, предлозите придобиваат различни значења, како на пример: *временско* (Ќе дојдат на пролеј); *начинско* (на смеа, на сега, ја исшуркаа работиша); *посвојно* (кукаша е на мајка ми); изразување на *дајивниот предмет* во реченицата (Му реков на деиешо) итн.

Според составот предлозите се:

а) **просити** (без, врз, низ, на, кај, зад и др.) и

б) **сложени**, т.е. **изведени** (накрај, помеѓу, оданде, ојкај, насироити и др.).

Вежби

1. Во текстот даден подолу издели ги предлозите заедно со именските зборови на кои се однесуваат:

Дружител ден преку директорот, кој доби известување од надлежно место, се дозна дека Васко сличен испит направил и во Германија, поради што бил исклучен од училиште. Тојаш Иван се сити на исмот до Васко од мајка му, на оној дел во кој таа му пишуваше за татко му: Татко ти работи во две смени. Тешко му е, но тири. Тоа го прави за тебе – за никој повеќе да не ти навредува. Тој се жордее со тебе.

– Ние зрешивме што го примивме, без да провериме кој е, без да знаеме кога примаме всушност! – велеше директорот. А, атмосферата во врска со случајот на Васко беше толку наелектризирана што сега, по овие изјави на Тодовски и Дафина, наеднаш експлодира. Најгласна од едната страна, како и секогаш – беше Красимира Јанчевска, а на другата – Илија Периклески.

(В. Костов)

2. Прочитај го внимателно текстот во кој се испуштени предлозите. Размисли кој предлог ќе го употребиш на празните места во речениците.

Зимската убавица Попова Шайка _____ својата дебела снежна наметка, ситанува се појавилечна _____ излејнициите и за соријиситие. Стабили зацита _____ временската ситуација и убавото и сончево време, _____ илгада мешовчани, скојани и вљубеници _____ зимските сорови _____ друго место, ги искористија, викендоот да го поминат _____ иланина. Тие _____ автомобили и повеќе автобуси се искачија _____ Попова Шайка каде ги чекаа подготвени специјалните патики, а ски-лифтовите работев речиси непрекинато. Инаку _____ патиот _____ Тетово _____ Попова Шайка сообраќајот се одвиваше _____ мешковити.

(Од печатот)

3. Определи го значењето на предлозите во следниве реченици. Коментирај го различното значење на еден ист предлог во различни реченици.

Не би бил тој син на големиот Август ако не го рече ова.

Како инаку не го походи нишанот на човеот што му го дале наречнициите.

Еве, јас сега се помолив за мојот кум Јован.

Слолај му на создавателот што ми даде такав ум.

Кај нас се фака сателитска програма.

Таа ситави глава в торба.

Во нашиот крај големи пари се даваат да се појави црква на селото.

Ама, еве, тој беше дојден, седи сиротин неа на столот и си ја шити брата.

4. Состави задача во вид на асоцијација и дополнувалка. Обиди се да ги употребиш предлозите: *под, над, крај, наспроти* (на пример, почеток -, роден -,на часот = *к р а ј*).

АСОЦИЈАЦИЈА - ДОПОЛНУВАЛКА

A1 мермерен	B1	B1 почеток	Г1 контра
A2 бродски	B2 ___ е ж	B2	Г2
A3 паркетен	B3	B3 _____ на часот	Г3 очи во очи
под			
ПРЕДЛОЗИ			

СВРЗНИЦИ

И Алексо Жешков беше на многу устиа засијанат, иако никој немаше околу нејо. Закриен во шумата само ги отвораше уштите и си го слушаше чукањето на срцето. Мислеше клукајдрвец му удира во градието. Знаеше кој го уми и затоа не можеше да си ја уталожи омразата. Му се нафрлаше по телото, не баре овча сијаница. Најпати помислуваше дека и ноктите му расијат, па дури и забиеше му се подаваат надвор од устата. Се сеи дека тоа им се случува и на зверовите и тогаш мислата појорно му засијана: долу во најрадишката се појавуваше мечка. Но, од таа далечина, не можеше да утврди дали е тоа истата онаа мечка со која си го крадеа медот од дивите улишта. Многупати така се начекуваа со неа, но не се жбиа. Излудаше дека и двајцата поеднакво се разбираат и додека едниот јадеше, другиот мораше прелиливо да чека. Тие всушност и пред појавата мораа да бежат заедно.

(П. Андреевски, „Последните селани“)

Покрај предлозите, во текстот сретнавте и друг вид зборови кои не се со функција на самостојни зборови. Дали ја забележавте нивната функција и нивното значење? Кои се тие зборови?

Имено, тоа се зборови коишто своето значење го добиваат поврзувајќи ги зборовите или речениците познати како **сврзници**. Сврзниците се неменливи и несамостојни (службени) зборови кои служат за поврзување на два или повеќе збора во рамките на простопостапната реченица или најмалку две реченици во сложена реченица.

Сврзниците, како и другите видови зборови, се делат според повеќе правила. Познати се поделбите:

а) според **истопаѓањето**, т.е. од кој јазик тие најчесто се наследени или преземени, па така имаме сврзници наследени од старословенскиот јазик (**но**), преземени од грчкиот (**ошто**), или од турскиот (**ама**) итн.

б) според **содржината** сврзниците се групирани во: а) 1. **простопостапни (неизведени)** – **иа, ѓа, а, ако, ами, да, и, или, но, ни, ѓа, ѓу** и др., и б) 2. **сложени (изведени)** – **макар, ипшто, без да, за да, иако, ѓака, ипшто, зашто** и др.

в) според **значењето**, сврзниците се делат на две групи:

1. **приредени (независни)** и
2. **подредени (зависни).**

Вежби

1. Во текстот даден подолу пронајди ги сврзниците и групирај ги според значењето.

Над ѓустополисниот шумски свод не се гледаше ни месечина, ни звезди, но сипше ипше, рудари и орачи, кои ипшолку сипшопици ноки ипред ипоа ја чекале веипшената небесна свеиплина, знаеја дека ѓосипод им исипрака благослов и веруваа дека ипој нема да ѓи осипави на криваипше и ипешки иаипшиипша ипо кои ипрѓнуваа и дека ќе им ипомоѓне да дојдаип до извориот на висипшинската човечка свеиплина ипшто се вика слобода.

*

Од долгоипшо оро се слушина еден осамен, но моипше звучен и илавен глас. Тој не молене, не заиповедаше, ниипи ипак ипроипсипираше. Едносипшавно заипеја, а ипесната како да му се излеваше од длабочинаипша на ѓрадиипше.

(В. Подгорец)

2. Поделете се на 4 групи. Секоја група нека состави реченици, при што ќе употреби сврзници со следните значења:

- I група – **временско** и **исказно** значење
- II група – **целно** и **начинско** значење
- III група – **ипричинско** и **ипоследишно** значење
- IV група – **условно** и **релатиивно** значење

Откако ќе завршите со работата, секоја група нека ги изнесе резултатите, а претставници од другите групи нека ја проверат точноста на употребата на сврзниците.

3. Работи постапно, следејќи ги укажувањата за вежбата:

- Прочитај ги внимателно речениците;
- Откриј ги сврзниците во нив;
- Сврзниците во речениците замени ги со други сврзници, но значењето на реченицата да остане исто.

*Рече оџи ќе дојде. – Да го послушав советиот на родителите, не ќе поспрадав.
– При сè што направивме за квалификуваност во работата, не ги добивме очекуваните
пофалби. – А ме види, бега. – Павле не дојде дека бил свречен. Неспорно знаеше оџи
Игор бил толку години во Чехословачка и имаше чуено што е таа земја близу до
Германија.*

4. Состави по една реченица со сврзниците не само што – туку и, па, иа, меѓутоа,
било – било, ниту – ниту, или – или. Определи го нивното значење.

СИНТАКСА

Потсети се!

- Реченицата е основна јазична единица што ни овозможува комуникација. Нејзината **комуникациска способност** произлегува од личноглаголската форма и од сите други збороформи во нејзиниот состав. Тие во реченицата се нашле поради потребата на човекот да информира за дејства, состојби, особини и сл. (преку **прирокот**), како и за други содржини поврзани со значењето на личноглаголската форма. На тој начин, реченицата носи информации за вршителите на дејствата или за носителите на состојбите или на особините (преку **подметот**), за насоченоста и за правецот на движење или на одвивање на глаголското дејство (преку **предметот**), за особините на лицата и на предметите именувани во реченицата (преку **атрибутот**) итн. Покрај значенската врска во која влегуваат збороформите во реченицата, за да ја исполнат својата комуникациска цел, тие мора да бидат меѓусебно поврзани и според граматичките правила.

- Прирокот е создавачки член на реченицата. Содржината на реченицата започнува со содржината на личноглаголската форма. Ако нема личноглаголска форма – нема реченица. Затоа прирокот е **основен реченичен член**. Заедно прирокот и подметот ги сочинуваат **главните реченични членови**. Тие, на некој начин, се „основата“ на информацијата на реченицата. Понекогаш подметот и прирокот се доволни за целосна информација. На пример: *Јане сине.*; *Ние се сончаме.*; *Марија скија*. Меѓутоа, општењето меѓу луѓето е сложен процес, при којшто се разменуваат многу мисли и информации и не може да се одвива со реченици составени само од подмет и прирок. За нормално и непречено меѓусебно разбирање, речениците, многу често, треба да содржат некои од **неопходните реченични членови**. Како што знаеме, еден од нив е предметот. На пример: *Пејпар разнесува весници.*; *Ти се среќна со нив.*; *Учениците им се придружија на планинарите.*

- Реченицата што содржи една личноглаголска форма во функција на прирок е **проста реченица**. Проста е секоја реченица што содржи еден прирок, независно од бројот на збороформите, т.е. на реченичните членови во својот состав. Проста реченица е: *Пишувам.*, но и: *Јас пишувам писмо.*, *Јас ѝ пишувам долго писмо на мајка ми.* итн.

РЕЧЕНИЧНИ ЧЛЕНОВИ

ПРЕДМЕТ

Предметот е именски реченичен член, затоа што секогаш е претставен преку збороформи на именските зборови (именките, придавките, заменките и броевите).

На пример: *Ивана чита книга. Им се обраќаме на присутните. И кога губеа, навивавме за нив. Овојпат ги среќнав двајцата.*

Предметот е неопходен реченичен член, затоа што некои реченици се нецелосни, не можат да постојат како јазични единици, ако во својот состав немаат предмет. Тоа зависи од личноглаголската форма.

На пример: *Војкан ја виде...* (прашање: кого?) *брајучејка му. Тие личај...* (прашање: на кого?) *на баба им. Пејре им исјрайи...* (прашање: што?) *јокана...* (прашање: кому?) *на друѓарије.*

Следните примери покажуваат дека понекогаш реченицата може да биде целосна и без предмет во својот состав, затоа што глаголот не бара таков реченичен член околу себе:

Најјиреварувачије јирчаа многу добро.

Возбудаји на јирбинийе сѐ повеќе расјеше.

Почна да се сјемнува и сийе среќни заминавме од сјадионој.

Како неопходен реченичен член, предметот е во врска со прирокот. Од една страна, тој е зависен од прирокот, зашто се јавува само ако глаголот во лична форма бара таков реченичен член. Од друга страна, предметот ја дополнува и ја збогатува содржината на прирокот. Во врската помеѓу прирокот и предметот, водечката улога ја има прирокот. Предметот е управуван од личноглаголската форма, зашто од неа зависи дали во реченицата ќе има предмет или не.

Во зависност од дејството искажано со личноглаголската форма и од релациите во коишто тоа дејство влегува со лицата, предметите, поимите и сл. на коишто се однесува, во реченицата може да има директен, индиректен и предлошки предмет.

ДИРЕКТЕН ПРЕДМЕТ

Дејството, искажано со личноглаголската форма, може директно да се пренесува од вршителот врз лице, предмет и сл. На тој начин, лицето или предметот станува поднесувач, трпитељ на тоа дејство. Делот од реченицата, што носи информација за лицето или за предметот што го поднесува, што го трпи дејството се вика директен предмет.

Директниот предмет во реченицата го означува трпитељот на дејството.

На пример:

Лекарој јрежледува јациенји.

Учениције јосадија дрвца.

Марјин јрави лејало.

Директниот предмет во реченицата ги означува и предметите на разни мисловни и чувствени активности.

На пример:

Иван йрочиџа книџа.

Друџариџе йланираа забава.

Памеџам убави рабоџи.

Доказ за тоа дека дејството се пренесува од вршителот на трпителот е можноста содржината на речениците со директен предмет да се претстави со реченици во кои се гледа резултатот од глаголското дејство. На пример:

Пациенџиџе се йреџледани од лекароџи.

Дрвцаџа се йосадени од учениџиџе.

Леџалоџио е найравено од Марџин.

Книџаџа е йрочиџана од Иван.

Забаваџа е йланирана од друџариџе.

Од мене се зайамеџени убави рабоџи.

Следните реченици во својот состав имаат директен предмет. За полесно препознавање на овој реченичен член, во заградите се внесени прашањата **ШТО?** или **КОГО?**.

Асџронауџиџиџе носаџи... (прашање: што?) свеџла облека, зашџио џаа одбива... (прашање: што?) џоџлина.

Силаџа на брановиџе исџурка... (прашање: кого?) џруџа йливачи на бреџоџи.

Црниџе йредмеџи вџивааџи... (прашање: што?) йовеџе џоџлинско зрачење од белиџе.

Убавоџио време намами... (прашање: кого?) мноџу џраџани на йрошеџка.

Маџнеџнаџа сила неколку минуџи држи и движи... (прашање: што?) воз над ишнџиџе.

Како што се гледа од сите реченици погоре, директниот предмет се јавува без предлози. Директниот предмет директно, без предлози, се надоврзува на прирокот.

Забелешки:

• Во македонскиот стандарден јазик не е правилна употребата на предлогот *на* во состав на директниот предмет.

Значи, не се правилни речениците од типот: *Вчера џо видов на Сџојан. Веџероџи џо носеше на йадобранаџи во сџроџивен йравец*. Правилно е: *Вчера џо видов Сџојан. Веџероџи џо носеше йадобранаџи во сџроџивен йравец*.

• Не е правилна и употребата на предлогот *на* со директен предмет по глаголска именка, ако именката е неопределена (нечленувана). На пример: *Слушањето на убава музика е забавно за секој.* Во зима не е забрането јадење на сладолед. Правилно е: *Слушањето убава музика е забавно за секој.* Во зима не е забрането јадење сладолед. *Пребројувањето на присуствијето* ни одзеде многу време.

Вежби

1. Пронајди го и подвлечи го директниот предмет во речениците од следниот текст. Притоа, помогни си со прашањето **Што?**, како во првата реченица. Во текстот има седум форми за директен предмет.

Научниците и инженерите конструираат (прашање: што?) нови видови летала или вселенски авиони, коишто ќе можат да се користат повеќекратно и ќе снабдуваат вселенски станици со сè што им е потребно. Тие ќе полетуваат и ќе посетуваат висина како авионите, при што моторите ќе работат како млази. Кога ќе преминат во орбитата, моторите ќе користат ракетен погон. Вселенските авиони ќе пренесуваат и патници, со што ќе се намали времето на патување на големи растојанија.

2. Дополни ги следните реченици со директен предмет. За тоа е потребно во речениците да внесеш една од понудените именки: *роднини, перика, дневник, соседи, фурација, родител, хороскоп, ученици, забун, другари.*

Проверив хороскоп и вели дека Плутон во квадрант со Марс ќе почне да предизвикува _____.

Сакаше да купи _____ за маскенбалот.

Јас дури и не познавам некој _____.

Сестра ѝ подготвува _____ за најпретвар по музика.

На ланското летување сите водеме _____.

На приредбата поканивме _____, _____, _____ и _____.

3. Состави реченици со директен предмет, во кои прирокот ќе биде претставен со форма од глаголите: *купува, однесе, состави, сака, планира, пишува, облече и проектира.*

Секогаш купуваме буканци кога одевме во кино.

4. Состави реченици на тој начин, што по наведените глаголски именки ќе употребиш директен предмет, а потоа и други реченични членови. Во функција на директен предмет употреби форма на една од именките: *раце, овошје, висина, проблем, саем и разговор.*

Разледувањето на самото ни одзеде цел еден ден.

Премолчувањето _____.

Јадење _____.

Избежувањето _____.

Миене _____.

Кажувањето _____.

ИНДИРЕКТЕН ПРЕДМЕТ

Дејството, искажано со личноглаголската форма, може да биде насочено од вршителот кон лице, предмет и сл. На тој начин, лицето или предметот стануваат цел на насоченоста на тоа дејство. Делот од реченицата, што носи информација за лицето или за предметот што е цел на насоченоста на дејството се вика индиректен предмет.

Индиректниот предмет во реченицата ја означува целта кон којашто е насочено дејството.

На пример:

Ми се насмеаја и продолжија.

Му реков да дојде порано.

На заминување, секому осигураа по нешто за смен.

Среќна е, а никому не кажува која е причината.

Тие внимателно слушаа и се восхитуваа на секој убав збор.

Индиректниот предмет може директно да се надоврзе на прирокот, или со помош на предлогот *на*.

Директно надоврзување, надоврзување без предлог, на прирокот има во случаите кога индиректниот предмет е претставен со соодветната форма, формата за индиректен предмет, од заменките *кој, секој, некој, никој* и *себеси* и од личните заменки.

На пример:

Кому се обраќа?

Секому се воодушевува.

Некому се насмевнува.

Никому не ѝречи.

Себеси се смее.

Нему му ѝишува.

Нам ни кажува.

Понекогаш и индиректниот предмет претставен со заменски форми може да се употреби со предлогот *на*. Во таквите случаи, заменката треба да се употреби во формата за директен предмет. Така, наместо *кому*, ќе се каже *на кого*, наместо *некому* – *на некој*, наместо *нам* – *на нас* итн. Никогаш не се вели: *на кому*, *на некому*, *на нам* итн.

Индиректно надоврзување, надоврзување со предлогот *на*, на прирокот има во случаите кога индиректниот предмет е претставен со именка, придавка или број.

3. Дополни ги следните реченици со индиректен предмет. Притоа, нека ти помогне другата форма за индиректен предмет во речениците.

Да се служи на најпредни идеј не е исто како да се служи на поединец.

Кога е во туѓ град се обраќа на помлади, овојпат се обраќа _____.

Не се луѓам секому, се луѓам _____ што ми е близок.

На кого се заблагодаруваш, на неа или _____?

Во пошта испраќав пакети на роднини, не испраќав писмо _____.

4. Дополни ги речениците со соодветната заменска форма за индиректен предмет. Неа ќе ја избереш од двете форми во заградата.

(неј / нему) Нему му се обраќа зашто мора, а не зашто сака.

И овојпат го препорачаваат и чеснијавме (нејзе / неа) _____.

И в саботата ќе им се придружаме (ним / нив) _____ за на излез.

Првите црсти ви ги давам (вас / вам) _____, мода го соопште.

(нам / нас) _____ ни осигураваат верни чистотелие од сите возраси.

УДВОЈУВАЊЕ НА ДИРЕКТНИОТ И НА ИНДИРЕКТНИОТ ПРЕДМЕТ

Една од особеностите на директниот и на индиректниот предмет во македонскиот јазик е удвојувањето.

Удвојувањето на директниот и на индиректниот предмет се врши на тој начин, што со зборовите кои вршат функција на директен или на индиректен предмет во реченицата, задолжително се употребуваат и кратките форми за директен или за индиректен предмет на личните заменки (ме, тебе, то, ја, не, ве, ги, се; ми, ти, му, ѝ, ни, ви, им, си). Ако функцијата на директен предмет во реченицата ја врши именка, при удвојувањето, таа задолжително се членува (ја ... книжарка).

Следниве примери покажуваат како ќе изгледаат некои реченици со удвоен предмет:

Наставничкој препорача нов ученик. – Наставничкој то препорача новиот ученик.

Бабајка раскажа приказна. – Бабајка ја раскажа приказната.

Тој секому кажувае нешто. – Тој секому му кажувае нешто.

Се што знаеше, кажа на родителите. – Се што знаеше, им кажа на родителите.

На децата се кажува само висината. – На децата му се кажува само висината.

Удвоен директен предмет во речениците е: то ... новиот ученик, ја ... приказната. Удвоен индиректен предмет во речениците е: секому му, им ... на родителите, на децата му.

УДВОЈУВАЊЕ НА ДИРЕКТНИОТ ПРЕДМЕТ

Директниот предмет се удвојува во случаите со:

- долгите форми за директен предмет од личните заменки и од личноповратната замена (мене, ѝебе, неџо, неа, нас, вас, нив, себеси)

Примери:

Неџо џо корисѝеше ѝонекоџаиш за блиска одбрана. – И неа не сум ја видел оѝкоџа замина ѝаѝко ѝиш. – Најарно е да џи ѝречекаме нив во заседа. – Да не ѝочувсѝвуваѝи ѝише нас и да видаѝи иѝѝо е сѝрав. – И ѝоѝѝоа веднаш сакам да разберам иѝѝо ѝише мачи ѝебе. – Осѝанайѝише шесѝ-седум се ѝомали и нив џи ѝеѝааѝи. – Мене ме файѝиџа коџа се враќав од ценѝароѝи на џрадоѝи. – Им ре-ковме вас да не ве закачааѝи. – Себеси се униѝиѝуваше со мислаѝи за ѝосѝариоѝи син.

- лични имиња и географски имиња

Примери:

Земи ја само Билјана. – Побрза да џо ѝофали Таушан и кажа дека не размислувал за ѝѝоа. – Пеѝринска Планина сѝ уѝише ја лаѝеа ѝемни облаци. – Сеџа џи чекаме Иѝалиџа и Германиџа да џо найраваѝи ѝѝоа. – Полека џо найуѝиѝавме Еминовиоѝи Вир.

- определени (членувани) именки

Примери:

Го оѝтвориџа каѝакоѝи и џо извлекоа момчеѝѝо. – Жиле, донеси џи вреќиѝе. – Сеџа ѝеѝлиѝе од обљижниѝе двориѝиѝа се јавиџа и ја наруѝиџа ѝиѝиѝнаѝа. – Исѝѝо ѝака, џи ѝокаџа и ѝлинкиѝе и сѝаѝиѝиѝе. – Оѝкоџа џи ѝоџледна ѝрисуѝниѝе, сфайѝи дека се наоџа кај свои. – Таа со клуноѝи се бранеше, но Деви се навали и сосема брзо ја ѝуѝиѝи ракаѝа.

- определени (членувани) зборовни состави со именка

Примери:

Смеѝам дека само ѝака ќе можеме докрај да џо изврѝише нашиоѝи ѝлан. – Влеѝе некој иѝѝо ѝочесѝѝо џи ѝосеѝува куќиве наши. – Немаше зборови да џо искаже своеѝѝо ѝриѝаѝѝо изненадување. – Ендеѝиѝе иѝѝо џи оѝкружуваа друџиѝе сѝебла се иѝреа во недоџлед. – Тие веднаш ќе џо минат расѝѝојаниѝѝо до ѝоследниѝе дваџа. – Сиџурно ја очекуваа нивнаѝа ѝојава. – Тука ѝѝој, речиси секое уѝѝро џо чекаше залезоѝи на сонѝеѝѝо.

– показни заменки употребени самостојно и показни заменки со именка

Примери:

Но, *штоа* Деви секогаш и со особено задоволство *то* чинеше. – Деви *овие* *имиња* *ѝ* кажа сосема оправдано. – Тој *штоа* *то* објаснуваше на свој начин. – *Ќе* му беше криво ако не *ѝ* видеше *овие* од бандава. – И *шокму* *штоа* *ја* најдобра оваа да праша. – Долго *ќе* *то* *ѝ*амеји *она* *лешо*.

(В. Видичевски, „Големата шума“)

Вежби

1. Определи го заедничкиот предмет на дејствата означени со глаголите:

2. Состави реченици со директен предмет, во кои прирокот ќе биде претставен со глаголите *исѝрча*, *изоди*, *оѝсѝои*, *ѝреседи*, *живее* и *оѝлуви*. Внимавај, овие глаголи најчесто не се врзуваат со директен предмет, меѓутоа во јазикот е можна и таквата нивна употреба.

Пѝѝекаѝѝа *ја* *исѝрча* за рекордно време.

3. Која од двете можности на речениците е точна?

Кој *ќе* *викнеш* да дојде со вас?

Коѝ *ќе* *то* *викнеш* да дојде со вас?

Од *смеа* *ѝаа* не можеше *никоѝ* да види.

Од *смеа* *ѝаа* не можеше *никој* да види.

Ти *секој* *то* обвинуваш за својоѝ *неусѝех*.

Ти *секоѝ* *то* обвинуваш за својоѝ *неусѝех*.

Некоѝ *можеме* да не сакаме, *никоѝ* не смееме да мразиме.

Некој *можеме* да не сакаме, *никој* не смееме да мразиме.

Сеѝа можеш да одбереш *коѝ* било.

Сеѝа можеш да одбереш *кој* било.

УДВОЈУВАЊЕ НА ИНДИРЕКТНИОТ ПРЕДМЕТ

Индириектниот предмет се удвојува во случаите со:

- долгите форми за индириектен предмет од личните заменки и од личноповратната замена

Примери:

Последниве работи што му ги раскажуваше сѐариот, нему му беа познати. – Ним ќе им причини задоволство што ќе можат да се вклучат во вакво нешто. – Што е најважно и нам ќе ни олеснат. – И јас би ви предложил вам нешто слично. – Едношто парче го наола и ѝ го даде нејзе, друшото го задржа за себе. – Не знаеја дека со тоа себеси си прават лошо.

- лични имиња и географски имиња

Примери:

Кога се врати дедо Трајан назад, му дофрли на Деви. – Пошто ѝ се заблагодари на Билјана. – На Буди и на Бонкиот им дојде крајот. – На Таушан и на Раиф им шребаше помош. – По којзнае којпат му се враќавме на Пешино.

- определени (членувани) именки

Примери:

На деието му беше криво што семејто го распурија чавки и сирачки. – Едвај чекаше да ѝ јави на бабата. – Тој им помогнал на децата да го изнајдат скривалиштето.

- определени (членувани) зборовни групи со именка

Примери:

Со мислите ѝ се враќаше на случајта од вчера. – Сакам некако да му олеснам на деието мало. – На децата од бандата ќе им се дојадне планот. – Деви, биди така добар и не кажувај им на моите друзари дека бев врзан. – Колку ќе биде добро што ќе му ја свратиш и оваа работа на сѐариот дедо Трајан. – На двајцата друзари им шребаше помош.

- показни заменки употребени самостојно и показни заменки со именка

Примери:

Не враќај му се на она што поминало. – Не сакаше да ја испушти можността да им се освети на овие од бандава. – На шие бандите ќе им пречи нашата храброст. – Тоа им го савија на знаење на оние двајцата.

– прашалната замена кој

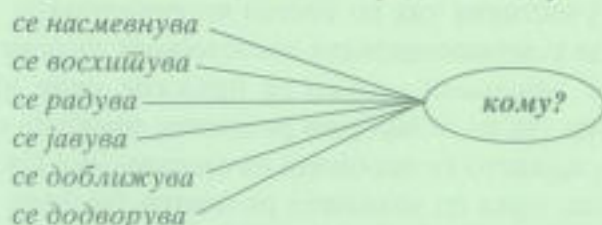
Примери:

*Кому ли ќе му раскажува за убавините на џората? – Кому му ја издаде
тајната? – На која банда да ѝ се придружаме, а?*

(В. Видичевски, „Големата шума“)

Вежби

1. Определи го заедничкиот предмет на дејствата означени со глаголите:

2. Прочитај ги следните незавршени реченици. Размисли кој глагол може да се употреби на крајот од речениците. Заврши ги сите реченици со истата глаголска форма. На празната линија напиши ја кратката форма на личната замена, како во првата реченица:

3. Напиши две реченици во кои ќе ги употребиш кратката и долгата форма за индиректен предмет од личната замена *вие*. При составувањето на речениците, внимавај на значењето на индиректниот предмет, којшто еднаш ќе го напишеш со мала, а еднаш со голема буква, како во примерот: *Вам сакам да Ви раскажам што се случи. Вам сакам да ви раскажам што се случи.*

4. Состави три одречни реченици во кои ќе употребиш форма за заповеден начин во состав со удвоен директен и удвоен индиректен предмет. Внимавај на збороредот, односно на местото на кратките форми на личните замени.

Пример: *Не зедај ја кукајта, не се продава. Не кажувај му нему, ќе се лути.*

5. Состави по една расказна и по една прашална реченици со удвоен индиректен предмет од заменките *кој*, *секој*, *некој* и *никој*.

Пример: *Не знам кому му зборува. Кому му зборува?*

ПРЕДЛОШКИ ПРЕДМЕТ

Предлошкиот предмет е уште еден реченичен член, освен директниот и индиректниот предмет, во кој се огледа способноста, но, и потребата на личноглаголската форма да отвори празно место за уште една именска збороформа. Кажавме досега дека предлошкиот предмет е именски реченичен член.

Предлошкиот предмет се јавува како резултат од способноста и потребата на личноглаголската форма да ги истакне предметот, целта, причината, намерата и други значенски врски во кои учествува таа во состав на реченицата. Многу често, тие врски се задолжителни за комуникациската самостојност на реченицата. На пример: *Нашајџа секција се занимава....* Ако се прекине овде исказот, информацијата останува нецелосна. За да се оформи реченица, треба да се внесе дополнителна логична содржина, којашто ќе одговори на прашањето: *Со шџо се занимава нашајџа секција?* Тогаш, една од можните реченици би била и оваа: *Нашајџа секција се занимава со насџанокојџ на џалаксијџе.* Делот *со насџанокојџ на џалаксијџе* е предлошкиот предмет во реченицата. Кажавме досега дека предлошкиот предмет е неопходен реченичен член.

Предметот што се врзува со прирокот во реченицата со помош на предлозите се вика предлошки предмет.

На пример:

Верувај во нови џочейџоци!

Со однесувањџо џојсејџува џа баба џ.

Екскурзијџа зависеше од родџџелскиојџ сосџанок.

Таџуваше ли мноџу џо кученџџо?

Дали ќе ни раскажеш џа кајакарскојџо искусџво?

Како што може да се види од примерите, предлогот е врска помеѓу глаголското дејство и именуваните лица или предмети во состав на предлошкиот предмет. Предлогот е тука, само за да ги воведат тие лица, предмети, поими и сл. во овој дел од реченицата и да ги постави во некаков однос спрема дејството. Предлогот е употребен надвор од своето основно значење, а во центарот на вниманието кај предлошкиот предмет е содржината што следи по предлогот, т.е. именуваните лица, предмети, поими и сл.

Предлошкиот предмет во реченицата може да се врзе и со придавка. Во тој случај, придавката најчесто е глаголска (на пр.: *најџажен, занесен, заборавен, одбранџџ* итн.) и е во состав на глаголско-именски прирок.

На пример:

Вашајќа ѓруја ли ќе биде ѓофалена од комисијајќа?

Во ѓоследно време е занесен ѓо бојаникајќа.

Нејзинајќа ѓосјара сесјара беше жедна за нови знаења.

За полесно да се определи, да се препознае предлошкиот предмет во реченицата, може да се замени именскиот дел од неговиот состав со соодветна форма од личните заменки.

На пример:

Секогаш се согласуваа околу излегувањето. = Секогаш се согласуваа околу ѓоа.

Децајќа личеа на ѓајќојќо. = Децајќа личеа на него.

Ние сме зависни од музикајќа. = Ние сме зависни од неа.

Во следните реченици, препознавањето на предлошкиот предмет е олеснето со соодветните прашања внесени во речениците:

Мојој дружар се инјересира... (прашање: за што?/за кого?) за рабојќа на мојорјќе.

Кога осјанувавме сами си мислевме... (прашање: на кого?/на што?) на домашнијќе.

Безброј ѓајќи се ојќажа од... (прашање: од што?/од кого?) од ѓаа идеја.

Сјариој ѓрислужник дружаруваше само... (прашање: со кого?/со што?) со ѓјјинијќе.

Вежби

1. Пронајди го и подалечи го предлошкиот предмет во речениците од следниот текст. Притоа, помогни си со прашањата од типот: на што?/на кого?, за што?/за кого?, околу што?/околу кого?. Во текстот има осум форми за предлошки предмет.

Собери се, си реков во авјобусој. Па ѓи, дури, и не го ѓознаваш. За волја на висјинајќа, не се ни секавав најјасно... (прашање: на што?) на неговотој лик. Се вознемирих околу нишјо. Одлучив да размислувам за новајќа ѓесна. Тоа секогаш ме орасјоложува и решив да се оддалечам од момчињајќа, од ѓубовјќа и од скришенијќе срценца. На ѓочетјокој од ѓолугодиејќо разговаравме за земјјќе во кои владее глад. Тогаш ѓи кажав на Луси дека ќе најишам ѓесна за Африка.

2. Состави по две исказни, прашални и извични реченици со предлошки предмет. Функцијата на прирок нека ја вршат форми од глаголите: *се засрами, ѓаѓува, верува, се ојќаже, зборува и се ѓриближи*. Во предлошкиот предмет може да се употребат предлозите: *за, до, од, ѓо, ѓред, кон, во* и други.

Пример: *Никако не ојќажувај се од насјќајој! Веруваш ли во овие ѓриказни? Долго ѓаѓуваше ѓо миленичјо ѓио ѓи избега.*

дека треба да се врзе со некој од неопходните реченични членови, тогаш, тоа е задолжително. Ако треба, на пример, да се употреби директен предмет, тој не смее да биде испуштен. На пример: *Елена љуби...* (прашање: што?) *љубички*.

Секој од реченичните членови прикажан на графиконот, директно се врзува со прирокот. Ако комуникациската ситуација има потреба од второстепен реченичен член, атрибут или апозиција, тој нема директно да се приклучи кон прирокот, туку кон некој од именските реченични членови. Графички гледано, тие се за 'еден степен' подалеку од прирокот и затоа се наречени второстепенни реченични членови. На пример: *Елена љуби... со чоколаден крем*. *Елена љуби...* (прашање: што?) *љубички...* (потпрашање: какви?) *со чоколаден крем*.

Следниот графички приказ го прикажува она ниво на реченицата, кога таа, преку второстепените реченични членови, се збогатува со дополнителни информации. Атрибутот и апозицијата се содржани во именските реченични членови, бидејќи содржински се однесуваат на нив.

Вежба

Поделете се во две групи. Секоја група нека работи според поставената задача. На крајот од работата, изнесете ги резултатите и секоја група нека ги провери речениците на другата група.

I група

Образувајте три реченици со следниот состав:

подмет со атрибут + прирок + директен предмет

- подметот нека именува вршител на дејство;
- прирокот нека биде прост глаголски.

Пример: *Новиот ученик купи бонбони.*

II група

Образувајте три реченици со следниот состав:

подмет + прирок + предлошки предмет со атрибут

- подметот нека именува носители на психофизичка состојба;
- прирокот нека биде прост глаголски.

Пример: *Присујниите се вознемирија од чудниите миленици на бабајта.*

АПОЗИЦИЈА

Апозисијата е второстепен реченичен член. Таа се јавува со именските реченични членови. Улогата на апозисијата во реченицата е, на некој начин, засилувачка, зашто таа ја повторува, со поинаква форма, содржината од реченичниот член на кој се однесува. Тој реченичен член и апозисијата се, всушност, две различни форми за една иста содржина, две различни имиња за еден ист предмет, лице, поим и сл.

Пример:

Го посетивме Куклице, местото каде што природата направила кукли од камен.

За разлика од атрибутот, кој се јавува во состав на реченичниот член чијашто содржина сака да ја дополни (на пример: *Купи црвен велосипед*), апозисијата се јавува одделно, веднаш зад реченичниот член чијашто содржина сака да ја повтори. На пример: *Сјадиониот, неговниот виор дом, беше празен*. Во таа смисла, апозисијата е самостојна, исто како што е самостоен и независен од неа другиот реченичен член. Тие лесно може да си ги заменат местата, а реченицата да не претрпи промени во структурата. На пример: *Неговиот виор дом, сјадиониот*.

беше ѝразен. Сега, зборовниот состав неговиот виџор дом е основниот реченичен член, а збороформата сиадионои е апозиција, зашто е на второ место.

Реченицата не трпи промена на основната структура и ако ја нема апозицијата, затоа што реченичниот член на кој се однесува и понатаму останува во реченицата. Меѓутоа, апозицијата внесува дополнителни информации и со тоа го збогатува исказот, устен или писмен.

Пример:

„Хари Појтер“, мојата омилена книга, ќе доживее многу продолженија.
„Хари Појтер“ ќе доживее многу продолженија.

Апозицијата во реченицата може да се јави со кој било именски реченичен член.

Примери:

Илина, сесирајќа на Мејден, денес беше ојисујна. (со подметот)

Денес ја однесоа сиарајќа клуја, моеио омилено место за одмор. (со директниот предмет)

Наградајќа му ја доделија на најдобриот ученик, нашиот сосед од ирејинои каи. (со индиректниот предмет)

Сије се ѝлашевме од Сјојмир, лошиот чувар на изралишјето. (со предлошкиот предмет)

Околу Берово, нашеио родно место, се наоѓаат најубавише шуми за ирошејка. (со прилошката определба)

Како што се гледа од примерите, апозицијата во реченицата секогаш се пишува помеѓу заирки. Заирка се пишува и по реченичниот член на кој се однесува апозицијата и по неа.

Вежби

Поделете се во три групи. Секоја група нека работи според поставената задача.

На крајот од работата, изнесете ги резултатите и секоја група нека ги провери речениците на другите две групи.

I група

Образувајте три реченици со следниот состав:

подмет со апозиција + прирок + индиректен предмет

– подметот нека именува вршител на дејство;

– прирокот нека биде прост глаголски;

– индиректниот предмет нека биде удвоен.

Пример: Мирко, кајиненои на нашиа екија, им се обраи на навивачије.

II група

Образувајте три реченици со следниот состав:

подмет + прирок + предлошки предмет со апозиција

– подметот нека именува носител на психофизичка состојба;

– прирокот нека биде сложен глаголски.

Пример: *Дејшејшо йочна да се йлаши од баба му на Пламен, Марица.*

III група

Образувајте три реченици со следниот состав:

подмет + прирок + удвоен директен предмет со апозиција

– подметот нека посочува (со лична заменка) предизвикувач на дејството;

– прирокот нека биде прост глаголски.

Пример: *Тоа ќе ги бодри крводаришелише, најхуманише луѓе.*

СЛОЖЕНА РЕЧЕНИЦА

СТРУКТУРА НА СЛОЖЕНАТА РЕЧЕНИЦА

Сложената реченица, исто како и простата реченица, е комуникациска јазична единица. Простата реченица во својот состав содржи една личноглаголска форма во функција на прирок. Кога две или повеќе личноглаголски форми, т.е. две или повеќе прости реченици содржински ќе се поврзат, ќе се сложат, во една поголема јазична единица, се добива сложена реченица.

Речениците: *Марија седи.* и *Марија учи.* се две прости реченици. Секоја од нив има своја содржина. Ќе претпоставиме дека вршителот на дејствата од двете реченици е едно исто лице. Ако ги поврземе логички содржините од двете прости реченици, при што ќе го употребиме и сврзникот *и*, ќе ја добиеме реченицата: *Марија седи и учи.*

Реченицата: *Марија седи и учи.* е сложена реченица, затоа што во својот состав содржи две личноглаголски форми, т.е. два прирока.

Содржината на оваа сложена реченица ќе ја дополниме со содржина на уште една проста реченица, на пример: *Уйре ќе йрави йисмена рабойша.* Можеме да ја добиеме следната сложена реченица, со три личноглаголски форми и со сврзниците *и* и *бидејќи* во својот состав: *Марија седи и учи, бидејќи уйре ќе йрави йисмена рабойша.* Значи, ако оваа реченица има три прирока, таа содржи три прости реченици. Тоа се: *Марија седи.* *Учи.* *Уйре ќе йрави йисмена рабойша.* Овие реченици се составните делови на сложената реченица, а се викаат дел-реченици.

Дел-реченици се простите реченици што влегуваат во состав на една сложена реченица.

Дел-речениците воспоставуваат различни меѓусебни односи во рамките на сложената реченица, при што се почитуваат и бројни граматички, логички, значенски, интонациски и други законитости на македонскиот јазик. Составот на дел-речениците зависи од содржината на информациите што ги носат, а може да се движи од основниот реченичен член – прирокот, преку главните и неопходните реченични членови – подметот, прирокот, предметите и прилошките определби, па сè до застапеноста и на второстепените реченични членови – атрибутот и апозицијата. Како што знаеме, составот на реченицата е управуван, пред сè, од личноглаголската форма.

Сложена реченица е реченицата што содржи најмалку две личноглаголски форми во функција на прирок. Околу личноглаголските форми се распоредуваат збороформи во функција на именски реченични членови и составуваат прости реченици. Оттука, сложената реченица е реченица што содржи најмалку две прости реченици.

Вежби

1. Пронајди ги сложените реченици во следниот текст. Работи постапно, пронаоѓај ги личноглаголските форми, за да ти помогнат да определиш какви се речениците според составот. Има шест сложени реченици.

Децајќа со пирчање се вратија од училиштето. Набрзина ги фрлија чанџиите дома и се насобраа пред кукајќа на Миле. Тој веќе беше излегол од дома, зашто месито не го држеше. Во рацете ја држеше неа – џолемајќа лејчачка, направена од црвена украсна хартија. Никој дојдогаш немаше видено такава лејчачка. Само ојашкајќа, исцелена од сијно исечкани разнобојни украсни листови, ѝ беше долга повеќе од два метри. На здрава прака беа навикани повеќе од стоина метри конец. Не помина многу време, а лејчачкајќа веќе се висееше над нивните глави. Потиснувана од лесното вешерче весело зајграваше, а ојашкајќа ѝ се викаше како џамена змија. Миле џорделиво ја држеше во своите раце мазнајќа прака и сè повеќе го пушташе конецот, додека чувствуваше дека осигнува без здив. Но колку тaa се оддалечуваше од децајќа, толку посилен беа кај нив коинежието да го поддржат и тие разиграниот шарен змеј.

2. Препиши ги сложените реченици од текстот и определи од колку дел-реченици се составени.

Пример: *Набрзина ги фрлија чанџиите дома и се насобраа пред кукајќа на Миле.* – две дел-реченици

3. Состави две сложени реченици. Едната нека има две, а другата три дел-реченици. Првата сложена реченица нека го содржи сврзникот а и дел-реченици со следниот состав:

- прирок (прост глаголки), подмет и директен предмет и
- прирок (сложен глаголки) и прилошка определба.

Пример: *Ана ги посејаш музеште, а сакаше да оди на концерти.*

Втората сложена реченица нека ги содржи сврзниците и и кога и дел-реченици со следниот состав:

- прирок (прост глаголки-именски) и подмет,
- прирок (прост глаголки) и удвоен директен предмет и
- прирок (прост глаголки) и удвоен индиректен предмет.

Пример: *Марко беше срекен кога ги виде децата и на сите им се пофали.*

НЕЗАВИСНОСЛОЖЕНИ И ЗАВИСНОСЛОЖЕНИ РЕЧЕНИЦИ

Прочитај го внимателно следниот текст. Додека читаш, внимавај на составот на речениците:

Ако тие нанесе патиот кон сираро Скопје, сè убаво види и разгледај... само едно немој да заборавиш!

Од левата сирара на бујната и љенлива река Вардар е сирарото скопско Кале. Некогаш тука имало високи и големи кули. Кулите биле опашани со дебели и јаки сидови. На железните порти од кулите сирарел сирарен и убав сирарар. Во рацете држел бојно долго копје. На појасот му свешкала како змија осирарата сабја.

Времето, со своите вечни заби, го кризело и го ронело Калето...

Денеска ги нема високите кули, го нема сирарарот со осирарата сабја и бојното копје.

До Калето е црквата Свети Силас. Во неа луѓето не палат од восок жолти свеќи, поповите не читаат моливи од црните исцедени дебели книги.

А народ: мажи, жени, деца, млади невешти, поддржавени бабички, сирари со басити - пак ја посејуваат црквата.

Ти што мислиш? Што е тоа што ги влече срцата на луѓето да одат во црквата? Каква е таа волшебна сила што ги привлекува луѓето?

(В. Николески, „Гоце Делчев“)

- Каква е по состав првата реченица?
- Какви се по состав речениците во вториот пасус?
- Како го определи составот на речениците?

Да се задржиме сега на следните две реченици:

1. *Во неа луѓето не ѝалаа од восок жолти свеќи, појовише не чииаа моливи од црни исчадени дебели книги.*

2. *Ако ѝе нанесе ѝапоа кон сѝаро Скоје, сѝ убаво види и разгледај... само едно немој да заборавиш!*

(Зборот *само* е сврзник и го има истото значење како и сврзниците *ама* и *но*. Значи, оваа реченица може да гласи и вака: – *Ако ѝе нанесе ѝапоа кон сѝаро Скоје, сѝ убаво види и разгледај... ама едно немој да заборавиш!* или вака: – *Ако ѝе нанесе ѝапоа кон сѝаро Скоје, сѝ убаво види и разгледај, но едно немој да заборавиш!*)

Прочитај ги внимателно дел-речениците од коишто се составени овие две сложени реченици. Притоа, размислувај дали секоја од нив може да се употреби самостојно.

1. *Во неа луѓето не ѝалаа од восок жолти свеќи.* (1) *Појовише не чииаа моливи од црни исчадени дебели книги.* (2)

2. *Ако ѝе нанесе ѝапоа кон сѝаро Скоје.* (1) *Сѝ убаво види!* (2) *Разгледај!* (3) *Само едно немој да заборавиш!* (4)

За сложената реченица под број 1 ќе заклучиме дека дел-речениците од нејзиниот состав можеме да ги разгледуваме како самостојни реченици. Секоја од овие дел-реченици, ако се изговори или ако се напише и без другата дел-реченица, пренесува целосна информација. Секоја од овие дел-реченици е самостојна комуникациска единица. Во состав на сложената реченица значењето на едната не зависи од значењето на другата дел-реченица.

Истото можеме да го кажеме и за дел-речениците: *Сѝ убаво види! Разгледај!* и *Едно немој да заборавиш!* – од реченицата под број 2. Ако првите две дел-реченици ги поврземе со сврзникот *и*, а втората и третата – со сврзникот *само*, тие ќе ја состават сложената реченица – *Сѝ убаво види и разгледај, само едно немој да заборавиш.*

Независносложени реченици се сложените реченици, во коишто дел-речениците се во независен однос, односно значењето на едната дел-реченица не зависи од значењето на другата дел-реченица.

Значи, речениците: *Во неа луѓето не ѝалаа од восок жолти свеќи, појовише не чииаа моливи од црни исчадени дебели книги.* и *Сѝ убаво види и разгледај, само едно немој да заборавиш.* – се независносложени реченици.

Дел-речениците во состав на независносложените реченици можат да си ги менуваат местата. Најчесто, редот на дел-речениците кај независносложените реченици е слободен.

Независнослужени се и следните реченици:

Голѣаа од ѣравѣа, се давеа од кашлање, ама молчеа.

Така си ѣомина леѣоѣо и дојде есенѣа, ѣрозна, сиромашна и никаква.

Земѣа им исѣука, а сонцеѣо начисѣо ѣи сѣржи.

По сувѣе ѣаѣчиња немаше човек да намине, ниѣу да ѣросени жива душа.

Заѣаѣи ѣреѣа суша, зраѣа не им изникнаа, ѣа се разочараа.

(Р. Јовчевски, „Глувото зрно и големиот ум“)

Сега, со помош на некои дел-реченици од реченицата под број 2 ќе составиме две сложени реченици:

Ако ѣе нанесе ѣаѣоѣ кон сѣаро Скоѣе, сѣ убаво види!

Ако ѣе нанесе ѣаѣоѣ кон сѣаро Скоѣе – сѣ убаво разѣледај!

Овие реченици се составени од следниве дел-реченици:

Ако ѣе нанесе ѣаѣоѣ кон сѣаро Скоѣе. (1) Сѣ убаво види! (2)

Ако ѣе нанесе ѣаѣоѣ кон сѣаро Скоѣе. (1) Сѣ убаво разѣледај! (2)

Дел-речениците: *Сѣ убаво види!* и *Сѣ убаво разѣледај!* – можеме да ги разгледуваме како самостојни реченици. Меѓутоа, тие се во состав на сложени реченици, во кои другата дел-реченица не покажува самостојност како нивната. Дел-реченицата: – *Ако ѣе нанесе ѣаѣоѣ кон сѣаро Скоѣе.* – којашто влегува во составот на двете сложени реченици, не може да стои самостојно, бидејќи не е смисловно завршена. Таа не пренесува целосна информација, односно не е целосна комуникациска единица. За да биде целосна информацијата што почнала да ја пренесува реченицата *Ако ѣе нанесе ѣаѣоѣ кон сѣаро Скоѣе ...*, таа мора да влезе во врска со друга реченица. Во таа врска, оваа реченица зависи од другата. Таа е во зависен однос со другата реченица.

Зависнослужени реченици се сложените реченици во коишто едната дел-речениците е во зависен однос од другата, односно едната дел-реченица зависи од другата дел-реченица.

Значи, речениците: *Ако ѣе нанесе ѣаѣоѣ кон сѣаро Скоѣе, сѣ убаво види!* и *Ако ѣе нанесе ѣаѣоѣ кон сѣаро Скоѣе – сѣ убаво разѣледај!* – се зависнослужени реченици.

Зависнослужени се и следните реченици:

А мравкиѣе и најаму се множеа и ѣокрај ѣоа ѣѣо амбарѣе осѣануваа ѣразни.

Коѣа ѣукна ѣролеѣѣа, одново фрлија ѣо ѣроа јачмен ѣо нивѣе.

Не веруваа дека нивноѣо Семеново може наеднаш да насѣрада од суша.

Мислеа ќе здогледааѣ некое облаче ѣѣо ќе им навесѣи дожде.

Ноќе само месечината слеѓуваше од небојто за да влезе во собијте.
Заспуде, зафати зима, така што за сеетење немаа време.

(Р. Јовчевски, „Глувото зрно и големиот ум“)

Главна дел-реченица е дел-реченицата од која што зависи другата дел-реченица во зависно-сложените реченици.

Зависна дел-реченица е дел-реченицата што зависи од главната дел-реченица во зависнослужените реченици.

Главни дел-реченици во примерите се: *Сè убаво види!* и *Сè убаво разгледај!*
Зависна дел-реченица е: *Ако ѝе нанесе ѝајѝоѝ кон сѝаѝо Скојѝе.*

Сврзникот во зависносложените реченици оди секогаш со зависната дел-реченица.

На пример:

Ако ти нанесе пашоџи кон сѣаро Скопје – сѣ убаво разгледај!
Што е и шоа **што** ти влече срцаџа на луѓето да одаџ во цркваџа?
Каква е џаа волшебна сила **што** ти привлекува луѓето?

Важно

1. Следниве прости реченици поврзи ги во сложени. Употреби ги сврзниците: и, а, *што*, *којшто*, *коишто*.

На пример:
Некогаш йука имало високи и големи кули, шийо биле ойашани со дебели и јаки сидови.

Некогаши йѣука имало високи и големи кули.

Кулиѝе биле оѝашани со дебели и јаки зидови.

На железниѣе йорѣи од кулиѣе сѣиел сѣиоен и убав сѣиражар

Во рацејне држел бојно долго коџе.

На појасоџ му свейкала како змија остирајућа сабја.

Дали сложените реченици се независносложени или зависносложени?

2. Образуј зависносложена сврзничка реченица од простите реченици:

До Калейто е црквата Свети Спас.

Во неа луѓето не палаат од восок жолти свеќи, џојовиите не чиираат моливици од црниите исчадени дебели книги.

3. Препиши во тетратката две независнословени и две зависнословени реченици, што ќе ги најдеш во некои од списанијата за спорт, забава, уметност, наука и сл.

СВРЗНИЧКИ И БЕСВРЗНИЧКИ РЕЧЕНИЦИ

Повторно ќе ги разгледуваме речениците од претходната лекција:

1. Во неа луѓето не палаш од восок жолти свеќи, појовише не читаат моливи од црнише исчадени дебели книги.

2. Ако ће нанесе џајшоџ кон сџаро Скојје, сџ убаво види џ разџледај...
само едно немој да заборавиш!

Како што кажавме, овие две сложени реченици се разликуваат според односот на дел-речениците во нивниот состав, т.е. првата е независносложена, а втората – зависносложена. Овие две сложени реченици се разликуваат и според тоа што помеѓу дел-речениците во првата се пишува запирка, а во втората реченица има и сврзници.

Во зависност од тоа дали дел-речениците во составот на сложената реченица се поврзани со сврзник или не, сложените реченици може да бидат **сврзнички** или **бесврзнички**. Во сврзничките реченици дел-речениците се поврзани со сврзник. Во бесврзничките реченици, на местото од сврзникот се чувствува пауза во изговорот, којашто во пишувањето се бележи со запирка или со црта.

Примери за сврзнички и за бесврзнички реченици:

Иако се случуваше најлагодне да лежне, висџински му се измачуваше душата.

Она што сје го правеле за нас, не се заборави.

Ова јадење беше чудно, зашто не беше како ђеничничкије зрна.

Јадејте, бре, златници, жрицкајте, најолнејте ги мешињата.

Во сийе нравѣ царсѣва йосѣоеја ѣласници – имаа исѣи или слични задолженѣа.

По работата дојде сам, беше надарен за гласничкиите задолженија.

(Р. Јовчевски, *Глувојџо зрно и големиојџ ум*)

Вежбн

1. Образувај сарзничка реченица од бесврзничката:

Во неа луѓето не палат од восок жолтии свеќи, џојовитие не чистаат моливи
од црније исчадени дебели книги.

Истата реченица, со помош на сврзникот *иако*, во зависносложена сврзничка реченица поврзи ја со следната реченица:

А народ: мажи, жени, деца, млади невестини, подѣрбавени бабички, сѣарци со басѣуни – ѓак ја носѣјуваат цркваѓа.

2. Работи постапно, следејќи ги барањата за вежбата:
- Состави бесврзнички реченици од пет сврзнички реченици, што ќе ги најдеш во текстовите од учебникот.
 - Изговори ги овие реченици и коментирај ја нивната интонација.
 - Коментирај го видот на овие сложени реченици од гледна точка на односот на дел-речениците што влегуваат во нивниот состав, т.е. дали се независносложени или зависносложени.
3. Препиши во тетратка две сврзнички и две бесврзнички реченици, што ќе ги најдеш во некои од списанијата за спорт, забава, уметност, наука и сл.

НЕЗАВИСНОСЛОЖЕНИ РЕЧЕНИЦИ

Независносложени реченици се: составните, спротивните, разделните, исклучните и заклучните.

СОСТАВНИ НЕЗАВИСНОСЛОЖЕНИ РЕЧЕНИЦИ

Составните независносложени реченици поврзуваат дел-реченици чии дејства се во тесна врска и заедно сочинуваат едно логичко единство, зашто нивните содржини се однесуваат на иста тема.

На пример:

Новодојдениите ијинци беа мошне бисџри и брзо учеа.

Единсџвено Џонаџан леџаше највисоко и џледаше најдалеку.

Ги исџрави крилџаџа, џа џо забави леџањеџо на еден киломеџар на час.

Во составните независносложени реченици се среќаваат сврзниците: *и, џа, џа, ни, ниџу, не само џџо – џуку и.*

Дејствата искажани во дел-речениците можат да се одвиваат истовремено или да следуваат едно по друго.

На пример:

Сиџе молчевме и ја слушавме временскаџа проџноза.

Ја слушнавме проџнозаџа и веднаш заминавме.

Се враџивме од нуркање, џа заџаливме оџан на џлажаџа.

Се исџлаши од чувароџ, џа фаџи да џрча како сџрела.

Глаголските дејства во составните независнословени реченици може да бидат поврзани и во **причинско-последичен однос**.

На пример:

Сакав да се видиме и му се јавив.

*Билеиши бев кај него, **иа** не можевме да влеземе.*

*Сишме ќе бидат добри, **иа** ишешко ќе го избираат победниците.*

Составните независнословени реченици може да искажуваат и **спротивен однос** меѓу дејствата. Во тие случаи, сврзникот, многу често, оди заедно со **иа**, или **сеиак**, кои го засилуваат значењето на спротивност.

На пример:

Цело време беше жедна и не куваше вода.

*Не се подготвуваше многу, **иа** доби ишешка.*

*Знаеше дека ќе задоцни и **иа** ишрѓна иешки.*

*Претпоставуваше дека ја лаже, **иа** сеиак му ипомоѓна.*

Во одречни реченици се употребуваат сврзниците **ни** и **нигу**.

На пример:

*Не дојде со нас, **ни/нишу** се јави да каже каде е.*

*Не куваше леб, **нишу** (**иа**) се сеиаше дека ишребаше..*

Сложениот сврзнички состав **не само ишо** – **ишуку и** се употребува да се истакне значењето на двете дејства, при што, понагласено е второто дејство.

На пример:

Не само ишо ишшува ишуку и издава иоезија.

Не само ишо не сише ишуку и нам не ни дозволува да сишеме.

Правопис на запирката:

Не се пишува запирка пред сврзникот **и**.

Се пишува запирка пред сврзниците **иа** и **иа**.

Не се пишува запирка пред **ишуку** во сврзничкиот состав **не само ишо** – **ишуку и**.

Вежби:

1. Прочитај го следниот текст и воочи го односот на дејствата од дел-речениците во секоја сложена реченица. Кој се составни независнословени реченици меѓу нив? Нека ти помогнат и сврзниците.

Ушре е завршиој концерт и сите сме возбудени. Три месеци се подготвуваме за овој ден. Јас ќе најавувам и ќе настапам со хорој. Треба да носам шемни панталони и свешта кошула, па денес по часовите ќе одам кај баба ми да си ја земам кошулата. Таа ми ја шие. Сите сме многу зафатени и вечер пак ќе излеземе, на Миле му е роденден. Ќе се задржиме, нема да сишѓнеме да ги повориме почкиите.

Колку составни сврзници има во текстот?

Има ли бесврзнички реченици?

2. Во кои од следните реченици, дел-речениците можат да си ги заменат местата?
На пример: Зборувааш со мене по телефон и ја решаваш најтешката задача. / Ја решаваш најтешката задача и зборувааш со мене по телефон.

1. Вечераш рано и си леѓна.
2. Долго стоеја на порти и зборуваа.
3. Музиката ечеше, па не го ни чувме нито рече.
4. Не само што не учи туку и не сака да зборува за тоа.
5. Не беше поканет, па пак дојде.
6. Елена пишуваше и му помагаше на Иван.

3. Дополни ги речениците со сврзници и содржина што ќе дадат составни независнословени реченици, како во првиот пример.

Се срамееше да ми каже, па/та останала без билет.

Сакам да дојдам порано _____,
_____ и не смеам да јадам два часа.

Не само што се врати, _____,
_____, па немаше време за прошепка.

Нема да купиш цвеќе, ниту _____.

СПРОТИВНИ НЕЗАВИСНОСЛОВЕНИ РЕЧЕНИЦИ

Спротивните независнословени реченици искажуваат спротивен однос помеѓу дејствата од дел-речениците.

На пример: Сака да ги посетиме, а не знае каде живеат.

Вчера се вратија, но не сме се виделе.

Спротивноста на дејствата се изразува со помош на сврзниците: *а, но, ама, меѓуштоа, шуку, ами*.

Сврзникот *а* се употребува во реченици со **противставување**. Притоа, многу често, ако првата дел-реченица е потврдна, втората е одречна и обратно.

На пример:

Не сака да се секава на случкаџа, а часџо зборува за неа.

Има прочиџано безброј книги од научна фанџасџика, а нема гледано нигден филм.

Сврзникот *а* во спротивните независносложени реченици може да изрази и однос на **надоврзување** (втората дел-реченица се надоврзува, претставува еден вид дополнителен коментар на првата дел-реченица) и на **сопоставување** (претставување две дејства независно едно од друго) на глаголските дејства од дел-речениците:

- надоврзување:

Во штоа време секое деџе мораше да носи сџеѓнаџа јака, а училишџаџа беа мноџу џосџороџи од денешниџе.

Но заџтоа џодобро се џадеше, а слаџкиџе беа еџџини и вкусни.

- сопоставување:

Библиџекароџи сџоеше на џулиџоџи, а учениџиџе чџџаа во чџџалнаџа.

Со еднаџа рака ја држеше чанџаџа, со друџаџа ја носеше карџаџа на Африка, а меџу заби џо сџџискаше џефџерчеџо за џелефони.

Сврзниците *но, меѓуштоа* и *ама* изразуваат **спротивност** помеѓу две потврдни дел-реченици, или помеѓу две дел-реченици од кои втората е одречна.

На пример:

Сака да се најџреварува, но се џлаџи да се џриџави.

Требаше да џаџува, меѓуштоа се оџкажа.

Има ролерки, ама вози со сџариџе од браџи му.

Јавџе им се, но не кажуваџе им за наџрадиџе!

Ја најџџа џоракаџа, меѓуштоа не ја исџраџи.

Знаеаше за концерџоџи, ама не ни кажуваше.

Сврзниците *шуку* и *ами* се употребуваат во случаи кога првата дел-реченица е одречна. Притоа, во првата дел-реченица се одрекува некое дејство или некој факт, а во втората се изнесува вистината за него.

На пример:

Тие не зборувааџи, шуку се карааџи.

Не куйувам цреџи, ами јаџоди куйувам.

Правопис на запирката:

Запирка се пишува пред сите спротивни сврзници.

Вежби:

1. Прочитај ги следните спротивни независнословени реченици и определи го односот на дел-речениците. Во кои реченици сврзникот **а** е употребен со значење на спротивност?

1. Уживаа во прошејкајќа, а имаа им беше последна пред заминување.
2. Сака да ѝ ланинари, а нишијо не ѝ презема за да ѝ очне.
3. Се видоа на кејот, а ѝа му беше ѝемно.
4. Јас најправив ѝица, а ѝице донесоа сок.
5. Не јаде чоколадо, а секогаш дома има ѝо две-ѝри.

Напиши ги истите реченици како бесврзнички. Која од нив е највообичаена во формата без сврзник?

2. Поврзи ги следните реченици со соодветен сврзник и состави спротивни независнословени реченици. На пример: Појдов со неа на ѝренинџ. Не ми се одеше. / Појдов со неа на ѝренинџ, а не ми се одеше.

Мораше ѝовѝорно да се облекува. Беше изморена.
Тоа беше маѝичен моменѝ. Таквиѝе моменѝи се ѝамеѝаѝ.
Знаев кога ќе одам. Не им кажуваа.
Не се смее. Плаче.
Ова беше ѝеѝка задача. На крајот усѝеаја.
Имаа многу ѝосѝи. Немаа месѝо.
Не знам кога ќе дојдам. Знаа уѝиѝе колку работѝа имам.

Истите сложени реченици напиши ги со изменет ред на дел-речениците. Потоа, прочитај ги и забележи каква е нитонацијата во двете форми на речениците.

3. Во кои од следните реченици сврзникот **а** може да се замени со некој од сврзниците **но**, **ама** или **меѓуѝоа**, како во првиот пример?

Ќе куйиме ѝодарок, а не одиме на забаватѝа.
Ќе куйиме ѝодарок, но / ама / меѓуѝоа не одиме на забаватѝа.
Им веѝи дека ќе оди кај баба му, а се задржа на караѝе.
Ја навреди, а не сакаше.
Внимаѝелно ѝледаше, а не ѝо инѝересираще филмотѝ.
Беше ѝролетѝ, а во ѝролетѝ редовно лоѝоруваше со извидници.
На едноѝо сѝолче седеше класниотѝ, а на друѝотѝо беа сѝавени ѝалѝаѝа.
Викаше ѝласно, а никој не ѝо слушаше.

РАЗДЕЛНИ НЕЗАВИСНОСЛОЖЕНИ РЕЧЕНИЦИ

Разделните независносложени реченици искажуваат можност за вршење на едно од две или повеќе глаголски дејства изразени во дел-речениците.

На пример, разделната независносложена реченица: *Уиџре ѝланираме да одиме до Галичник или да осѝанеме во Маврово.*, искажува две дејства, од кои и едното и другото би можеле да се вршат рамноправно: *Уиџре ѝланираме да одиме до Галичник.* и *Уиџре ѝланираме да осѝанеме во Маврово.*

За разделните реченици е карактеристичен сврзникот *или*.

Примери:

Во Охрид секогаш ѝливаме или се качуваме на Галичица.

Појладне возам велосиѝед или одам на вежбање.

Да ја чекаме или да си одиме?

Правопис на запирката:

Пред сврзникот *или* не се пишува запирка.

Кај разделните независносложени реченици се употребуваат и повторени сврзници: *или-или, де-де, ѝу-ѝу, час-час, и-и, ем-ем, ни-ни, ниѝу-ниѝу* и др. Деловите на овие сврзници се употребуваат пред секоја дел-реченица што ја поврзуваат, а при изговорот се нагласува секој дел од сврзникот.

Примери:

Или дојди или осѝани со жруѝаѝа.

Тоа деѝе или вреска, или скока, или фрла ижрачки.

Де ќе засѝиеше, де ќе се разбудеше.

Сѝариоѝ ѝтелевизор ѝу се вклучува ѝу се исклучува.

Час ние ќе зайеевме, час ѝие ќе ѝочнеа да викааѝ.

И сака да ѝлива и сака да нурка.

Ем жѝ ѝокани, ем не сака да му дојдаѝ.

Ни јаде, ни ѝие, ни сѝие.

Ниѝу слуша ниѝу знае ѝѝо ѝрави.

Правопис на запирката:

Не се пишува запирка помеѓу дел-речениците. Запирка се употребува ако сакаме да го истакнеме значењето на втората дел-реченица, ако има повеќе од две дел-реченици, или ако е реченицата многу долга.

Вежби:

1. Дополни ги речениците со дел-реченица која ќе внесе второ, алтернативно глаголско дејство. Користи го сврзникот **или**. На пример: *Марко ѝ треба да дојде денес. / Марко ѝ треба да дојде денес **или** да каже кога доаѓа.*

Екскурзијата ќе биде во мај _____
Тој секоја вечер е долго на компјутер _____
Ситариот ќе кажеше по нешто _____
Ќе кажеш _____ ?
Осигани _____ !

2. Дополни ги речениците со соодветните повторени сврзници, како во примерот
*Нивното куче **или** дреме **или** лежи скриено во бавчајта.*

Мајка му _____ го носи секаде _____ ѝосвојано го проверува.
_____ се сакаат _____ не можат да не се искараат.
Додека шетавме, _____ ќе поведе, _____ ќе седне на клупа.
Таква е, _____ се смее _____ ќе го дишне носот.
_____ бара помош, _____ знае сам да ја реши задачата.
Нејзиното кафе е _____ шербет слајко, _____ ѝелин торто.

ИСКЛУЧНИ НЕЗАВИСНОСЛОЖЕНИ РЕЧЕНИЦИ

Исклучните независносложени реченици искажуваат дејства што се надоврзуваат едно на друго, а второто дејство се исклучува од првото.

На пример:

*И ѝе бела на ѝлажа, **само што** не се каѝе.*
*Носеа облека слична на нивната, **само** немаа шатки.*
*Имаа разбирање за внуциѝе, **освен што** се луѝеа за ѝласната музика.*
*Мислам дека ќе издржат до крај, **единствено** Мира ќе си леѓне рано.*
*Дојдовме на време, **единствено што** не седевме на нашето место.*

Сврзници во овие реченици се: **само, само што, освен што, единствено, единствено што.**

Правопис на запирката:

Запирка се пишува пред сите исклучни сврзници.

Вежби:

1. Поврзи ги содржински и со соодветните сврзници речениците од двете колони и ќе добиеш исклучни независносложени реченици. На пример: *Забаваџа беше суџер, само шџо џој не беше џаму.*

1. Забаваџа беше суџер.	а. Не сакаше џечурки
2. Градоџ е џолем.	б. Немој рано науџро.
3. Мноџу сакаше да оди кај нив.	в. Лесно ќе се снајдеш.
4. Јадеше секаква џица.	џ. Тој не беше џаму.
5. Побарај ме коџа сакаш.	д. Забележа дека џлачела.
6. Знаеш дека ќе дојде.	е. Мачкиџе не им џи сакаше.
7. Не ја џледаше од свеџлоџо.	е. Ќе биде без кола.

2. Дополни ги речениците со дел-реченицата чие дејство се исклучува од претходното, како во примерот.

1. Го џрошеџа цел џрад, единсџвено шџо не се качи на калџо.
2. Беше леџнаџа, само _____.
3. Слаџкарницаџа изџледаше џреќрасно, освен _____.
4. Имаме исџи ранци, само шџо _____.
5. Танџуваа одлично, единсџвено _____.
6. Музикаџа им се доџадна, освен шџо _____.

3. Состави три исклучни независносложени реченици, а потоа истите препиши ги како бесврзнички и прочитај ги. Внимавај на интонацијата, зашто ако бесврзничките реченици не ги прочиташ правилно, нема да добиеш значењето на исклучни реченици.

На пример: *Можеа да издржаџ долџо, единсџвено шџо им џежеа џорбиџе. / Можеа да издржаџ долџо, им џежеа џорбиџе.*

ЗАКЛУЧНИ НЕЗАВИСНОСЛОЖЕНИ РЕЧЕНИЦИ

Заклучните независносложени реченици искажуваат дејства што се надоврзуваат едно на друго, а дејството од втората дел-реченица претставува еден вид заклучок на претходното.

На пример:

Иде џеејќи, значи расџоложена е.

*Шџурџиџе свираџ, **веројаџно** уџре ќе биде џоџло.*

*Знаеаше деџали од разџовороџ, **сиџурно** бил со нив.*

Како сврзници во овие реченици се употребуваат модални зборови со кои се изведува заклучок: *значи, веројатно, сигурно* и сл.

Правонис на запирката:

Запирка се пишува пред сите заклучни сврзници.

Вежби:

1. Поврзи ги содржински и со соодветните сврзници речениците од двете колони и ќе добиеш заклучни независнословени реченици. На пример: *Дождот ѝ преспаана, значи уште ќе има капење.*

1. Дождот ѝ преспаана.	а. Не го правела Соња.
2. Весна и Марко зборуваат.	б. Не се ѝлаши од височини.
3. Ја носеше белата блуза.	в. Уште ќе има капење.
4. Ќе ѝ присуствуваат и родителите.	г. Го чекале нејо.
5. Рече дека би дошла.	д. Ја испрала.
6. Ручеот беше одличен.	е. Се смириле.
7. Не се изградува кога влегоме.	ж. Работната е сериозна.

2. Дополни ги речениците со дел-реченицата чие дејство е заклучок на претходното, како во примерот.

1. Не можеа да зборуваат, **сигурно** мајка им седеше зад нас.
2. Веќе е пролет, **значи** _____.
3. Возот доцнеша, **веројатно** _____.
4. Беше изморена, **значи** _____.
5. Ги видовме заедно, **сигурно** _____.
6. Излегуваат насмеани, **значи** _____.

3. Состави три заклучни независнословени реченици, а потоа истите прешпи ги како бесврзнички и прочитај ги. Спореди ја нивната интонација со интонацијата на исклучните независнословени реченици. За кои реченици е повообичаена употребата на бесврзничката форма?

На пример: *Се враќајќи рано, значи претстапуваат не играеа долго. / Се враќајќи рано, претстапуваат не играеа долго.*

РЕЧНИК И СТИЛ

Лексикаџа на македонскиот јазик според њошкелот на зборовиџе

Сите зборови во јазикот – домашни и туѓи, литературни (книжни) и дијалектни, стари и нови, го сочинуваат неговиот *лексички (зборовен, речнички) сосџав*. Со овој термин се означува *целокујносџа на лексичкиот (зборовниот) сосџав на овој или оној јазик на кој било народ*.

Меѓутоа, зборот *целокујносџ* треба да се сфати поопшто (релативно), затоа што најчесто е тешко да се одреди точниот број на зборови што ги има еден јазик. Па така, најчесто се зборува за развиени современи јазици со богат и разновиден зборовен состав. Понекогаш се зборува за јазици со состав од стотици илјади зборови, или за јазици со посиромашен зборовен состав. Причините за неможноста да се определи точниот број на зборовите во еден јазик лежат, пред сѐ, во сознанието дека јазикот е динамичен, отворен и повеќефункционален систем. Лексиката (зборовниот состав), пак, како дел од јазичниот систем, е најотворена и најподложна на промени. Во таа смисла, на пример, *Речникот на македонскиот литературен јазик (I-III)* и новообјавениот *Толковен речник на македонскиот јазик (I-IV)*, не ја дава целокупноста на лексичкиот состав на македонскиот јазик.

Групирањето на зборовите на еден јазик се врши според повеќе правила:

1. **потеклото на зборовите**
2. **процесот на обновувањето**
3. **сферата на употреба на зборовите и др.**

1. Според *њошкелот* зборовите во македонскиот јазик, а тоа се однесува и на секој друг јазик, се поделени во две групи:

- а) *домашни* (свои) и
- б) *џуѓи* (странски).

Најголемиот слој од лексичкиот (зборовниот) состав на македонскиот јазик го претставуваат *домашниџе (своиџе) зборови*. Тоа се зборови наследени, главно од старословенскиот и од црковнословенскиот јазик, кои понатаму, преку народниот јазик, навлегле во литературниот јазик.

Туѓите (странските) јазици се, исто така, еден од изворите за збогатување на зборовниот состав на македонскиот јазик. **Туѓишће (сѣранскишће)** зборови навлегуваат во јазикот на различни начини, а најчесто:

а) *преку непосредно преземање како резултат на директни контакти меѓу народишће и јазицишће и*

б) *преку позајмување со посредство (на истреј јазик).*

Посебен слој од словенската (домашната) лексика во македонскиот современ јазик претставуваат т.н. **црковнословенизми**, навлезени, пред сè, во периодот на XIX век преку книжевното творештво на К. Пејчиновиќ, Јоаким Крчовски, Партение Зографски, Браќата Миладиновци, Григор Прличев, К. П. Мисирков и многу други македонски културни дејци. Овие зборови се непресушен извор за богатење и на јазикот на многу наши современи поети и прозаисти.

Вежба

Во речениците дадени подолу се употребени црковнословенизми. Пронајди ги и објасни го нивното значење. Обиди се за секој таков збор да најдеш соодветен збор од современиот јазик.

– Во бдение и пост, во молишви и свејшо размислување, во ироѓонство и во искушенија би му служел на Господо.

– Се предавам на ишвоејшо свејшо милосрдие.

– Едни ни се иошребни во времето на искушението, друѓи во време на мирој и одморј.

– Оној којшшо бара нешшо друѓо, а не само од Боѓа сѣасение на својаша душа, ќе најде само ишаѓа и болка.

– Биди чист и слободен без вилејкување во кое било создание.

– Мислаш иосшојано нека ти се искачува кон Севишничој.

(Стале Попов)

Голем дел од зборовниот состав на македонскиот јазик го сочинуваат **иуѓишће (сѣранскишће)** зборови, кои најчесто се групирани како: **иништернационализми** (ишеашар, ошера, деклинација, акшувелносш, сфера, факш), **словенизми** (ѣосшоѓа, иараход, дума, сшара се), **ишурцизми** (аман, аѓа, алва, чорба), **варвариизми** (сењора, сењоришша, мисшер) итн.

2. Со повлекувањето од употреба на одредени предмети во секојдневното живеење, како и со менување на начинот на живеење, се губат или го менуваат (модифицираат) своето значење и зборовите што го означувале дадениот предмет или поим. Така се доаѓа до поделба на зборовите во јазикот според процесот на обновување на зборовниот фонд. Според ваквата поделба има, главно, две групи зборови: 1. **архаизми (сшари зборови)** и 2. **неологизми (нови зборови)**.

1. Архаизми се зборови кои се застарени и по својата форма и по своето значење. Архаизмите може да имаат различен степен на застареност; тоа значи дека дел од нив толку многу застареле што се веќе неразбирливи ако не се употребат во посебен контекст кој може да укаже на нивното значење. Нивното основно значење во современиот јазик се изразува со други зборови, со синоними. Се изделуваат два вида архаизми:

а. архаични (стари) зборови кои никогаш не престанале да се употребуваат, но не се употребуваат толку често, затоа што нив ги замениле други зборови, нови, современи зборови, на пример: *авлија* (двор), *адејлија*, *венчанија*, *џараход* итн.

б. архаични (стари) зборови кои сосема се повлекле од употреба, а нив ги презеле одделни писатели и ги вовеле во своите уметнички творби, со што им дале поширока, општа употреба, на пример: *аберија* (гласник), *џаин* (оброк), *џерзија* (кројач) итн.

Историзми се еден вид архаизми, но за нив најчесто нема синонимен збор во современиот јазик (*болјарин*, *кмеј*, *дворјанин*, *кмеј*, *цар*).

Неологизми се новосоздадени зборови кои сè уште не навлегле во активниот лексички состав и имаат ограничена сфера на употреба (*видео*, *комјутер*, *солиер*; *наивец*, *џечџац*, *виљушкар*). Неологизмите навлегуваат во јазикот на повеќе начини:

а) со позајмување, кога почнува да се употребува нов предмет или поим заедно со туѓиот збор, на пример: *видео*, *комјутер*, *миксер*, *моџел* итн.

б) со создавање зборови со средства на сопствениот јазик, на пример: *работување*, *џечџац*, *зализ*, *наивец*, *виљушкар* итн.

в) со преосмислување, на пример: *џувче* (кај компјутерот), *џајак* (превозно средство), *снеж* (на екранот), *џорџа* (низ од згради) итн.

Вежби

1. Дадениот текст изобилува со архаизми. Обиди се да ги пронајдеш и на нивно место да ставиш синонимен збор.

Пискаа и чекаа да се оџвори враџаџаа и да свејинаџа јаџаџаниџа од сејмениџа како вчера џџа свејџа на Аџа-џазар. Веднаш се оџвори и друџаџа џола на враџаџаа и деџаџа видоа дваесџџина аџалари џред враџаџаа; џак се насмеваа аџалариџа, а кадиџаџа заоди внаџре во одаџаџа кон сџиснаџџа деџа. Ќе џи кроџи лебоџи, Мусо-аџа, ќе џи кроџи. Коџа ќе леџнаџ на царскиоџи џаин, јаџниџа ќе сџанаџи.

2. Архаичните зборови во речениците замени ги со зборови во современиот јазик:

за локална обоеност на уметничкиот текст. Дијалектизмите се навлезени во литературниот јазик со определени цели, пред сè, стилско-изразни и се посебно стилски обележани зборови.

Турцизми се зборови преземени, по различен пат, од турскиот јазик. Нивниот број во лексичкиот состав на македонскиот јазик е, се чини, најголем. Некои податоци/извори кажуваат дека нивниот број е над 3000 збора. Причините за волкав голем број турцизми во македонскиот јазик се општествено-историските и културните врски, т.е. долговековното турско владеење.

Употребата на турцизмите во македонскиот јазик, најчесто, зависи од значењето на зборот, од неговата честота во употребата итн. Многу често не е можно заменување на некој турски збор со македонски (наш), особено кај оние зборови што означуваат предмети, поими и настани од секојдневното живеење. Со самото тоа тие станале неразделен дел од нашиот зборовен состав. Некои од турските зборови се архаизирале (*ефендија*, *кадија*); некои се задржуваат во употреба, пред сè, во разговорната форма на македонскиот јазик, на пример: *марифеџи*, *мерак*, *џабиеџи* и др.

Одделна група турцизми се однесуваат како составен дел од секојдневната лексика, на пример: *алва*, *боза*, *сарма*, *кадаиф*, *баклава* итн.

Турцизмите имаат честа употреба и во македонската уметничка литература, со функционално-стилски цели, т.е. со цел да се актуелизира времето, начинот на живеење, индивидуалниот јазик на ликовите итн.

Вежби

I. Поделете се во две групи. Секоја група нека ги пронајде дијалектните зборови во текстовите дадени подолу.

I група

„Ова веленце ќе го земам“ им рече на жениџе Боџоја Гредов, „и ќе ви дадам шесџи оки жиџо, шџо ме џледаџе, велама, еџки оки жиџо, ако е кала, арно, ако не е, одеџе си“.

Фоџа женаџа му џо џосовеџува.

„Не џи бркај, веленцеџо е убаво и ќе го земе некој друџ ако џи избркаш“, џаа се сврџе кон нив и се насмеа, „еден е боџ шџо знае сесџри мои, дека и ние немаме којзнае колку жиџо, џуку ве џледам вам и ќе ви дадеме жиџо џојке оџколко шџо креџаџ џие ваши џлачки, вие џи деџаџе од мрџаџа за да осџанеџе живи, ние ќе ви џомоџнеме, имаме сџари умрени...“

Коџа се враџи, џо виде целиоџ двор џослан со облеку, чаршафи, џумови имаше два, скеџар без рачка, џуна бела како снеџ и дебела како сланина, една деџска кукла со црвени чизмички, машина за кафе мелење и џорцелански џорциви завиени во џамук, десџџина или џовеке.

(М. Фотев)

II група

Е, пака си е, излезе, дојдоја кај колибаџија, појачејќи умно. И друго рече, не чиниш молишва на гладно, рече, шуку додека водаџија се посмири и очисти ние да фрлиме нешто да не нешто велат, да не разбие кукаџија.

- На месѝю ѡтаму е зборой, внуку, рече. Машала, дај да каснѝме нешѝю.
– Не, рече, мој ѡсѝи ке бидеѝе денеска.
– Бре аман.
– Не колнеѝе се, рече, имам себай, злайна Боѡородѝца да ни ѡмоѡне!

Едно шорбишије шаѓарник овчарски, ја ошвори од шаму, сланина, жива, како шоѓаш клано прасе, леб ченкарница шојла како шоѓаш вадена од фурна, ја шаурче ракија, ја карша вино, ја јајца, ја шиперки лушпи една низалка.

И на крајот еден крст, бајати крст, дрвен, ама од свеиџорско дрво, свеи крст, ама малку поџолекав, Исусов, неџај боже со неџо да џо земи човека по џлава и на меситоџо да џо осџави не ќе џи џтреба молиџва.

(Ж. Чинго)

Откако ќе завршите со работата, изнесете ги резултатите и на местото од дијалектните зборови потрудете се заеднички да најдете синонимна замена од современиот јазик.

2. Издели ја интернационалната лексика во дадениов извадок.

„ЗАПАМЕТЕНО ВРЕМЕ“ е плод на повеќедецениска ујорна работа и високопрофесионална новинарска свесност и совесност: да се проследат и да се разоткријат, да се поткопуваат и афирмираат човечките и творечки достоинства, и она што со љубов се умее, се копаело и се создавало. Тука се донесени дијалози со поголем број наши современици: писатели, новинари, артисти, режисери, композитори, сликари, историчари на уметноста... Следиме искри и бисери од паметењето на многу наши творци од повеќе генерации...

(Од рецензијата за „Запаметено време“ на Т. Арсовска)

3. Пронајди ги турцизмите во текстот, објасни го нивното значење и откриј го, ако е можно, македонскиот збор за него:

– Гајрет, гајрет! Што? Се исплашивте од една ѓурка? ... Ајде, ајде на шербет ако остана, – ги покани тој и сите ги наполнија канчињата и се собраа по две-три во група да пијат шербет и да грицкаат од гурабните, симидите и фебреците, шепотејќи секоја група за себе, за настанот со Анѓа.

(С. Попов, „Калеш Анѓа“)

ПРАВОПИС

Потсети се!

Фонетиката е дел од науката за јазикот која го проучува создавањето на гласовите со говорните органи во говорниот апарат (артикулација) и нивните гласовни (звучни) карактеристики. Фонологијата, пак, е дел од науката која го проучува гласот од аспект на неговата функција во рамките на зборот. Во тесна врска со овие два дела од науката за јазикот стои **правописот** (ортографија) и **правоговорот** (ортоепија). Правописот претставува општоприфатен и единствен систем од правила за пишување во еден јазик. Правоговорот ги пропишува правилата за правилен изговор на гласовите и на зборовите во еден литературен јазик. Основната цел на правописот и на правоговорот е да се изгради воедначена писмена и усна форма на литературниот јазик.

Правописот на согласката Ј

Согласката *ј* во современиот јазик се изговара неинтензивно, малку потесно од самогласката *и*. Согласката *ј* зависно од своето место во зборот има различен изговор, т. е. јасно се изговара на почетокот на зборот, а во другите позиции во зборот нејзиниот струен изговор ослабува (особено на апсолутниот крај на зборот или во самогласните групи со *и*) и се доближува до изговорот на *и*. Поради тоа доаѓа до често мешање на овие два гласа и во изговорот и во пишувањето. Правилата за правописот на *ј* се поведуваат најчесто по она што е пообично во изговорот на оваа согласка. Според правилата за пишување на *ј*, може да се изделат:

- а) зборови каде што се пишува **ј** и
- б) зборови каде што не се пишува **ј**.

Согласката **ј** се пишува во:

- почетокот на зборот пред самогласката *е*: *Јемен, Јесџерсен, Јена, јереј, Јернеј* и др.;
- придавскиот суфикс *-ји*: *божји, вражји, козји, рибји* (но: *волчи, овчи*);
- самогласната група *-ија*: *змија, носија, куйија, йолиција, чаришија* итн.
- суфиксот *-је* зад согласка: *џрозје, лозје, снойје, дабје, нивје...*;
- самогласна група од три самогласки: *доајен, залајаа, се йокајаа, йееја, сееја*;

- императивните форми од глаголите на -ие: *ѿиј* – *ѿијѿе*, *сѿиј* – *сѿијѿе*, *лиј* – *лијѿе*, *ишј* – *ишјѿе*;
- именки образувани од глаголи како: *бае*, *ѿкае*, *ѿрае*, *ѿее*: *бајач* (*бае*), *ѿкајач* (<*ѿкае*), *Трајан* (<*ѿрае*);
- вокативните форми од именки кои завршуваат на -ија: *Маријо*, *змијо*, *Евдокијо* (не: *Марио*, *Евдокио* итн.);
- самогласната група -оја- : *боја*, *кројач*, *моја*, *ѿвоја*, *Сѿојан* и др.

Согласката *ј* не се пишува:

- на почетокот на зборот пред *е* и пред *и*: *еден*, *еж*, *езеро*, *елен*, *Елена*, *е* (*ѿој*);
- во зборот меѓу самогласки од различен вид: *бие* – *биел*, *досие* – *досиеја*, *конферансие* – *конферансиеја*; *зрее*, *жне* (а има и *жние*); *слоеви*, *броеви*; *ѿоезија* и сл.
- кај именки што завршуваат на наставката -(и)ски, -сѿѿво: *околиски*, *ѿарѿѿиски*, *авсѿѿриски*, *убисѿѿво* (не: *околијски*, *австријски*, *убијство*);
- во самогласната група -еа: *леа*, *леар*, *сѿѿреа*, *смеа*; *дефилеа*, *резимеа*; *владам*, *живеам*; *делеа*, *носеа* (не: *владајам*, *живејам*, *стреја* итн.).

Во правоговорот особено треба да се внимава на формата 3. л. едн. од помошниот глагол сум, која треба да се изговара без *ј*, односно само *е*. Тоа произлегува од тоа што таа форма секогаш се врзува со зборот пред неа и тогаш се прави една целост, на пример: *ѿој е* (изг. *ѿоје*), *мој е* (изг. *моје*).

За дополнување на знаењата за правописот на *ј*, користи го *Правойисој на македонскиот лиѿѿерѿѿурен јазик*.

Вежби

1. Направи исправки во врска со правописот на *ј* во зборовите : *идеен*, *носија*, *Индија*, *Корец*, *Либиец*; *броам*, *кроам*; *идеа*, *алинеа*; *обује*, *собује*, *чује*; *ѿоѿраа*, *ѿознаам*; *ѿеоѿраѿија*, *ѿеоолоѿија*, *зоолоѿија*.

Прочитај ги гласно и погрешно напишаните и поправените зборови. Коментирај го нивниот изговор.

2. Поделете се на 3 групи. Секоја група нека постапи според барањата:

I група – Образувајте придавки од именките *коза*, *риба*, *ѿѿѿица*.

II група – Напишете ги множинските форми од именките *судија*, *харѿѿија*, *куѿѿија*, *ѿимназија*.

III група – Образувајте форми за заповеден начин од глаголите *мие*, *ѿие*, *ише*.

правила на л и на љ користи го *Правотоисот на македонскиот литературен јазик* што ќе го најдеш во училишната библиотека).

Вежби

Прочитај го текстот гласно. Дали читаше така како што пишува? Кои зборови ќе ги изделиш со специфичен изговор? Истите тие зборови изговори ги уште еднаш наглас. Си имал ли тешкотии при пишување на гласот л? Ако си имал, кажи каква тешкотија имаше? Од што се предизвикани тие тешкотии? Дали, можеби од тоа пред каков вид самогласка е употребен гласот л (на пример: *наслада: или*).

– Ѓаволот не остава траги, ќе рече Трајан Ендековски, и тој може да ти влезе отсекаде. И болката што ќе ти ја нанесува да ти ја претвори во наслада и задоволство. Тоа ти кажува дека си се здружил со него и одиш по волјата негова како тоа да е твоја волја. Може и во иста постела да спиеш со него и пак да не знаеш. А може и лебот, пред очи, да ти го земе и пак да не знаеш. А може да те натера да веруваш дека самиот си го изел. Затоа ништо не се остава отворено и отскриено. Тој може да ти влезе и во водата од стомната. Но и волкот, ако е волк, не може да живее само од љубовта на Солунка Зеиговска. Може, на крајот, и неа да ја изеде. – Сега и волците јадат живо месо, рече Огнен Кежаровски.

(П.М. Андреевски, *Последниите селани*, 1999:26)

– Тихон тргна со нив, тргна со групата за Влашко. Во Влашко останале четири години. Таму сечеле големи дабови стебла и од нив правеле каџи, божви и никаде немало камче ни колку монисто големо. И кога се вратиле во Добридол останал една година. По пет месеци откако се вратил од туѓина, го ожениле за Трена. Седум месеци откако се оженил, пошол на печалба зашто Зафир си ги барал парите со фајде.

(М.Фотев, *Појтомциите на Каџ*, 1985:55)

Правотоис на согласките В, Ф и Х

Според местото на образување согласките в и ф се уснени (лабијални), а според начинот на образување и двете согласки се теснински или струјни а таков е и гласот х, а според признакот звучност в е звучна согласка, а ф и х се безвучни.

За македонскиот литературен јазик карактеристичен е правописот на меѓувокалното в, кое во многу западномакедонски дијалекти се испушта. Во поголем дел македонски дијалекти, и во народниот јазик, многу често се случува изедначување на гласот в со ф, па така честопати место гласот в се изговара гласот ф или место гласот ф се пишува гласот в, на пример: се пишува в: *бев, одев; орев, оревче*, а се изговара: *беф, одеф; ореф, орефче* и сл.

Затоа, и за овие два гласа, за нивниот правопис, одредени се правописни правила. Така, според правописот на македонскиот литературен јазик, **гласот в се пишува** во следниве случаи:

1. а) во меѓувокална позиција: *џовор, ковач, ѝоловина, ѝаѝковина, Кичево, Лесковец, Краѝово, Крушево* итн.

б) во почетокот на зборот: *вдовец, висѝина, влез, внук, внаѝре, визба* итн.;

в) во форми за минато време: *бев- бевме- бевѝе, дојдов -дојдовѝе- дојдовме* итн.;

г) во некои деминутивни образувања: *ливче* (лист), *ѝровче* (трошка), *џлувче* (глушец), *џровче* (грозд) и др.;

д) во множинските форми образувани со наставката *-ови/еви*: *кумови, долови, кејови, снойови, џревови, ножови/ножеви* итн.;

ѐ) во придавските образувања: *Сѝојанов/ски, Илиев/ски, Пеѝрев/ски; џоѝов, -ова, -ово, -ови, суров, -ова, -ово, -ови.*

2. Гласот в не се пишува во следниве случаи:

а) во заменската форма *ѝаа* и во изведените форми од неа: *заѝоа* (не: затова), *ѝоѝоа, меѝуѝоа* и сл.

б) во некои глаголски форми како: *доаџа, заоџа, наоџа* (не: доваџа, завоџа, навоџа)

в) во почетокот на зборот: *заемно, заем, зема, земе*; или во средина на зборот: *ѝрезема, зазема, заземе* (не: превзема, завзема); *се* (не: све), *сеедно* (не: свеедно), *сеоѝиѝо* (не: свеопшто) итн.

3. Во литературниот/стандардниот јазик **џласоѝ ф** се пишува и се изговара во следниве случаи:

а) на местото на групата *хв*: *фали, фалба, фрла, фрлач, фаќа; дофрла, ѝрефрла, зафаќа* (не: хвали, похвалба...);

б) во туѓи зборови или заемки, независно од кој јазик се земени: *кафе, кафез, софрлач, ѝрофил, филозофија, филџан, фабрика, Филиѝ, Софриние* и др.

Гласоѝ х е една од повеќето карактеристики што ги делат македонските народни говори на западномакедонски и источно македонски. Така, во централните македонски говори (кои се земени за основа на македонскиот литературен јазик) овој глас најчесто не се изговара, затоа што на местото на старото словенско *х*, во зависност од неговото место во зборот, или е заменето со *в/ф*, или, пак, се загубило, на пример: *бев-бевме; дојдов – дојдовме; орев, сѝрав* (*бех-бехме, дојдох – дојдохме; орах, сѝрах* – така како што е и во источните македонски дијалекти).

Така, во литературниот јазик зборовите во кои се пишува и се изговара гласот *х* се, пред сѐ, од туѓо потекло, на пример: *Хеминџеѝ, Хајнрих Хајне, Хендрикс, Хеџел*, или зборови од словенско потекло: *дух, духовносѝ, воздух, усѝех, восхѝување, храна, храни, Хрисѝос*. Гласот *х* не се пишува на почетокот на некои зборови од словенско потекло: *леб, лебарка, иѝен, -а, -о, -и, убав, -а, -о, -и*, но: *ухлебие* и др.

Вежби

1. Во дадените примери поправи ги зборовите погрешно напишани во врска со правописот на *в* и *ф*:

шоар, фнук, крефка, флафче, йревка, ; флезе, вљуби, вјаса, фмеша, влейша, шовари, вжешши, фнесе, вдлаби, фброи; каве, вилцан, кавез.

2. Прочитај ги гласно следните реченици, а потоа објасни во кои од зборовите во речениците се изговара *в*, а каде *ф* и зошто?

- Денеска мајка ми подготви за ручек тафче графче.
- Офчарот го фтера стадото овци в трлото.
- Вљубеното момче ја погали Верче по убафкото обравче.
- Со мотиката вкопа во земјата и го засади дрфцето.

3. Прочитај го текстот гласно! Што забележуваш во изговорот на некои зборови? Како ги изговараат зборовите: *чивлизи, овци, коњи, ерѓелиња, кориа; излегол, бил, прашил*? Како гласат литературните форми од тие зборови?

Ај натема го *заоле*, што ќе бидат оваа сениште што ми се јави пред мене? – си рекол и си ојшол по *чивлизиите*... До другиот ден втасале: овчари, козари, *зоедари* и *друзи* измеќари што ми населе друго имање саде со *сйаиоиие* на рамо, му се наредиле пред него и сите му се исплакале, та му кажале оти сето имајне му го плениле арамните и го прашале: Еден богат чоек имал многу чивлизи и по сите чивлизи имал жива стока: овци, краи, кози, волој, коњи, ергелина, едно чудо и друга стока. Најбрго чорбацијата одел во чивлизите да си го нагледует.

(М. Цепенков, *Македонски народни приказни*, 1972, т. 3:257)

Правопис на согласките *Ќ, Ѓ* и *Њ*

Пошсеи се!

По местото на образување сите овие три согласки се во иста група, т.е. сите се тврдоиспчени (палатални), а по начинот на образување *ќ* и *ѓ* се преградно-теснишки (африкативни), а согласката *њ* е преградна (избувлива). По карактеристиката звучност овие три согласки спаѓаат во три различни групи: согласките *ќ* и *ѓ* стојат во однос на звучна (*ѓ*) и незвучна (*ќ*), а согласката *њ* е сонант (најзвучна).

Во литературниот јазик согласките *ќ* и *ѓ* се разликуваат од изговорот на *к* и на *г* не само кога ќе се најдат пред *а*, *о* и *у*, ами и пред *е* и *и*. Ваквиот начин на изговор е изразен и во правописот наспрема *к* и *г*, на пример: *кука – куки, лаѓа – лаѓи : куќа – куќи, лаѓа – лаѓи*.

Така, **согласкајѝа** **ќ** се пишува во следниве случаи:

- во честичката *ќе* и во наставката за глаголскиот прилог на *-јќи* : *ќе дојде, ќе се раздени, ќе оиде; одејќи, седејќи, учејќи* итн.;
- во називи што означуваат жители на места чие име завршува на *-иѝ*: *Сојоќанец (Сојоѝ), Еѓијќанец (Еѓиѝеѝ)*;
- во голем број зборови од туѓо потекло: *куѝ, кумур, кебаѝ, кесе, кеф, бубаќ* и др.

Согласкајѝа **ќ** не се пишува во следниве случаи:

- *кирија, килим, Кирил, килибар, кирација* и др.;
- со *иѝ (и)* се пишуваат зборовите: *имашлив, сношѝи, свешник, ѝомош, ѝомошен, ѝомошник, ѝорешѝ, овошка* и сл.

Согласкајѝа **ѝ** се пишува во следниве случаи:

- *веѝа, меѝа, лаѝа, ѝреѝа, саѝи, ѝакуѝере, ѝуѝ, ѝуѝина, Ѓорѝија, Ѓорѝи*;
- во збирномножинските форми од некои именки: *воѝе* (вода), *ѝрамаѝе* (грамада), *ливаѝе* (ливада);
- множинската форма од именката човек е *луѝе* (не: *лујѝе, лујѝе, луде, луди*);
- во именки изведени од имиња на места што завршуваат на *-ѝ*: *охриѝанец, броѝанец* (Брод);
- во форми на несвршени по вид глаголи образувани од свршен вид глаголи: *доаѝа* (дојде), *заоѝа* (зајде), *наоѝа* (најде), *раѝа* (роди) итн.;
- во зборови од несловенско потекло: *ѝеврек, ѝердан, ѝерѝеф, калуѝер ѝезве* и др.

Согласкајѝа **њ**, пак, е согласка која по местото на образување е палатален глас кој, со својата мекост, му се противставува на гласот *н*. Овој глас во македонските дијалекти има различен изговор т.е се изговара како *јн* или како *н*. На пример, зборот *коњ* најчесто, во дијалектите, се изговара како *којн, кон, дечина, дечијна, дечиња* и др.

Согласкајѝа **њ** се изговара и се пишува во:

- во множинската наставка *-иња*: *ѝолиња, ѝилиња, ѝелиња, јаѝниња*;
- во наставката *-ње* со која се образува глаголската именка: *одење, иѝрање, учење* итн.;
- во туѓи зборови: *Њеѝош, Њуѝн, Сењ*; некои руски имиња: *Вањка, Казањ, Тањка* и сл., но: *Ленин, Онеѝин, Воронеж* и др.;
- во збирномножински форми од некои именки: *ѝрње* (трн), *камење* (камен), *рамења* (рамо), *ремења* (ремен) и др.;
- во зборовите: *коњ - коњи, молња - молњи, бања - бањи, диња - дињи, дуња - дуњи* и др.

Согласкајѝа **џ** во македонскиот литературен јазик се употребува во ограничен број зборови.

- се јавува на местото на гласот ж во зборовите: *џвака, џбара, џџура, вџаши, џаџор* и др.;
- се пишува на местото на ч пред звучна согласка (добиена со едначење по звучност): *враџба, нараџба, лиџба* и сл.;
- во зборови од турско потекло: *џеб, џам, џемџер, џенџере, џаде* и во зборови образувани со наставката *-ија*: *бозација, алвација, џумбушлија, айџерџија* и др.

Вежба

Во текстот даден подолу пронајди ги зборовите во кои е испуштена една од погоре спомнатите согласки (џ, џ и џ) и стави ја на соодветно место. Прочитај го повторно текстот и објасни ја разликата меѓу двете форми од зборот!

- Кој дошол, бре келеш, ноќеска со коњ што изгазил вака бавчава?
- Мајсторе, не го познав кој беше; едно момче беше со еден коњ, тоа играше и пак си отиде. На тие зборови дошла цареа ќерка и му рекла на бавчанџијата:
- Што го караш келешот бавчанџи, што зијан ти стори?
- Како што го карам, честита цареа ќерко кога не вардил ноќеска? Еве, дошол некој ноќеска и ми ја изгазил бавчата..... Му и зел илјади и закутал бавчанџијата. Другата вечер пак го играл коњот. Кешот и треќата вечер пак го играл. Цареа ќерка пак му платила на бавчанџијата зијанот.

(М. Цепенков, *Народни приказни*, кн. 3)

РЕЧНИК НА ПОМАЛКУ ПОЗНАТИ ПОИМИ И ТЕРМИНИ

артикулација – расчленување на составни делови, изговор на гласовите како составни делови на зборовите

варваризам – туѓ збор што отстапува од литературнојазичната норма, обично со ирониично значење

графикон – претставување на појави преку слики и нацрти

интернационализам – збор што се употребува во повеќе јазици во светот, особено во западноевропските јазици (францускиот, англискиот), најчесто по потекло од старите класични јазици (латинскиот, старогрчкиот).

информација – збир од податоци
јазична единица: заеднички поим со кој се опфаќаат гласот, зборот и реченицата

јазичен систем – заеднички поим со кој се опфаќаат рамништата на гласови, на зборови и на реченици, како и правилата на нивно поврзување; јазичниот систем на еден јазик се претставува преку граматика и речник

карактеристика – особеност

категорија – најопшта особеност со која едно нешто се разликува од друго нешто

комуникација – општење

класификација – распределба на појави од стварноста според определени особености

критериум – мерило за вреднување

литературен (стандарден) јазик – нормирана разновидност на националниот јазик

Преродба – општествено-политичко и културно движење на еден народ

релација – однос

ниво – рамниште

синоним – збор што е ист или близок според значење со друг збор. спореди: **синоними** – јазични средства, најчесто зборови, со исто или слично значење, но различни по форма, на пример: смел – храбар

старословенски јазик – првот заеднички литературен јазик за сите словенски народи; со овој термин обично се опфаќа јазикот на црковните книги во периодот од 9 до 11 век

словенизам – збор што е заеднички за сите словенски јазици

сфера – област

турцизам – збор позајмен од турскиот јазик или пак преземен од други јазици преку турскиот, најчесто од арапскиот

удвојување – начин на образување јазични единици преку повторување на најмалку две исти или различни јазични средства со соодветно значење во текстот. Спореди: удвојување на предметот.

форма – надворешна страна

функција – задача, улога

црковнословенски јазик – термин со кој се опфаќа употребата на заедничкиот старословенски јазик во различни словенски средини, пред сè, во периодот од 12 до 18 век

КОРИСТЕНА ЛИТЕРАТУРА

1. Бојковска Стојка, Минова-Ѓуркова Лилјана, Пандев Димитар, Цветковски Живко (под редакција на Минова-Ѓуркова Лилјана), *Македонски јазик за средното образование*, V дополнето издание, Просветно дело, Скопје 2001
2. Видоески Божидар, Димитровски Тодор, Конески Кирил, Угринова-Скаловска Радмила (под редакција на Димитровски Тодор), *Правоиис на македонскиот литературен јазик*, Просветно дело, Скопје 1998
3. Конески Блаже, *Грамајика на македонскиот литературен јазик*, Култура, Скопје 1982
4. Конески Блаже, Јашар-Настева Оливера, *Македонски јексјови X–XX век*, Универзитет Кирил и Методиј, Скопје 1971
5. Конески Кирил, *Правоиисен речник на македонскиот литературен јазик*, Просветно дело, Скопје 1999
6. Минова-Ѓуркова Лилјана, *Синџакса на македонскиот стандарден јазик*, Радинг, Скопје 1994
7. Паноска Ружа, *Современ македонски јазик*, Универзитет Свети Кирил и Методиј – Скопје, 1994
8. *Речник на македонскиот јазик* т. I–III, Институт за македонски јазик, Скопје, 1961–1966
9. *Обрајен речник на македонскиот јазик*, Институт за македонски јазик, Скопје 1971.

КОСАРА ГОЧКОВА

Лийѣраѣура

Т. Серафимовски: Пийици

Л. Личеноски: Афиони

Поезија

СИРАЧЕ

Константин МИЛАДИНОВ

Сираче момче сејало
 И јадна песна пејало:
 „Каде се чуло видело,
 Седум години во село
 Да сеа, жниа и пота
 И от мојата работа
 До зарнице да се изабит,
 От чужи да се разграбит.
 А ја сираче да шетам,
 И улиците да метам
 Везден работа в нивата
 Без да си крена главата.
 Дожд да варнит, но ја не седа,
 А работата си ја гледа.
 Вечер ќе зајди сонцето,
 Ја уште шета полето,
 Раното сонце излегвит.
 На нива мене досегвит,
 Сите со лебец, со вода,
 А јас без корка да ода!
 Сите со рубо шарено
 И сос кадифе зелено,
 А ја от сите терано
 Носам от сите раздрано.
 Ако ме некој погледни
 И покрај себе ме седни,
 Мој нарачици проклети
 Јадвени пуштаат клевети.
 Детската радост ко цвеќе
 В пусто ми срце се суши
 И пред очите ми веќе
 Само ми се счастје руши.
 Сите си имаат роднина,
 Со ним се смејат, си пејет,
 А мој надежди в пустина
 От силни ветри се вејет.
 Некаква тага ја има,
 Се прах и пепел се чинит;
 Пред мене веков как в зима
 По темни магли се чинит“.

Размисли и одговори

Кој е основниот мотив во песната „Сираче“?
 Што е повод за тажниот тон на песната?
 Какви чувства во нас предизвикуваат зборовите на сирачето:

- а) сознание за нееднаквоста помеѓу луѓето;
- б) сознание за осаменоста на сирачињата;
- в) сознание за убавините на животот кој наместо радосно, минува во тага и јад.

Изразување и шворење

1. Наведи неколку мисли кои во тебе ги побудува зборот сираче.

2. Кои човечки идеали најдобро го осмислуваат човечкиот живот: а) хуманоста, б) добрината, в) пријателството (другарството), г) желбата за подобрување на животот?

Усно образложи за кој од наведените идеали се определуваш.

Нов литературен поим

Поетот Константин Миладинов, изразувајќи едно топло, длабоко чувство кон несреќното незащитено сираче, во исто време проговорил и за сличните судбини на безброј деца во едно општество.

Ваквите песни ги викаме социјални песни.

Зайомни

Социјалната песна е вид песна преку која се изнесуваат општествените проблеми, најчесто сиромаштијата и некои други последици што произлегуваат од нееднаквата положба меѓу луѓето, од нивниот различен статус (положба) во општеството. Поетот се спротивставува на општествените неправди и зависноста на човечката среќа од богатството. Во социјалните песни преовладува **мрачното расположение**, но има и такви во кои преовладува **борбениот и оптимистички тон** преку кој поетот искажува **верба во победата** над општествената неправда. Познати поети кои пишуваат социјални песни во македонската литература се: Кочо Рацин, Коле Неделковски, Никола Јонков Вапцаров, Константин Миладинов и др.

СЕЛСКА МАКА

Кочо РАЦИН

Покрај ниви, покрај лаки,
покрај снискине брегови,
вода тече - вода влече
селски с'лзи, селски маки
селски таги и јадови.

Извор вода извираше
плодно поле наливаше -
плодно поле род народи.

Ноќе чума ли одеше
плод от поле ли береше -
амбар селски пуст остана!

С'лице светло ми светеше
гора ми се зеленееше -
в гора пиле песна пее.

Камен ли му в гради легна
стија ли го в коси стегна -
срце селско - векот тажно!

Кој ја сипе, кој ја роси
таја слана што покоси
по нивјето пшениците
по лозјето гроздовите?
Та се житце не зелени
та се грозје не румени,
та от пуста селска мака
аир нема дур от века?

Д. Пандилов: Жетварки

Размисли и одговори

Песната „Селска мака“ дава тажна слика за животот на аргатите. Од кои стихови најубедливо можеш да заклучиш какви мисли ги мачат аргатите?

Цитирај ги стиховите преку кои е прикажана неправдата во општеството.

Изразување и творење

а) Спореди ја песната „Селска мака“ од Кочо Рацин со песната „Синаче“ и објасни што им е заедничко.

б) Организирајте разговор во одделението за тоа како државата се грижи за децата без родители во нашата земја.

Ангелот од Курбиново

Размисли и одговори

Под насловот „Елегии за тебе“, поетот Кочо Рацин понудил повеќе лирски слики. Тонот на стиховите е елегичен и исполнет со чувства. Кое основно чувство е искажано преку стиховите во одделните песни (1, 2 и 3)?

Со кои литературни изразни средства поетот успеал да ги изрази поетските слики? Издвој неколку поетски слики и коментирај ги. За кои стихови можеш да кажеш дека го изразуваат копнежот на поетот за слободна татковина?

ЕЛЕГИИ ЗА ТЕБЕ*Кочо РАЦИН*

1.

„Чернеј горо, чернеј сестро!...“

Вчера си појдоф, наминаф
низ таја гора зелена
пот тиа буки високи
по килим сенки широки.

Одеф со глава замаен
наведнат, мртов, зачмаен,
одеф со грутка на срце
и каракамен на гради.

2.

Ископајте длабок бунар
извадете ладна вода
натопете луту рани
да не горат, да не болат.

Зоро златно и румено!
Зоро слатка посестримо!
Ти изгреваш на далеку –
да ли еднаш ќе изгрееш
силно, силно, дури милно
над долови и над гори
над полиња и над реки
над мојата татковина?

3.

Исцедете, ограбете
пот и труд, и мяса голи,
уста пуста затворете
да не каже оти боли.

Очи црни ископајте
да гледаат не давајте,
раце машки прекршете
срце луто наранете.
Угаснете и светлини!
Мрак да биде – каракамен!
Има, има в темнината
нешто живо пак да свети:
има болка во душата,
има души наранети.
Болка боли – болка гори
болка пече, душа мори!
А болката кога свети,
тешко, тешко, тешко клети!

Коста Солев Рацин е роден 1908 година во Велес. Негова единствена објавена збирка песни е „Бели мугри“ која содржи 12 песни. Трагично загинал во 1943 година. Во негова чест секоја година во Велес се одржува манифестацијата „Рацинови средби“.

Изразување и творење: Инијерирејативно рецитирање

За да успееш да ги изрецитираш стиховите од Рацин онака како што прилега на духот на неговата поезија, треба со посебно внимание:

1. да го проследиш ритмот на песните;
2. да ги откриеш конкретните поетски слики што се знак на поетско возбудување;
3. да ги направиш потребните емоционални паузи;
4. да ги примениш правилата за акцент и интонација;
5. да го оживееш лирското Јас со што ќе ја истакнеш емоционалноста на песните.

Нов литературен поим: ЕЛЕГИЈА

Елегија е вид лирска песна. Зборот елегија означува **куса песна** во која се искажани **нежни и тижни чувства** (тага, жалост, болка, осаменост). Во зависност од чувството што го изразува, елегијата може да биде различна: љубовна, патриотска и сл. Во елегијата најчесто може да бидат изразени чувства како што се: тага по изгубената младост, жал за изгубена љубов или пријателство итн.

Освен во уметничката литература, има извонредно убави елегии и во народната литература, од кои посебно се убави љубовните народни елегии.

ЖАЛИ ГОРО

Народна елегија

Жали горо, жали сестро
двајца да жалиме
ти за твојте лисја ле, горо,
јас за мојта младост.

Твоите лисја горо сестро,
пак ќе ти се вратат,
мојта младост горо ле, сестро,
нема да се врати.

Зайомни

Елегија е вид лирска песна во која преовладуваат тажни чувства, копнежи, болешливост. Таквите белези заедно ги нарекуваме **елегични чувства** или **елегичност**.

Аленушка

Направи сам

Спореди ги авторските елегии со народната („Жали горо“) и објасни што им е заедничко, а по што се разликуваат.

ВРБА

Франц ПРЕШЕРН
Превод: Гане Тодоровски

О, врба, мое среќно село мило,
кај куќата на татко ми се крие.
За наука влечењето, тој отров змиен
да не ме грабна од твоето крило

јас немаше да знам што тоа чемер било
што желбите во отрови ги вие.
Ќе немаше ни виорот, кој в мене рие,
Верата да ми ја згасне така силно.

Па срце верно, раце труд желни радо,
за мираз каков нема ни милионерка,
би добил јас од моме свидно, младо.

Би пловела во спокој мојта барка
од оган домот, пченицата од градот,
би биле чувани од Свети Марко.

Франц Прешерн
(1800-1849) е најголемиот
словенски поет од
минатиот век. Неговото
значење е во тоа што
создал дела со високи
уметнички вредности на
словенечки јазик и со тоа
придонел за афирмација
на словенечкиот јазик.

Познати негови дела
се: епот „Покрстувањето
на Савица“, голем број
песни, но неговото
најубаво дело е
„Сонетниот венец“.

Ван Гој: Пејзаж

Размисли и одговори

Поетот, повесен од науката, се оддалечил од татковниот дом, од родното село. Во Словенија, во тој период, луѓето кои се бореле за опстанок на својот јазик и својот народ не можеле да напредуваат.

На кој начин поетот го изразил своето разочарување?

Кој виор во него ја згаснал вербата во науката?

Изразување и творење

Поетот смета дека, кога би останал во селото, би ги добил срцето и рацете на девојката кои претставуваат мираз каков што нема ни милионерка. Зошто? Какви вредности гледа тој во селските девојки?

Што изразил поетот преку стихот:

„Би пловела во спокој мојта барка...“?

Усно образложи

По што заклучуваш дека оваа песна е елигија?

Работи самостојно

Кон се причините за елегичните чувства во песната „Врба“: а) изгубената младост, б) изгубената љубов, в) изгубеното детство.

ЈАНКУЛА И ЈАНА

Народна балада

Изникнала јаболкница:
 на две гранки две јаболки,
 на третата славеј пее:
 – Бегај, бегај, стара Југро,
 стара Југро, чудовиште,
 со две деца сирачиња,
 ете иде турска војска;
 Турци земја ќе поплена!
 Заплениле тенка Јанка,
 тенка Јанка и Јанкула.
 Јанко ми го однесоа
 дека сонце што изгрева;
 а Јанка ја однесоа
 дека сонце што заоѓа.
 Па раснале, израснале:
 Јана, мома за давање;
 Јанко, момче за женее.
 Тога стана млади Јанко,
 ујана со врана коња
 од град на град лико бара.
 Па отиде на далеку,
 дека сонце што заоѓа.
 Таму најде тенка Јана,
 бендиса ја и ја зеде.
 Водија се три години,
 па имаа машко дете.
 Не е дете, како дете,
 туку им е лута змија.
 Киниса си млади Јанко,
 ќе си иде на нов пазар,
 на нов пазар, на панаѓур,
 и на Јана говореше:
 – Кажи, Јано, што да купам?
 Дали чоа ил' кадифе?
 Она му се многу моли:
 – Леле Јанко, прво љубе!

Ни кум чоа ни кадифе,
 да ми купиш робинчица,
 да ми чува машко дете.
 Ојде Јанко на нов пазар,
 на нов пазар, на панаѓур,
 па ѝ купи робинчица,
 па у дома ја доведе.
 Учини се два дни, три дни.
 Јана готви сладок ручек,
 робинка ѝ дете лула,
 ем го лула, ем му пее:
 „Нани, нани, машко дете,
 и од сина и од ќерка,
 и на баба мило внуче!“
 Па седнале да си речат.
 Изговара млади Јанко:
 – Робинчице, стара мајко!
 Сакам нешто да те прашам,
 сакам право да ми кажеш:
 дали имаш нешто рода,
 нешто рода и роднина?
 Робинчица говореше:
 – Леле, Јанко, мили синко:
 Јас си немам нигде рода,
 нигде рода ни роднина;
 само имав две дечиња:
 едно момче и девојче:
 едно Јанко, друго Јана.
 Турци земја попленија,
 пленија ми двете деца!
 – Робинчице, стара мајко,
 дали ти се нишанлии?
 – Јана ми е бележана
 на грлото под берданот,
 Јанко ми е бележано
 на главата под косата!
*Па се живи ѝрејрнала,
 ѝа се мрјџи одјрнала!
 Тие биле брајџи и сесјџра,
 робинчица, сјџара мајка!*

Трајче Јанчевски:
Асоцијативен расказ

Размисли и одговори

Што заклучуваш за периодот во кој е испеана оваа народна песна?

Зошто двете деца биле однесени на спротивни страни?

Што е трагично во судбината на Јанкула и Јана?

Каков е крајот на средбата меѓу братот, сестрата и нивната мајка?

Кои докази придонеле за трагичниот крај?

Изразување и творење

Образложи во што ја гледаш поврзаноста на епските и лирските елементи во оваа песна.

На кој вид песни припаѓа? По што заклучуваш?

Направи сам

Одговори на прашањето: Зошто трагичната судбина на ова семејство длабоко те потресе?

Нов литературен поим: БАЛАДА

Покрај лирските и епските песни, во уметничката и во народната литература постојат и лирско-епски песни. Во нив поетот со раскажувачки стил (нарација, ликови и стегната фабула) ја оформува темата и создава поетски слики кои ги одразуваат неговите чувства. Тие песни во нас, исто така, будат длабоки чувства преку раскажувањето и преку бројните поетски слики. Поради трагичните настани за кои се пее во овој вид песни, предизвикуваат длабоки чувства кај луѓето.

Зайомни

Лирско-епските песни кои завршуваат трагично (смрт на главните ликови) се викаат балади. Баладите можат да бидат **народни** и **уменички**. Баладите почнуваат со епски елементи, но поважен е нивниот лирски впечаток.

Меѓу уметничките и народните балади се воочуваат некои разлики, но главните особености им се слични: трагичен крај, динамично дејство, тешка и мрачна атмосфера.

Зайомни

Балада е лирско-епска песна во која се пее за страдања и несреќи. Интонацијата е тажна, проткаена со внатрешно нерасположение и има трагичен крај.

ЦАРОТ НА САМОВИЛИТЕ

Јохан Волфганг ГЕТЕ

Превел: Георги Силев

Во ноќва кој ли јава низ ветар и низ лад?
– Со синот татко мине, јавајќи добар ат,
Го држи синот сакан, во преград нежен, јак,
во татков преград топол... И летаат сред мрак.

– „Ти лице, сине, криеш и трепериш од страв?“
– „А, призракот, мој татко... Тој стои пред нас прав.
Со круна и со опаш, го гледаш ти и сам“,
– „О, чедо, тоа магла ни паѓа ноќва нам“.

– „Зар не гледаш, мој татко, ми идат тие в бег:
ги пратил својте ќерки од оној стрмен брег“,
– „Го гледам тоа, сине, и јасно ми е пак:
од дрвја темни сенки ти сенат тебе в мрак“.

„Те сакам, мило дејше, со ликот личен твој:
со добро ако нејќеш – со сила ќе си мој.“
– Мој татко! Татко мој, ме сиеѓна духови зол,
ме сиеѓа преку гради, ме души: чувствам бол!...“

И брза беден татко, во галоп тој се вдал...
И дури таму негде се гледа зрачец мал –
се гуши в плач и липа во преград синот блед:
и штом на прагот стаса – му свена како цвет.

Размисли и одговори

Баладава кај нас предизвикува силни, потресни чувства.
Зошто?

Тонот на пеењето е тажен, возбудлив, исполнет со длабоки
доживувања. Образложи го ова тврдење со цитирање стихови.

Што искажува таткото преку преградката на синот која
истовремено е и нежна и јака?

Во песната се води дијалог меѓу таткото и детето. На кој
начин таткото го смирува болното дете? Детето води и друг
дијалог – дијалог со царот на самовилите. Од кои стихови ја
насетуваш скората смрт на детето?

Трајче Јанчевски: Јахно џиџици

Јохан Волфганг Гете
(1749-1832) е еден од
најголемите поети не
само во германската, туку
и во светската
литература.

Се родил во Франк-
фурт на Мајна. Пишувал
поезија, проза и драми.
Најпознати негови дела
се: трагедијата во стихови
под наслов „Фауст“,
романот „Страдањата на
младиот Вертер“.

Гете многу ги сакал
патувањата. Тој особено
се интересирал за
народни умотворби од
разни народи и ги
преведувал на германски.

СТОЈАН И ЛИЛЈАНА

Народна романса

– Учи ме, мајко, карај ме,
како да земам Лилјана,
Лилјана мома убава:
Лилјана ситен босилок,
Лилјана розов каранфил,
Лилјана црвен трендафил.

– Учам те, сину, карам те,
како да земеш Лилјана,
Лилјана мома убава.
Слегни си долу в чаршија,
купи се зевгар волови
изорај рамни дворови.

Слегна си Стојан в чаршија,
купи си зевгар волови,
изора рамни дворови.
Сите си моми дојдоа,
мома Лилјана не дојде.

– Учи ме, мајко, карај ме,
како да земам Лилјана,
Лилјана мома убава:
Лилјана ситен босилок,
Лилјана розов каранфил,
Лилјана црвен трендафил.

– Учам те, синко, карам те
како да земеш Лилјана,
Лилјана мома убава.
Слегни си долу в чаршија,
нафакај калфи мајстори,
направи чешма шарена,
шарена чешма сред село.

– Учи ме, мајко, карај ме,
како да земам Лилјана...

– Учам те, синко, карам те,
како да земеш Лилјана,
Лилјана мома убава.
Слегни си долу в чаршија,
нафакај калфи мајстори,
направи црква убава.

Слегна си Стојан в чаршија,
нафака калфи, мајстори,
направи црква убава,
порача света причесна.
Сите ми моми дојдоа,
Лилјана мома не дојде.

– Учи ме, мајко, карај ме,
како да земам Лилјана...

– Учам те, синко, карам те,
како да земеш Лилјана,
Лилјана мома убава...
Стори се синко, мртовец,
сите ќе моми да дојдат,
белки ќе дојде Лилјана.

Се стори Стојан мртовец,
мајка му почна да плаче...
Се ражали мома Лилјана
купи си свеќа восочна,
набра си цвеќе убаво,
Стојана да го испрати.
Кога на врата застапа,
мајка Стојану заплеска:
– Стани ми, стани, Стојане,
Лилјана мома ти дошла,
Лилјана да те испрати.
Стојан си мустаќ помрдна,
рипна на нозе јуначки,
зграби си мома Лилјана.

К. Евтимова: *Оро – Тетовки*

Зайомни

Во лирско-епските песни спаѓаат:

- а) балада
- б) романса
- в) поема.

Размисли и одговори

Каква тема е прикажана во оваа романса?

Кои ликови се појавуваат во неа? Што ги поврзува двата главни лика? Што е повод за нивните недоразбирања?

Изразување и творење

Какво расположение преовладува во целава песна:

- а) ведро и радосно или
- б) тажно и мрачно?

Според тонот и мотивот оваа песна е романса.

Направи сам

Објасни каков е:

- а) воведот во дејството на оваа лирско-епска песна;
- б) нејзиниот заплет;
- в) нејзиниот расplet.

Нов литературен поим: РОМАНСА

Освен баладите, во кои секогаш крајот е трагичен, а расположението мрачно поради нивната содржина, постојат и лирско-епски песни, романси, кои завршуваат среќно и будат ведро расположение, бидејќи сите судири помеѓу ликовите брзо се разрешуваат. Во нив позитивните мисли и чувства победуваат, а најчесто нив ги поврзува љубовта. Ваквите песни се викаат романси. Во романсите, епскиот настан секогаш е проткаен со лирски чувства.

Романсите водат потекло од Шпанија. Најпозната романса во македонската народна литература е „Стојан и Лилјана“. Таа изобилува со силни и нежни љубовни чувства, со сликовити описи, со течна нарација (раскажување) и со среќен крај, бидејќи искрените чувства на Стојан на крај го расколебале тврдокорното срце на убавата Лилјана.

ВЕЗИЛКА

Блаже КОНЕСКИ

1.

Везилке, кажи како да се роди
 проста и строга македонска песна
 од ова срце што со себе води
 разговор ноќен во тревога бесна?

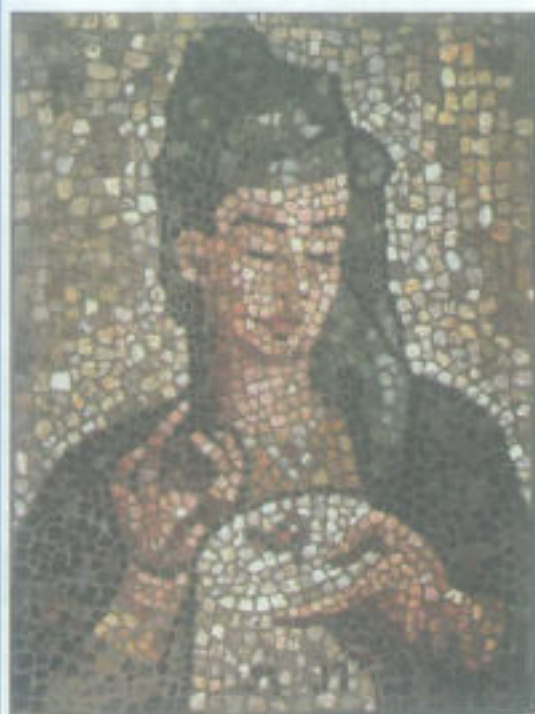
– Два конца парај од срцето, драги,
 едниот црн е, а другиот црвен,
 едниот буди морничави таги,
 другиот копнеж и светол и стрвен.

Па со нив вези еднолична низа,
 песна од копнеж и песна од мака,
 ко јас што везам на ленена риза
 ракав за бела невестинска риза.

Судбинско нешто се плело за века
 од двете нишки, два созвучни збора,
 едната буди темница што штрека,
 другата буди вкрвавена зора.

2.

Везилке, крени наведена лика,
 погледај небо во претипадне златно:
 се шири таму и чудесно блика
 твојата везба на синото платно.

Л. Личеноски: Везилка

Размисли и одговори

1. Што е суштината на дијалогот што се води меѓу поетот и везилката? Кои бои ги предлага везилката како најлогични за да се изрази македонското страдање?

2. Што симболизира црната боја?

3. Со кои историски настани би ја поврзал црвената боја?

4. Зошто ја поврзуваме поезијата на Конески, Рацин и Миладинов со македонската народна песна?

5. Ритмот во песната е: брз, разигран, бавен? (избери еден одговор)

Песната изобилува со поетски слики. Задржи се на вториот дел од песната и издвој две убави поетски слики.

Нов лингвистички поим: АПОСТРОФА

Какви чувства кај поетот будат двете бои?

Со кого поетот ја споредува младата везилка?

На кој начин ни го доловува звукот на народните песни?

Што постигнал поетот со употребата на дијалогска форма во песната?

Каков е тонот на песната?

Како што можеш да заклучиш, поетот ја употребил стилската фигура обраќање - апострофа.

Апострофата е една од најчестите стилски фигури во македонската поезија (народна и авторска).

Зайоми

Стилската фигура апострофа претставува обраќање кон определено лице или предмет. Лицето или предметот кон кое е упатено обраќањето, не мора да биде присутно.

Направи сам

Препознај го ритмот во песната. Тој е: брз, разигран, бавен?

Изразување и творење: Индивидуално рецитирање

Научи ја песната напамет. Обиди се изразно да го доживееш лирското јас и емоционалноста на текстот. При рецитирањето, анимирај на паузите, акцентот и интонацијата.

Биди креативен

Во почетокот на вториот дел од песната (V строфа) е дадена визуелна претстава (везилката, небото, платното) што можеш да ја насликаш. Обиди се, ти можеш да создадеш ликовна творба на оваа тема.

Направи го и ова

Цитирај стихови од различните строфи во кои е употребена стилската фигура апострофа.

ОХ, ПЛАНИНИ ШТО СТЕ ОГРДЕЛЕ

Овчарска народна ђесна

Ох, планини што сте огрделе,
ох планини, што сте повенаде?
Дали огон вам ве изгорело,
дали коса вам ве покосила?
Одговори висока планина:
— Нито мене огон изгорело,
нито коса мене покосила,
саде мене мошне ујадило
што си опле овни во туѓина,
што кренале личиниве бачила,
што запрела врева од овчара
тоа мене мошне ујадило.

Размисли и одговори

Во кој период од годината овчарите ги пасат стадата на побезбедни места?
Зошто?

Што значи звукот на кавалот за стадото, но и за другите овчари на планината?

Планината е олицетворена и таа го спомнува Гурѓовден како многу важен ден за неа.

Што се случува на Гурѓовден? Во кој пролетен период паѓа овој празник?

Какво расположение навестува планината? Што најмногу ја развеселува?

Изразување и творење

Во песната „Ох, планини што сте огрделе“ пронајди ги стиховите во кои ќе ја препознаеш стилската фигура апострофа.

Во поголем број овчарски песни (и не само овчарски) се сретнува стилската фигура апострофа, како на пример:

„Ој, овчаре, млад чобане
што си толку развеселен...“

или

„Пунти мене Шар планино
имај мајка што ме жали...“

К. Евџимова: Бачило на Шара

ОБЛАК

Александар Сергеевич ПУШКИН

О, последен облак од бура што стивна!
Сред јасниот лазур ти самотен пливна,
сал твојата сенка натажено сени,
сал ти ги натажуваш ведрите денои.
Неодамна сето го криеше небе
и страшната молња те обвитка тебе:
ти пракаше гром со тајновена ека
и алчната земја ја поеше мека.

Та престани, скриј се! Под покривка сина
се освежи земјата, бураа мина,
а ветерот капки од лисјата рони
и тебе од мирното небо те гони.

Најрави сам:

Една од карактеристиките на авторската песна „Облак“ е употребата на стилската фигура **апострофа**. Препознај ја и препиши ја во тетратка.

Александар Сергеевич Пушкин е најголемиот руски поет во XIX век. Негово најпознато дело е романот во стихови „Евгениј Онегин“ со кој си спечалил бесмртност на своето име. Пушкин е роден во Москва 1799 година, а умрел во двобој 1837 година.

О, РОДИНО

Гојо ИВАНОВСКИ

О, Охриде граду! О, езеро сино!
О, планиње родни, ти ветрецу благ!
О, Вардаре реко, детство мое мило,
златооко сонце, мој изгреву драг!

Разлистена горо, тешко житно поле,
тиха звучна песно, топол мајчин скут,
о, пасишта росни, мој камења голи,
црна родна земјо, сладок залак сув!...

Изразување и ѝворење

Пронајди ја апострофата употребена во оваа родољубива песна и организирајте разговор за честата употреба на истата.

СТРУГА

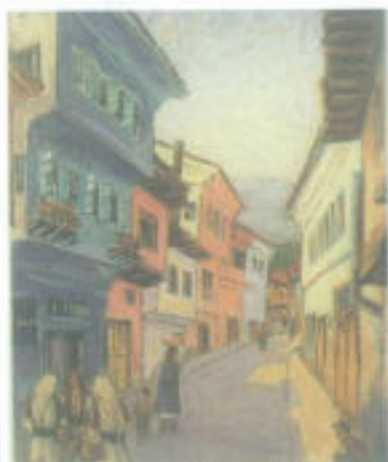
(Спасибо, Струга, за венчак)
Андреј ВОЗНЕСЕНСКИ, Русија
Добитник на „Златен венец“

Сполај ти, Струго, оти мене
Ме награди со златен венец!
Сполај ви, браќа, што се одважувате
Со песни против трчилажите!

Сполај ти, тебе, Кирилицо,
Што за пишување ми даде сили –
Тебе те имам за лирска вера
Со која светот ќе се поддотера.
Кирилицо, низ тебе, чинам,
Разбрав: Зборот е Бог, па сега знам
Дека си мастилица од глина, –
Дека си наша почитина, –
Дека над ова езеро си древен храм.

Поетите – на Зборот вестителите –
Ко жилки од еден лист ќе се обединат.
И не ќе смогнат на светот рушителите
Таквиот венец да го скинат...

Во Струга, август 1984 г.

В. Коџоман: Мојше од Струга

Ошкривај - заклучувај

Откриј ја стилската фигура
апострофа која се сретнува неколку
пати во песната „Струга“.

Вежба

а) Организирајте интерпретативно читање на песните „Везилка“ од Блаже Конески и „Струга“ од Андреј Вознесенски.

б) При читањето ставете акцент на стилските фигури.

АЛБУМ

Ресул ШАБАНИ

Зошто љубовта ја нарекуваат поезија
Зошто поезијата ја нарекуваат
уметност
Зошто уметноста ја нарекуваат
мајсторство
Зошто уметноста на монте прсти
Ја свире оваа симфонија
На осамената шупелка
На мојата коска

Излегувам и ти одговарам
А ти потоа молчиш
Знам дека гласот на времето

Со јазикот на дрвото
И молкот на огниот
Ме покриваат

Како твојот лик што се насмевнува
На ова парче хартија
Знам дека без ведрина и насолзена
Од копнеж
Таму некаде далеку
Се наоѓаш

Д. Цирландајо:
Портрет на млада жена

Размислувај - инјерјерјирај

Од секој стих избликнуваат топли лирски чувства. Љубовта за поетот е поезија. Зошто? Зошто песната носи наслов „Албум“? Како поетот ги изразил своите внатрешни бранувања, своите љубовни копнежи кон девојката? Каде е неговата сакана? Зошто поезијата ја нарекуваат уметност, се прашува поетот. Одговори му?

Најрави сам

Одговори на поетовото прашање кое гласи: Зошто уметноста ја нарекуваат мајсторство?

Изразување и творење

Препознај ја стилската фигура *ајосјирофа* во оваа убава лирска песна. Уште кои стилски фигури ги препозна во песната?

Песната ги содржи карактеристиките на лирската песна. Препознај ги и дискутирајте за нив во одделението.

ЛЕНКА

Кочо РАЦИН

Откако Ленка остави
кошула тенка ленена
недовезена на разбој
и на налани отиде
тутун да реди в монопол –
лицето ѝ се измени,
веѓи паднаа надолу
и усти свија кораво.

Не беше Ленка родена
за тија пусти тутуни!
Тутуни – жолти отрови
за гради – китки розови.

Прва година помина –
грутка в срце ѝ легна,
Втора година помина –
болест ја в гради искина.
Трета година земјата
на Ленка покри снагата.

И ноќе кога Месечко
гроб ѝ со свила виеше,
ветерчок тивок над неа
жална ѝ тага рееше:
„Зошто ми, зошто остана
кошула недоткаена?
Кошула беше даровна...”

Ткајачки

Размисли – ѝројшолжувај

Што е мотив на оваа песна? Спореди ја сликата на женската ленена кошула со отровниот жолт тутун. Поврзи ги овие две слики. Направи кус состав.

Какви чувства изразил поетот кон девојката?

Што те натажи најмногу? Во кој дел најсилно е изразена тагата?

Поетот за зборовите месец и ветер ги употребил зборовите месечко и ветерчок. Кои чувства ги засилил со таквата постапка?

Што дознаваме за Ленка? Кои подробности од нејзиниот живот ги дознаваме од првиот дел на песната? Преку кои поетски слики?

Откриј по кој редослед се прикажани промените што се случиле кај девојката? Зошто кошулата останала недоткаена?

Очигледна е осудата од страна на поетот? Кого осудува?

Нов литературен поим: ГРАДАЦИЈА

Поетот Рацин, со извонредно владеење на поетската вештина, успеал само во шест стиха да ги прикаже трите тешки години од животот на младата тутунарка. Во што ја откриваш постапноста на болеста?

Го забележуваме рамномерното засилување на поетското чувство што довѓа до израз со секој нареден стих. Сликите и чувствата се редат од послаби кон посилни, а е можен и обратен ред на редување на чувствата. Вакво редување на сликите и на чувствата се вика градација. Ова стилско изразно средство е многу често во лирската поезија (народна и авторска).

Преку силни поетски слики, во третата строфа е прикажано пропаѓањето на Ленка. Што се случило: а) првата година, б) втората година, в) третата година. За да постигне посилен емоционален впечаток, поетот се послужил со стилското изразно средство градација.

Кое изразно средство го употребил поетот во последната строфа? Со каква цел постапил така?

Како ја објаснуваш ритмичноста на песната?

Каков е стихот во песната: слободен (неврзан) или врзан?

Каква е римата во песната? Дали има рима во целата песна?

Зайомни

Градација е стилска фигура во која појавите се редат една по друга според јачината. Со оваа стилска фигура се постигнува силен впечаток и се будат длабоки чувства. Во последниот стих се постигнува кулминација.

Научи го и ова

Рацин ја зел народната песна *Билјана ѝлајно белеше* како мото на песната *Ленка*. Тоа укажува на познатото сознание дека Рацин (како и К. Миладинов, К. Неделковски и др.) при создавањето на својата поезија користел популарни мотиви од народната поезија.

Направи сам

Напиши кус состав врз основа на овие зборови: девојка, фабрика, извоз, свилени ткаенини, блузи, фустани, модели.

ПОАЃА СТОЈАН ТУЃИНА

Народна балада

Поаѓа Стојан туѓина,
туѓина - тага голема.
Стара го мајка испраќа,
верно го либе не пушта:
– Не оди, Стојан, туѓина,
лоши сум соншта сонила:
на сон те змија укаса,
левата страна, ногата...

Направи го и ова

Во народната балада „Поаѓа Стојан туѓина“ препознај ги стиховите во кои има употребено градација.

БОЛЕН ДОЈЧИН

Блаже КОНЕСКИ

Кога бев преполн со сила
што придојдува како матна речна глава,
кога се сетив вреден за мојот подвиг,
достоеен за слава,
кога ми закрепна гласот за најдлабок збор,
раката за најтежок меч,
ногата за најверен од –
тогаш се сломив.
Паднав како црешово дрво од премногу род.

Една потсмешлива сенка ми ја издемна трагата,
како змија во гробно камарче се вовлече во свеста,
смеата ми ја урочи, ми ја зацрни тагата –
да се обзирнам подозриво, да думам да шестам.
Тогаш се сетив ситен и смешен и долен, –
се стопи снагата,
капнаа раце,
паднав болен.

Болен лежам до девет години,
што искинав до девет постели.

Не ги чувствувам веќе своите зглобови,
јас сум расфлан на тврда ледина,
на поколен пладневен присој,
јас сум раскостен коска од коска,
низ моите коски трева поникнало,
низ таа трева змии се ведат...

Направи сам

Препознај ја стилската фигура градиција во стиховите од песната „Болен Дојчин“ од Конески.

Спореди ја градицијата од поетските слики во првата строфа со градицијата во втората строфа и кажи кога чувството оди по нагорна, а кога по надолна линија.

В. Наумовски:
Несштварна сштварност

Б. Конески

Размисли, пројолкувај

За јунакот Болен Дојчин народот испеал една од најубавите епски песни во македонската народна литература. Од народната песна „Болен Дојчин“ се инспирирал и големиот поет Блаже Конески кој создал песна под истиот наслов.

Објасни го стихот: „Низ моите коски трева поникнало...“.

Какво е настроението во песната?

Низ кои поетски слики е предадено губењето на силата кај јунакот? Цитирај некои од нив.

Изразување и творење

Зошто поетот преку поетското Јас на Болен Дојчин ја употребил споредбата со црешовото дрво? Што му е заедничко на црешовото дрво и на изнемоштениот јунак?

БОЛЕН ДОЈЧИН

Народна ђесна

Што ми дошол црна Арапина,
што кондисал под Солуна града,
под Солуна, долу во ливади.
Глава има колку еден казан,
уши има колку два таруна,
очи има колку два шиника.
Он ми сака голема таина:
на ден сака една фурна леба,
и ми сака по две бочви вино,
и ми сака по бочва ракија,
и ми сака по три млади крави,
и по една мома за љубење.
Сите ми се со ред изредиле,
ред ми дојде до Болен Дојчина.
Двори мете лична Ангелина,
двори мете, ситни солзи рони,
ја догледа брат ѝ Болен Дојчин:
– Зошто сестро, мила Ангелино,
двори метеш, ситни солзи рониш?
Ели ти се веќе здодеало
мене болен, сестро, гледаеќи,
или двори, сестро, метееќи?
– Еј, Дојчине, мој брату родени,
та не ми се мене здодеало,
ниту тебе, брату, гледаеќи,
ни пак, брате, двори метееќи.
Тук' што дошол црна Арапина,
што кондисал под Солуна града,
под Солуна, долу по ливади.
Глава има колку еден казан,
уши има колку два таруна
очи има колку два шиника.
Тој ми сака голема таина:
на ден сака една фурна леба,
и ми сака по две бочви вино,
и ми сака по бочва ракија,
и ми сака три крави јалови,
и ми сака обредум девојка.

Сите ми се со ред изредиле,
ред ми дојде до Болен Дојчина.
Изговори Болен Дојчин сестре:
– Ангелино, моја сстро мила,
извади ми моја остра сабја,
три години сабја не фатена,
нефатена, ни пак наточена,
однеси ја при млад калакчија,
на моето мила побратима,
да наточи моја остра сабја
кога станам, острење платам.
Ја однесе млада Ангелина,
Изговори млади калакчија:
– Ангелино, Дојчинова сестро,
ако даваш твои црни очи,
така острам сабја вересија.

...
Жешки солзи Ангелина рони,
срамнио, жално, насад ми се враќа
Ангелина сестра дошла дома,
а Дојчину в час му притекло:
– Ејди сестро, златна Ангелино,
извади ми триста лакти платно,
да пристегнам моја половина:
веќе ми се коски растуриле.
Подај мене мала боздогана,
и подај ми моја остра сабја,
доведи ми брза коња моја.

...
Ете стигна кај бела чадора,
пишти, вика, колку глас го држи:
– Ај излези црна Арапино,
ај, излези гламјо опалена,
излез' двајца да се обидеме,
ти да видиш јунак од јунака.
Си излезе црна Арапина,
туку креска, како аждер некој.
Арап фрли тешка боздогана,

ја пречека Дојчин во десница.
 – Чекај, чекај, гламјо опалена,
 ти да видиш кој е Болен Дојчин.
 Чекај моја жолта боздогана,
 малку тежи – тристотини оки.
 Кога цитна жолта боздогана,
 го погоди меѓу двете очи:
 се разгоби глава Арапинска,
 се растури тело Арапинско,
 и се спружи на сурова земја.
 Дупна коња Болена Дојчина,
 дупна коњ а при Солуна града.
 Добра плата плати калакчију
 не заборави добро налбатину
 а највеќе Имеру берберу.
 сè што живо излезе да пулит,
 младо, старо Болена Дојчина,
 слави, фали нег'ва јунаштина.
 Одвај дојде при своите двори,
 како легна и така си умре.

В. Георгиевски: Болен Дојчин

Нов литературен поим: ХИПЕРБОЛА

Во искажувањето на физичките особини на Болен Дојчин и Црна Арапина народниот пејач се послужил со изразното средство хипербола. Пронајдете ги стиховите во кои се среќава ова изразно средство и цитирајте ги.

Во искажувањето на неговите физички и духовни особини народниот пејач се послужил со изразното средство антитеза – контраст (за кое учевте минатата година – споредување на поетските слики според нивната спротивност). Пронајдете ги стиховите во кои се среќава ова изразно средство! Уште кои изразни средства се употребени во стиховите од оваа песна?

Со изразното средство хипербола се преувеличуваат некои човечки особини. На тој начин авторот посебно ги нагласува битните особини на човекот, облеката, оружјето или животот околу него, а со цел да ги направи повпечатливи.

Хиперболата е најчесто употребуваното стилско изразно средство во народната, а често се сретнува и во авторската поезија. Таа често се сретнува во хумористичните народни песни.

Да ѝе ѡѡсеѡѡме

ЕПСКА ПЕСНА

Песна која раскажува подробно за некој настан од минатото се вика **епска песна**. Во македонската епска поезија има голем број народни епски песни во кои народните пејачи ги опишале најважните настани и ликови од македонското минато.

Епските народни песни најчесто пеат за јунаци (ликови) коишто им давале отпор на сите оние кои го угнетувале македонскиот народ. Епските народни песни се испеани во стих од десет слогови кој се вика **десетерец**.

Оѡкривај – осознавај

Од стиховите за Болен Дојчин заклучуваме дека Дојчин бил нежен брат, заштитник на честа на својата сестра, заштитник на поробениот народ, храбар и непоколеблив борец. Поткрепи го ова тврдење со цитирање на стихови од песната.

а) Направи портрет (надворешен опис) на Црна Арапина според поетските слики од песната.

б) Направи психолошки (внатрешен) портрет на јунакот Болен Дојчин.

Изразување и ѡворење

Во уметничката литература со хиперболата се нагласуваат некои битни особини на човекот, на суштествата или предметите.

Прочитај уметничка песна во која преку хипербола, поетот го изразува и својот емоционален однос кон јунакот што го опишува.

Задача

Побарај го „Зборникот на македонски народни песни“ од Браќата Миладиновци, прочитај неколку епски песни и одбележи ги стиховите во кои ја има стилската фигура хипебола.

Наѡрави сам

Спореди ги хиперболите што често се среќаваат во песните за Марко Крале со хиперболите употребени во песната „Болен Дојчин“ и кажи во што ја гледаш сличноста меѓу нив, а во што разликата.

Цитирај стихови од песната „Болен Дојчин“ во кои е употребена стилската фигура хипербола.

Со хипербола често се опишуваат оружја и предмети. Така на пример, боздоганот на Крали Марко тежел „трисотини оки“, а Марковата чаша „чабурлија“ тежела дури седумдесет оки, сабјата, пак, била толку долга што можела да се дигли дванаесет пати и да сече дрвја и камења.

МОМЕТО ОДИТ НА ЕЗЕРОТО

Браќа МИЛАДИНОВЦИ

Момето одит на езерото
Да ми налеит бисерна вода,
Две ведре в раце, ведро на глава,
Да му измиет бекару позе,
Да му измиет дур до колена,
Да му избриштит со бела риза.

Момето одит на езерото
Да ми налеит бисерна вода,
Да му измиет бекару лице,
Да му избриштит со ал шампа.

Момето одит на езерото
Да ми налеит бисерна вода,
Да му измиет бекару раце,
Бекару раце дур до рамена,
Да му избриштит со бело чевре.

Размисли и одговори

Во каква врска поетот ги доведува момето и езерото? Што изразил со епитетот бисерна (вода)?

На повеќе места се повторува рефренот: „Момето одит на езерото“. Кое чувство посебно е нагласено со стилската фигура рефрен?

Зайомни

Рефрен е стилска фигура со која поетот сака нешто да нагласи, да истакне и да го потсили чувството. Рефренот е многу честа стилска фигура во народната поезија, а се сретнува и во уметничката.

ОФ, ЛЕЛЕ, БОЖЕ, МИЛИЧОК!

Браќа МИЛАДИНОВЦИ

Оф леле боже, миличок!
Не можа д'ода на пазар
От тие пусти бакали;
Црни маслинки даваат,
Црни ми очи сакаат.
Оф, леле, боже миличок!
Не можа д'ода на вода
От тие пусти рибари;
Бели летници даваат,
Бели ми р'це сакаат.
Оф леле боже миличок!
Не можа д'ода на фурни
От тие пусти симити
Бели симити даваат,
Бело ми лице сакаат."

Направи сам

Во народната песна „Оф, леле, боже миличок“ откриј ја стилската фигура рефрен и образложи ја нејзината употреба.

КАЖИ МИ

Никола КИРОВ-МАЈСКИ

Каж ми јасно, момче мило,
на кој народ си предан син?

- На македонскиот!

Во која земја гнездо свиле
твоите мисли, твоите мечти?

- Во Македонија!

Каж ми громко момче мило,
на кој храм ти принесуваш дар?

- На македонскиот!

Чија е твојата младост бујна
и твоето срце-олтар?

- На Македонија!

Каж ми смело, момче мило,
на кој идол му служиш со жар?

- На македонскиот!

Каж репително, мили,
во животот имаш ли идеал?

- Да! Македонија!

Т. Серафимовски: Пийци

Археолошки
локалитет
Таор –
родно
месин на
Јустинијан

Размисли и одговори

Опреди го мотивот
што го поттикнал авто-
рот да се обрати до мла-
дата генерација.

Што постигнал со упо-
ребата на стилската фи-
гура рефрен? Препознај
ја и објасни ја нејзината
суштина.

Иразување и творење

Биди креативен, напи-
ши песна со родољубива
содржина во која ќе ја упо-
требиш стилската фигура
рефрен.

ДА СЕ ПОТСЕТИМЕ ЗА ПОДЕЛБАТА НА ЛИТЕРАТУРАТА

Литературата се дели на три рода: **лирика, епика и драма**.

1. **Лириката** ги опфаќа лирските песни во кои се изразени субјективните (личните) **чувства и мисли на поетот**. Лириката најчесто е пишувана во стих, но може да биде пишувана и во проза (песни во проза).

2. **Епиката** ги опфаќа литературните дела чие главно обележје е **варацијата** (раскажувањето), **фабулата и ликовите**. Епиката е пишувана во стих (епови, епски песни и др.) или во проза (раскази, новели, романи и др.)

3. **Драмата** ги опфаќа литературните дела кои се состојат од **дијалози и монолози** што ги изговараат драмските ликови.

Драмата може да биде напишана во стихови или во проза.

По начинот на кој е напишана литературата, исто така, се дели на **три групи**:

1. **Поезија** (литературни творби напишани во стих; песни во проза);
2. **Проза** (литературни творби напишани во неврзан текст);
3. **Драма** (литературни творби, пишувани во дијалози и монолози)

Поделбата на литературата преку конкретни творби повторно ќе ја воочите преку примери во делот **поезија** и во делот **проза**.

Проза

Л. Личеновски: Селски предел

Роман е развиено, епско литературно дело кое опширно го опишува животот и општествените појави, така што во својата тематика опфаќа различни проблеми на општеството и животот. Обично романот е пишуван во проза, но има и романи напишани во стихови („Евгениј Онегин“ од Александар Пушкин и др.).

Во романот се испреплетуваат реалното и нереалното. Тој претставува богата слика на човечкиот и општествениот живот. Бидејќи романот е литературно дело во кое авторот го претставува сложен живот, јасно е дека тој го слика животот од разни аспекти. Поради тоа, романот претставува сеопфатен и најпопуларен литературен вид кој секогаш има голем број читатели. Во романот се раскажани повеќе случки и настани со голем број ликови.

Настаните и ликовите во романот авторот ги прикажува со многу топлина, чувства, живост и динамичност, што значи дека ги доживува. Таквиот однос на авторот произлегува од човечкиот, субјективен однос кон настаните и ликовите што ги опишува. **Фабулата** на романот е многу развиена и сложена.

Композицијата на романот секогаш е разновидна и сложена. Разновидноста и сложеноста на материјата, посебниот однос на писателот кон неа, како и ширината и богатството на тематиката во романот, речиси, не дозволуваат правилна и точна класификација на романот.

Видови романи

Класификацијата на романот е доста воопштена, но сепак, се изделуваат неколку вида романи: историски, семеен, општествен, авантуристички, фантастичен, криминалистички, психолошки роман и др.

Романот може да биде **класичен** или **современ**. Во класичниот роман фабулата е посебно изразена. Во современиот роман **фабулата** е ставена во втор план, а посебно место е дадено на **емоционалната и духовната страна на ликовите**. Средиште на современиот роман претставува анализата на определни состојби на ликовите и определени појави, наспроти опишувањето на настаните како што е во класичниот роман.

Познати автори на романи во Македонија се: Петре М. Андреевски („Пиреј“), Стале Попов („Крпен живот“), Ѓорѓи Абаџиев („Пустина“), Симон Дракул („Белата долина“), Живко Чинго („Сребените снегови“) и др.

Нов литературен поим: РОМАН

Роман е поголема епска творба која на широк план го опфаќа и го следи животот и судбината на своите јунаци. Во романот има голем број ликови, развиена, сложена фабула и сложена композиција.

Во литературата се познати повеќе видови романи и тоа: историски, семеен, општествен, авантуристички, фантастичен, криминалистички, психолошки роман и др.

Наспроти романот, **расказот** е куса раскажувачка форма. Фабулата во расказот се темели на еден или два настана (случки), во чие дејство учествуваат неколку ликови (еден, два, најмногу три). Расказот опфаќа кус временски период, а по правило не го опишува целиот живот на ликот, туку некој значаен животен исечок.

Размисли, заклучувај

Зошто романот се смета за најголем и најброен епски вид?

Какви творечки способности треба да има авторот на роман?

Зошто секогаш во романот се јавува субјективен момент, односно пристрасност на авторот кон некои личности и настани?

Каква е композицијата на романот?

ВЕЛИКА

Пейре М. АНДРЕЕВСКИ

Извадок од романот „Пиреј“

Тема и содржина на романот

Романот „Пиреј“ почнува со неколку тажни слики од погребот на Велика Мегленоска. Меѓу тажната поворка се наоѓа и синот на Велика – Роден Мегленоски.

Роден Мегленоски е роден во моментите на смртта на татко му Јон Мегленоски, некаде веднаш по завршувањето на Првата светска војна.

Времето во кое се одвиваат настаните во романот е периодот на Втората светска војна. Роден ја слуша приказната за судбината на Велика и Јон од еден пријател на семејството.

„...Со прво јас не го знаев Јона, оти немаше и како да го знам. Јас сум од ова село, подолу. Од Жван. Ако е за право, имав нешто начуено за него, ама на млади години ќе чуеш за многу. Еднаш, на киселица берење, тукуречи и го подвидов, ама многу оддалеку. Кај си можел тогаш, кај си смеел да се гледаш. Тогаш беше големо нешто ако ти пушти некој сонце од огледалце. Тој ќе ти пушти, а ти ќе му ја свртиш главата. И толку. Никако не оди: крв ти капе од лицето. Такво беше сакањето. Можеш да го видиш ако украдеш некоја минута кога

Д. Белојаски: Глава во зелено

тој не те гледа. И ќе го видиш на брзина и оддалеку. Како на нерамна вода. Се плашиш да не ти го фати погледот, да не ти се сретнат очите.

Е, после чув и од која кука бил и што имаат. А повеќе чув што немаат. Јас пак прво што прашав: колку ниви имаат, прашав, а да имаш многу ниви, значи многу да работиш. Ништо друго. Оти знаеш: земјата е танка, ништо не додржува до крај. Ама младост! Се надеваш, се лажеш. И така слушам за него и пак не знам како догања, каква му е иконата, лицето.

И ден за ден, еден ден нè ставија, нè составија со Јона, долу кај мостон, кај вренгијана жванска. Тој отаде, јас одаде. И се гледаме така, се срамиме, не знаеш што да проговориш. Ниеден збор не ти иди, не ти текнува. Го погледнувам јас: здрав е, сè има на него и сè му е убаво. Очите сиви, големи, му играат, ќе ме голтнат. Капата ја носи на страна. Косата му е костенлива и му се подава малку од под капата на десната страна. Мислиш страх од

босилек да ставил на увото. Ушите му се оптегнати и на долниот крај зафатени, без јаготка. Зошто ќе му се јаготки на машко, кога машко не носи обетки. Го гледам така во лицето, па во џамаданот, па пак во лицето. На брадата има дупче и брадата му е малку подрамнета, потсечена. Ама ништо: сè убаво му стои па дури и дупчето на брадата. Кога ќе се насмее, мислиш од две усти се смее. Сè му е убаво, а на убавото сами очите ти бегаат. Туку – так, ќе ти направат, и нема мрдање. На убавото нема лага. И забите му се наредени ко пченица и цела уста, бре, зошто да кријам, цела уста му е некако ко изворче полно со белутраци. Така ми гледаа тогаш очиве...

Изразување и творење

Вежба за споредување на расказ и роман

а) Прочитај го извадокот од романот „Пиреј“ на Петре М. Андреевски под наслов „Велика“ и кажи кои основни карактеристики на литературното дело роман се сретнуваат во него и тоа во однос на:

- а) композицијата
- б) фабулата
- в) ликовите.

б) Направи споредба меѓу извадокот од романот „Пиреј“ и расказот „Стариот амам“ од Теута Арифџи, според нивните белези. Што им е заедничко, а што ги разликува?

Направи сам

Во последниот пасус Велика зборува за првата средба со Јон. Направи надворешен портрет на Јон според зборовите на Велика (приказ на физичкиот изглед и карактеристичните особини).

Пиреј е широкоскопна ширева, а некои ја викаат ко-ширева. Ама ти колку сакаш кошкај ја, корнџа, кубџа, шана пак не умира. Само малку да се дојде до земјата и пак ќе се фати, ќе оживи, ќе поштира. Ништо не ја нишпи шана ширева.

Петре М. Андреевски

КАРПОШ – КРАЛОТ НА КУМАНОВО

(извадок од роман)

Томе САЗДОВСКИ - МАЛИ

Во романој е проследен животој на Карпош и борбата за слобода на македонскиот народ во која тој го зајубил својот живот, крај Камениот мост во Скопје.

Петре Карпата – Карпош, „кралот на Куманово“ е роден 1655 година во селото Војник – Кумановско. Уште како дете се одликувал со забележлива физичка сила, бистар ум и цврст карактер. На петнаесетгодишна возраст го напушта Војник и оди во селото Коњух.

Во 1673 година го напушта живеењето во Коњух. На двапати се вработува како рудар во кратовските рудници каде времето го искористува за кревање на општонародно селанско-рударско востание. Патувал и во Романија каде исто така работел како рудар.

За сето време упорно учел и се оспособил за војсководец. Командувал со над 30.000 востаници и создал поголема слободна територија во која спаѓале и градовите: Крива Паланка, Кратово, Куманово, Скопје, Качаник и повеќе други помали места.

... А утрентата, во вторникот на 22 ноември 1689, кога дивниот студен ветер ги тркалеше тешките темни облаци, а ситни боцливи снегулки ги мрзнеа до коски слабо облечените селани, кои окопите, како мравки залазија поробувачите. Но востаниците не се исплашија! Стоеја цврсто како гранитна карпа на своите места и со смрачени чела ги чекаа...

И наеднаш како да ги огреа сонце. Облечен во најубава облека, со кралски калпак на главата, се појави кралот на Куманово. Со еден синџир востаници излезе од окопите, извика колку што го држеше грлото од што се затресоа околните планини и јурна на непријателите.

Се разви жестока борба. Ечеше Куманово од сабји, јатагани, бозгодани и пушки. А овде-онде се слушаа стрели од по некој топ.

Околу ручекта Османлиите почнаа да отстапуваат. Селим Гирај кој командуваше со османлиските војски го забележа тоа и веднаш уфрли одред коњаници. Тие имаа задача, без оглед на жртвите, да го заработат Карпоша.

И успеаја. Го заробија сиот изрануван.

Кралот на Куманово, окован во синџири, го одведоа во Скопје. Кога го водеа кон Камениот мост каде што беа насобрани сите османлиски главатари, Карпош одеше со крената глава.

Го изведоа пред Селим Гирај. Карпош исправен, онака висок, за цела глава повисок од него, го гледаше со презир. Тој не можеше да го издржи погледот и сиот збеснат скрцка:

– За него нема бесилка! Да се набие на кол!

Но Карпош издржа. Глас не пушти.

Ете така заврши животот на кралот од Куманово. Неговото тело, заедно со стотици заплени востаници, беше фрлено во Вардар.

Вардар ги носеше нивните тела, а народот ја прифаќаше легендата за јунакот Карпош. На таа легенда се раѓаа и се воспитуваа низ вековите илјадници Македонци.

Размисли - одговори

Карпош е претставен како вистинска историска личност или како лик што го замислил авторот?

Каков е Карпош: храбар, постојан упорен, убиец, патриот, тиранин, кукавица? Определи се за оние особини за кои мислиш дека му се својствени на Карпош.

Одбери го делот од кој можеш да дадеш карактеристика за карактерот на Карпош.

Во кои краишта од нашата таковина се одвивале борбите?

Луѓето во придружба на Карпош за кои станува збор во овој извадок биле: а) разбојници, б) одметници од османлиската власт и борци против неа, в) борци за правда и слобода на народот?

Легендата за Карпош и денес постои. Со кој географски поим во Скопје е поврзана?

Во кое лице е изложен настанот од страна на нараторот?

Т. Владимирски: Колона

Народна поговорка:

**НАРОДОТ СЕ ПОЗНАВА ПО
ЈАЗИКОТ КАКО ПТИЦАТА ПО
ЈАТОТО.**

Направи сам

Од извадокот и од разговорот за него имаш можност да си го претставиш ликот на Карпош кој бил прогласен за „крал на Куманово“ од страна на австроунгарскиот крал Леополд, токму поради неговата храброст во борбите против османлиската власт.

Направи внатрешен портрет на Карпош.

За оние што сакаат да знаат повеќе

Писателот на романи треба да има посебна дарба да согледува, да споредува, да одбира материјал и да го вградува во една целина. Тие способности му помагаат да ја открие психологијата на своите ликови.

За дома

Побарај го и прочитај го романот „Карпош – кралот на Куманово“ од писателот Тоде Саздовски – Мали.

СУДБИНА

Катја МИСИРКОВА-РУМЕНОВА

Извадок од романот „Длабокот рез“

Тема и содржина на романот

Романот „Длабокот рез“ е историски роман. Во извадокот под наслов „Судбина“ ќе проследите неколку искажувања за судбината на македонскиот народ за време на повлекувањето на турските војски од Македонија, за трагичната поделба на Македонија кон која се стремат непријателите на македонскиот народ.

Во извадокот ќе се сретнете и со описот на Војводата – Јане Сандански, и со неговите размислувања за состојбите во Македонија.

...Војводата беше искален маж. Ја разбра опомената. Не знаеше само едно, како се вика наречницата која му ја определила толкавата црна судбина, како нему, така и на неговиот народ. Тоа го заболело како да го убоде со нож во градите. Немаше Македонец кој немаше искрвавено еднаш од таквите грди зборови. Но, тој сега сфати, неговата рана ќе се претвори во отворен кратер од штотуку запален вулкан. Колку време ќе ја гасне лавата сам? Колку луѓе ќе настрадаат од подмолниот удар на посилените? Па ова е масло на големите, на ненаситните, а нашите ситни рипчиња, наместо да испливаат на површината, тие вклопија кон дното на морето. Мислите го удираа како песочни камчиња дофрлени од брановите.

Мажот, со црвенобелата брада, а сите го викаа војводата, имаше црвени, застаклени очи и чиниш сиот мрачен превез од земјата го покриваше во некаков неповрат меѓу живите.

– А Русија? Голема земја е.

– Можеме да бараме милост од секого, ама никој не ќе сака да си ги изгори прстите за нас. Ова е скроена работа, а лебот е наменет за гладниот. Штом ќе се вратам во Русија, ќе му пишам на министерот за надворешни работи. Каде е во сево ова нашето право? Слушам почнале да ги вденуваат во нивна руба нашите момчиња по селата.

И Господ крена раце од нас, си рече во себе. И нашите деца ќе бидат робови. А толку народ се метка во овој син, прекрасен салон, со свеќници, а повеќето што беа внатре, беа туѓинци, а се чувствуваа како дома. Во своја кука. Во своја одаја. Само тие што беа родени под ова небо, се плашеа да ја дочекаат зората. Свеќите гореа како заискрено небо за да им го осветлат патот на тие кои немаа поим од каде почнува и каде завршува судбината на тукашниот народ.

С. Сиљановски:
Бојородица
Пелагионицата

Обид за корелација

Искористи ги знаењата од историја и одговори на прашањата:

- а) Кои балкански земји учествувале во балканските војни?
- б) Во чии војски морале да се борат македонските синови?
- в) Каква судбина доживеала Македонија по заминувањето на османлиската војска?

Найрави сам

Објасни ја реченицата: „Но тој сега сфати, неговата рана ќе се претвори во отворен кратер...“

МАРИОВСКИ ПАНАЃУР

Силасе ПОПОВ

Извадок од романот „Крпен живот“

Орото почнува уште од утрината. Рековме дека има разни сорти гости. Орациите друго и не ги интересира на панаѓурот, освен орото. Гајдациите – исто така. И ене го гајдацијата Стојко Катин од В. уште пред осум часот ја надул гајдата на една страна и собрал околу себе група гости и домашни, се разбира млади ергени и девојки, и го повеле првиот танец. На друга страна други негови еснафи, гости и домаќини, исто така ги спремаат гајдите, а околу нив се собрале орациите.

Како гајдаци, така и ораци се исполни сретселото. Секој гајдација ја спремал својата гајда за Денешен. Не е шега работа. Цело Мариово треба да си го каже своето мислење за секого.

И така. Дури танецот од Дарковци, Далјановци и Ѓуровци се вртеше, Катин дуеше во гајдиштето и тераше сè на горните прсти, а таа пиштеше, та до небо се слушаше. Како да сакаше и старите светци да ги разигра.

Едно што орациите свирка сакаа, а друго и најважно беше да се заглуши Петковата гајда.

Дува Петко, сиромав, ушите му звонат и мисли белким со дувањето ќе ја натпишти Катиновата гајда. Колку да не може, ете се лаже.

Гостинката често го погледнуваше, а Петко свиреше и во самиот дулец, подигруваше и сам по тактот на гајдата и се топеше од милина.

Петко потскришум ѝ намигнуваше да види на што ред е гостинката.

И навистина на овој панаѓур гостинката го бендиса Петко во свирката. Свирејќи и пеејќи толку ѝ се бендиса на момата и макеа ѝ, та успеа да ја прелаже и по Денот и тој се прожени.

И Стојко Катин не остана подолу од Петка. И неговата гајда си ја достигна целта кај друга гостинка, та обајцата соперници по Денот се оженија.

Б. Дриков: Македонско село

За романот „Крпен живот“

Романот „Крпен живот“ (во два дела) претставува широка слика на мариовскиот селски живот. Авторот на реалистички начин изнесува бројни вистини на еден интересен живот исполнет со народни обичаи и верувања.

Разговор за извадоци

Панаѓурот е место каде што Мариовци се докажувале во свирење со гајда и играње ора, воедно панаѓурите биле прилика и да си изберат девојка, да покажат кој е побогат и кој може да заколе овца, јагне или теле.

Кога започнувало орото?

Стојко е прочуен гајдација. Неговата гајда е направена така што кога пишти „до небо се слуша“.

Зошто меѓу Стојко и Петко се јавила љубомора?

Зошто се натпреварувале Стојко и Петко?

Како завршил панаѓурот:

а) за Стојко,

б) за Петко.

Кои обичаи се опишани во овој извадок.

Направи сам - дома

Направи надворешен опис (портрет) на убавиот играорец Дарко според богатиот опис што го дал авторот.

Задача

Направете говорна карактеризација на ликовите од извадокот „Мариовски панаѓур“ така што ќе обрнете посебно внимание на дијалектизмите и локализмите карактеристични за нив.

Б. Дриков:
Мариовска носија

Реализмот на Стале Попов е изразен со фотографска точност. Тој е објективен, строг и спокоен набљудувач на една прекрасна живописност.
(М. Друговац)

ЕЛЕМЕНТИ НА КОМПОЗИЦИЈАТА НА ЕПСКО И ДРАМСКО ДЕЛО

ОДАЈА ЗА ДУШАТА

Извадок од расказ

Венко АНДОНОВСКИ

Големиот педагог Аристотел не можеше да ѝ се изначуди на бистроумноста на младиот цар. За само десет дена, тринаесетгодишното момче, со помош на законот за коса еклиптика, пресмета дека една месечево-сончева година има педесет и девет мали години од по триста шеесет и пет дена, со годишна грешка од половина час! На педагогот му се крена косата кога го спореди резултатот со календарот на Енопид: идентичноста на бројките кажуваеше дека пред него стои гениј!

Вториот месец младичот веќе се занимаваше со трисекција на агол, а одлично му одаа и алгебрата и аритметиката. Со жед ги голташе „Елементите“ на Еуклид и сонуваше дека еден ден, ќе успее да го реши проблемот на квадрирање на кругот. На почеокот од третиот месец, токму кога педагогот се готвеше да започне да му предава на малиот цар и етика, се случи скандал. Слугите возбудено говореа дека Александар му удрил шлаканица на педагогот, оти овој го поправил при решавањето на еден геометриски проблем. И војската и стражарите шепотеа за лошиот настан, та најпосле веста допре и до ушите на императорот. Тој веднаш заповеда да му се доведе педагогот.

* * *

„Сакам да ми ја кажеш вистината!“ – грмеше императорот. Не сакам да го штедиш, оти му ја познавам крвта; неговата крв е моја крв! Знам дека е брз како блесок, дека е заслепен од себе и дека може дури и да убие од самољубие! Но, сакам да знам: зошто те удри, педагогу?“

Педагогот се колебаеше. Го крена погледот и милозливите очи на императорот му ја отворија душата како небо што се отвора при луѓа: „Седевме, денес претпладне, во библиотеката, јас го искушував неговиот гениј, господару. Го најде решението, но, јас му реков дека згрешил, а тој ме удри и со солзи во очите истрча од библиотеката. Ете, така се случи.“

Императорот падна во тешко настроение. „Но, премилостив господару!“, извика педагогот. „Ве преколнувам да не му го сметате тоа за зло; виновен сум јас, оти не започнав на време со етиката!“

Великиот Филип изгледаше страшно. Беше решителен како кренат меч. Потем пресече: „Готово е. Преодна е да го учиш на умереност. Тој веќе е освојувач.“

А потоа се збогува со мудрецот и заповеда да му се спакуваат ковчезите, да му се даде придружба и да се натовари конвојот.

* * *

Утрината, додека натоварените коњи полека излегуваа низ градските порти, од некаде долета младиот цар и, трчајќи крај коњот на мудрецот, ја подаде раката кон учителот. „Не сакам да си одиш, педагогу!“ липаше царчето: „Те повредив, но не сакам да си одиш.“ „Во ред е сè,“ велеше филозофот. „Морам да одам; млад си и сетилата те лажат, но имаш време.“

...И потоа, Аристотел го потера коњот по конвојот. На градската порта сè уште стоеше силната силуэта на царчето. Во очите веќе немаше солзи...

Разговор за темата

Како што можеш да заклучиш од извадокот, расказот „Одаја за душата“ се однесува на младиот цар. Кој се крие зад тоа име?

Великиот Филип сакал многу комплетно образование за својот син.

За учител бил избран најпознатиот педагог Аристотел, но и тој не можел да најде одговори на прашањата што му ги поставувал младиот цар кој пак бил убеден дека еден ден ќе го реши проблемот на квадрирање на кругот.

Изразување и творење

Во одделението организирајте дебата (разговор) за она што до денес ви е познато за славниот цар Александар Македонски.

Образложи го својот став што го застапуваш во врска со проблемот за кој се води разговорот.

Задача

Направи споредба помеѓу расказот „Одаја за душата“ и извадокот од романот „Крпен живот“ од Стале Попов под наслов „Мариовски панаѓур“. Задржи се на фабулата, бројот на ликовите и големината на двете различни прозни творби.

Венко Андоновски (1964) е прозист, драмски писател и есеист. Професор на Филолошкиот факултет на Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје. Поетска книга: „Нежното срце на варварот“, 1986; Романи: „Азбука на непослушните“, 1994; „Папокот на светот“, 2000; Драми: „Адска машина“, 1994 и други. Го добил наградите: Млад борец, Живко Чинго и ЛИК, Рациново признание, Војдан Чернодрински и други.

А. Сџанковски: Зајдисонце

КОГА СМЕЕЊЕТО Е ЗДРАВО

Извадок до романот „Марта“

Горјан ПЕТРЕВСКИ

Она што никогаши нема да дојде, а кон кое ујорно чекориме, нè прави силни во живојот. А целта? Крај на борбата од која многу сме очекувале, но, малку сме добиле.

Утрото осамна ведро и пријатно. А Бисера и Мартин се упатија кон болницата за да ја земат Марта.

Таа беше подготвена за излегување. И одеше од една до друга соба да се испоздрави со пациенти и болничари, со сестри и доктори.

Кога влезе мајка ѝ во собата, таа не беше внатре.... Дотрча однадвор и силно ја гушна. Но, и забележа: мајка ѝ никогаш не била толку среќна, збунето среќна... Помисли: моето враќање е причина за нејзината среќа! И беше причина... Но, имаше и нешто друго...

– Мартичке, косо моја црна... – си ја прекаса долната усна мајката. – Остани уште малку, да појдам кај докторот...

– И јас му се благодарив мамичке! Ние станавме добри пријатели – рече Марта.

– Бездруго, Мартичке! – продолжуваше мајката. – Многу му должиме на докторот...

Во собата од докторот, таа му раскажа што се случило, како се случило... Накратко, се разбира, но, содржајно, со сета суштина на случајот.

Така, заедно со мајка си, излезе од болницата. Докторот одеше подалеку зад нив, за да биде блиску кога ќе се случи средбата, да се појави кога ќе затреба. А мајката, бакнуваќи ја Марта, рече:

– Косо моја црна... Подготви се за една средба! Но, биди храбра, онаква каква што си...

И виде Марта: во пресрет им доаѓаше убав млад човек, возбуден и насмеан со солзи во очите...

– Госпоѓице Марта – почна театрално мајката. – Да Ви го претставам господинот Мартин Горски!

Марта, малку бледа од престојот в болница, но толку убава, зина од изненадување... Се погледнаа очи во очи... Тој си ги препозна очите во нејзините, а таа во неговите... На мајката лицето ѝ беше облеано во солзи и насмевка... Туку, одеднаш, силата на крвта пламна, нејзиниот таен глас прозбори... И тројцата се најдоа во нераскинлива прегратка.

Девојчето не можеше да поверува. Сон?! Јаве?! Некоја друга непозната состојба?! Таа притрча и го гушна докторот. Сакаше и со него да ја подели среќата. А вистината беше тука: Бисера, Мартин и Марта. Тоа веќе беше јаве. Ден за кој никој не веруваше дека ќе дојде, освен Борко. Во тој миг и Марта помисли на својот другар.

Автомобилот се движеше кон зградата на улица „Илинденска“. Но, пред излезот на булеварот кај липите, Марта го здогледа дедо Илија, па рече:

– Господине Мартин Горски, запрете! – го гушна од зад него. – Треба да поздравиме пријател!

Застанаа пред дедо Илија. И излегоа од автомобилот.

– Дедо Илија! Татко ми – запеа Марта.

– Гледам јас дека од овој автомобил три сонца греат ли греат! – и му ја подаде раката на човекот. – Добре дојдовте! Со Вашата ќерка сме пријатели.

– Ви верувам! Таа знае да избира пријатели.

– Да ја поздравам и Бисера! – рече старецот и ја извади шапката. – Во овој случај, некој друг имаше предност при поздравот, а не „дамите“. Постојат исклучоци... – се правдаше тој и се загледа во таткото. – Бре, каква сличност?! Метната на него! А нејзе, добро здравје!

– Веќе сум здрава, дедо Илија! – рече Марта.

...Влегоа дома, како во сон, во некоја сказна каде што може да се пронајде клучот на среќата.

Марта уште веднаш притрча кон телефонот. И го заврте бројот 206-509.

– Ало, Борко?! – почна со возбуден глас. – Имаше право кога рече дека бубамарата носи среќа! Ништо не прашувај, Борко! Дојди веднаш!

И ја спушти слушалката...

Да ѝ се појасиме

Девојчето Марта од истоимениот роман копнееше по својот татко кого не го познаваше. Прашањето во врска со тоа ѝ беше тешко да го упати до мајка ѝ. Но, животот течеше, Марта растеше и еден ден дојде до средба со таткото.

Направи сам

Опиши ги чувствата на Марта при средбата со татко ѝ.

Размислувај, изјавувај, одговарај

Издвој два настана од фабулата на романот „Марта“. Наведи неколку одлики на романот како епско дело. Кои дела, освен романот, спаѓаат во епски дела? Воведот во темата, запознавањето со настаните и ликовите во композицијата на епското и драмското дело претставува:

а) заплет, б) експозиција, в) перипетија.

Изразување и творење

- а) Која идеја ти ја предава авторот Горјан Петревски преку романот „Марта“?
- б) Искажи го твојот личен став за романот.

За дома

а) Направи портрет (приказ на физичкиот изглед и карактеристичните особини) на Марта.

б) Направи внатрешен портрет на Марта на тој начин што ќе го прикажеш нејзиниот внатрешен живот (чувствата, мислите, расположението, постапките кон себе и кон другите ликови (на пр. чувствата при средбата со татко ѝ).

Задача: Изрази се ликовно – биди портретист

Направи портрет (приказ на физичкиот изглед и карактеристичните особини) на Марта оваква каква што ти ја замислуваш. Со наставникот по ликовно дискутирајте за техниката (масло, акварел, темпера).

Горјан Петревски
(1951 година, с. Мренога, Демир Хисар) своето творештво, во прв ред, им го посветува на младите. Пишува проза, ТВ сценарија, а публиката ја сврти кон себе со романите на тема прва љубов – „Споменка“, „Марта“, „Снеговите на Климентина Елин“, „Далечна љубов“ и „Исти очи“.

В. Коџомак: Стара чаршија

СТАРИОТ АМАМ

Теута АРИФИ

(Превод од албански: Дауид Дауиди)

...Ни самата не знам колку пати сум ги распрашувала постарите кои ме држеле за рака минувајќи покрај амамот, што претставува тоа чудно, неразбирливо, камено здание со кошиња затворено со голем катанец. Одговорот беше краток и прост: „Амам“. Со тоа, колку да ми кажат дека не треба да чепкам понатаму, завршуваа сите објаснувања. Така ми ставаа до знаење дека за такви нешта не се зборува пред деца и дека има работи за коишто се молчи пред нив. Потпрена кај пармаците на мостот под којшто течеше спокојно реката, многу пати сум мислела дека токму таа ги знаеше тајните на стариот амам. Водите треба да ги знаат сите тајни на еден град. Постарите раскажуваа дека некогаш, водата на реката преку некои мали поточиња што ги нарекуваа бразди, течеше низ сите дворови на градските куќи. Минувајќи така, водата требаше да ги собере со себе сите истории на куќите, бидејќи нема куќа без историја за љубов, љубомора, пакост или мудрост. Но тие истории не можеа да ги скријат од поточињата кои ги грабеа од куќните прагови за да ги истурат во реката која течеше покрај стариот амам...

Често застанувам кај пармаците на мостот кој се наоѓа блиску до стариот амам. Сега веќе ги нема браздите по куќните дворови, луѓето одамна ги затнале. Само реката си тече спокојно носејќи ги со себе нераскажаните тајни.

Размисли, одговори

Колку ликови сретна во романот „Марта“, а колку во расказот „Стариот амам“?

Во кое лице е раскажан настанот?

Кој раскажува за настанот (случката)?

Што постигнува авторот преку раскажувањето во прво лице?

Изразување и творење: Биди креативен

Напиши расказ во врска со нешто што си го доживеал. Потруди се раскажувањето да биде живо и сликовито и со логичко надоврзување на настаните.

Истакни ја темата што си ја избрал сам или во договор со наставникот.

Задача:

Направи споредба меѓу расказот „Стариот амам“ и романот „Марта“ според нивните белези. Обрни внимание на композицијата, фабулата, ликовите.

Теута Арифи (1969)

– раскажувач, поет и есеист. Доцент при Катедрата за албанска филологија на Филолошкиот факултет „Блаже Конески“ во Скопје. Поезија – „Моја географија“, 1996; збирка раскази – „Седум магични денови“, 1996; студии – „Албанската жена“ (докторска дисертација); есеј – „Жените и поделбата на моќта“, 1999.

ВО ВИУЛИЦА

(Од книгата „Огледала“)

Јован СТРЕЗОВСКИ

Денеска сум на „влеч“. А знаете што е тоа? Работа! Работа што доаѓа заедно со првите снегови. А некогаш и подоцна. Кај мене секогаш кон средината на зимата. Тогаш кога сите велат „клучот е на зимата“, кога надвор под носето се фаќаат мразуци. Ете тогаш последните дрвчиња ќе летнат со огништето. Сета камара што со есента ја извишувам под тремот, се слизнува во неврат. Подобро да речам: издимува низ одакот.

А мајка ми за тоа многу не се беспокои. Ќе рече:

– Војче, време е за на влеч. Приготи си го јажето и секирчето.

И ете утрдента сум на влеч. Сам или со другари. Цапаме низ снегот, се пробиваме низ сметови и акаме нагоре. Планината де преполва со дрвја. Ама ниедно само не доаѓа дома. Трерба, братко, да ги вжежиш дланките. Малку да ти свднат. Нема писари да бидеме. Фрчи снегот се креваат облаци, а стеблата под тебе змиесто се слизгаат. А ти сиот лудуваши од радост.

„Чувај! Чувај!“ трескотиш низ ридот и со колкот отстрана управуваши кај сакаш.

Под стрмината долу стеблата запираат. Јажњето е тука, го префрлуваши на рамо и влечеш дома...

... Тешко е во невреме да останеш сам, без другар. Да изгубиш кураж и да нема кој да те охрабрува. Сите така велат. Но, јас морам сам да се охрабрувам: не плачи, си велам и ги стискам клепкиве. И никого не барам. А и да барам: знам пред малку во овој крај беше само Танас. Го видов кога доаѓаш. Но со него не зборувам. А и не ми треба.

Подолу е патот. Можеби таму подобро ќе биде. Само да се слезе.

Се влечам, а од некаде ми допира глас.

– Ела вamu! Кој си?

Виулицата завива заедно со гласот. Запирам. Гласот не е далеку. Се повторува: од Танаса е. Го познавам. Добро му го познавам. Па што ако е негов! Нека вика! Реков, со него не зборувам. Завиткувам крај него, а зад мене повторно му го слушам гласот. Бара јаже да го врзе дрвото. Неговото јаже пред малку го испуштил му избегало надолу заедно со дрвото. Сега кутнал друго дрво го врзува со ременот. Но со него не може да влече – премногу е кус.

Па што ако не може! Не запирам, ниту нешто сакам да му одвратам. Нека знае: умов уште не ми е изветреан. Ја паметувам добро плаканицата негова.

„Јас ништо не знаев. Ниту пак бев за тоа нешто виновен. Седев мирно и спокојно во дворот. Дотрчаа децата и почна да викаат:

– Ајде Војче, во бавчана црковна наместивме стапица. Фатена е гугушка. Трчај!

Јас не сум од тие што многу се палат: рипнав и заедно со нив одјуривме во бавчата. А таму – Цеца. В земја да би потонала! Ме гледа и се смее. Целиот се вапцав. Некој викна:

– Еве ја стапицата! Печен си!

А другите:

– Це-це те са-ка! Цеца те са-ка!

А мене уште толку ме облеа жештината и дувнав низ бавчата. Ме фатија.

– Ехе, зарем ние не знаеме? Ја сакаш! Ја са-каш!

Ме влечат кон неа.

Морам да се бранам, Ја навалувам главата и ги касам по рацете. Се оттргнувам и спраштувам на сливата: се качувам што повисоко од нивните дофати. А оздола викаат:

– Војче и Цеца се сакаат, деца! Војче и Цеца се сакаат, деца! – фрлаат камења. Ќе морам да слезам. Гледам: ако бегам, повеќе ќе викаат.

– Па што, де! Ја сакам, ја сакам, – им го кривам јазиков.

– А така ти знаеш, копице ниедно, дотрчува Танас. – Со сестра ми моја ќе си играш! Неа ли најде, а? Сега ќе запаметиш...

Разговор за расказот

Што е тема на расказот „Во виулица“?

Писателот ги претставил ликовите преку нивните постапки. Всушност, писателот измислува случка во зависност од задачата што си ја поставил. Обично, тој обработува епизода во која ликот е поставен пред некое искушение поврзано со неговите преживувања.

А случката е следнава:

Мајката го испраќа синот в гора да донесе дрва за огрев.

Во планината детето го зафаќа виулица. Таа случка дава можност да се врати довербата меѓу другарчињата.

Јован Стрезовски е роден во с. Подгорци, Струшко, во 1931 год. Пишува песни, раскази и романи за деца. Досега ги објавил следниве книги. Збирка поезија: „Светулки“, „Шарени песни“, „Шарено огледало“, „Езерски цвет“ и др. Збирка раскази: „Последниот фишек“, „Зелени очила“ и др. Пишува и романи.

Направи сам

Доврши го расказот така што ќе измислиш крај според своите согледувања.

Задача

Направи споредба меѓу ликовите од расказот „Во виулица“ и ликовите од романот „Лов на езерото Викторија“. Што им е заедничко, а по што се разликуваат?

Зайомни

Како вид расказот се смета за најстар, затоа што неговите почетоци се откриваат уште во усното творештво, покрај митот, бајката и сказната.

ЛОВ НА ЕЗЕРОТО ВИКТОРИЈА. ЕДНА СТАРА ЕПИЗОДА НА ЛЌУБОМОРАТА

Томе АРСОВСКИ

Извадок од романот „Пајзување во Таџикакото“

Тема и содржина на романот

Со приказната „за еден Владимир, неговата најдобра другарка Весна и за еден црн бел пантер од таџикакото прашума“, од тринаесет поглавја или епизоди, Томе Арсовски нè воведува во еден чудесен и загадочен свет од вжештеното африканско поднебје, каде што неговите мали јунаци се истовремено сведоци и учесници во разотривањето на неколку човечки судбини. Низ игри и судири со таинственостите на оваа земја, тие ја откриваат смислата на својата непланирана, но сепак животна уверлива авантура.

...Веќе неколку дена ги чекаа тетка Мира и децата од Кигома. Пратија телеграма дека тргнале со воз, зашто тетка Мира не го поднесуваше авионот, а и многу сакаше да патува со воз, да гледа предели, луѓе и краишта. Третата причина не им ја рекоа на Весна и Влатко, а таа беше: да не стасаат премногу рано, пред да се смират сите работи околу неуспешниот пуч. Чичко Роберт имаше многу грижи и многу работа околу тоа, но денеска беше исклучително расположен, што значеше дека сè се одвива како што треба.

А еве што размислуваше Весна.

Минатото лето во Будва, Влатко нуркаше со шишиња кислород, а нејзе мајка ѝ не ѝ дозволи. Остануваше сама на брегот додека тој исчезнуваше под вода и го следеше само преку кломбурците што излегуваа на површината.

Малку од тага, малку од здодевност, така осамена, еднаш се сети на она...

Ван Гој: Езерски пејзаж

Искажување на авијорот

По повод наградата за роман, Томе Арсовски, автор со бурна творечка биографија, за „Нова Македонија“ изјави:

– Делата за деца и младинци претставуваат посебен дел од моето творештво – дел што ме исполнува со задоволство додека пишувам и со среќа кога ги слушам одгласите на читателите. Тоа творештво е резултат на искуството и на вистинската љубов кон децата, кон младите, а веројатно резултат од успешноста на секое дело кое претставува натамошен чекор кон нови авантури и борба за освојување на писателскиот занает.

Често другарувам со младите и им должам голема благодарност и на моите внуци и внуки и нивните другари во училиштето, нагласува Арсовски.

...Будва и потоа познанството со Чинуа Кунга и – еве ги сега нешто под земјиниот екватор, во една прекрасна земја – лево, на североисток го гледаат белиот врв на Килиманџаро, десно, на југозапад – тешката небесна сенка на огромниот планински масив Митумба.

Весна ја фати долгата трска, чамецот се заниша. Влатко ја загуби рамнотежата и, за да не падне, самиот се цитна во водата. Пласна со грбот, зашто рипна назадечки, но Весна почувствува дека на крајот од крајот нешто се тргаше и тоа тргање преку трската се пренесуваше и на нејзините дамари. Тоа беше возбудиливо и слатко чувство на победа, на уловен плен, таа цвсто ја држеше виткавата трска и почна полека да го мота крајот.

– Фатив голем риба! Холулу, чичко Роби! – ликуваше Весна.

– Мотај брзо, многу и мошне! – викаше Холулу. Тој веќе ја имаше в раце големата мрежа за црпење риба, готов да ја зграби и префрли во чамецот.

Размисли, одговори

Што те возбуди во овој извадок?

Која е главната тема на извадокот?

Со каква идеја било организирано патувањето во Таџетакомо?

Како го доживуваме авторот

Томе Арсовски

Томе Арсовски раскажува едноставно, без педагошки „наравоученија“. Детето и светот околу него ги набљудува од позиција на едно искуство коешто истовремено е и нивно искуство, единствен и најдобар ориентир за движење низ животот. Детето, вклучено во светот на возрасните, осознава дека во тој свет не владее хармонија, туку напротив: животот е драма во која актерите водат непрестајна борба меѓу себе за да триумфира Доброто или Злото, и дека таа борба се води на живот и смрт во целокупната природа, во која, заедно со човекот, се вклучени и билниот и животинскиот свет. „Патување во Таџетакомо“ е авантуристички роман, вредно дело за деца и младина.

Фантастичните ситуации во кои како јунаци се докажуваат Владимир и Весна оставаат впечаток на вистински преживеалици на двајцата млади скопјани, коишто тргнале во Таџетакомо по покана на Роберт Кагамбо, поранешен скопски студент, а сега градоначалник на Маунза.

Изрази се писмено

Прераскажи ја содржината на извадокот при што ќе ги почитуваш елементите на изворниот текст.

Задржи се на битното. Во договор со наставникот можеш да ја прошириш содржината или да предложиш нов крај.

Примени некои од карактеристиките за пишување од авторот на овој извадок.

ГУЛИВЕРОВИТЕ ПАТУВАЊА

Донаџан СВИФТ

Тема и содржина на делото

Во 1699 год. бродскиот лекар Гуливер истрчал на далечно патување во Тихиот Океан со бродот „Антилопа“. Изнемоштен од борбата со силните ветрови, од најорното веслање и пливаче, Гуливер најпосле стигнал на брегот. Веднаш заспал, а кога се разбудил, не можел да стигне, бидејќи бил изврзан со многу јажиња.

По неговото ишло оделе цуциња големи само 15 сантиметри. Тие биле живеали на царството Лилипути, наречени Лилипутијанци.

Поради неговата големина, цуцињата не можеле да го пренесат Гуливер во главниот град. Затоа направиле посебна кола со која го пренесле и го врзале за една голема жреда.

Гуливер успеал да се пријателски со Лилипутијанците и го научил нивниот јазик. Тој многу им помогнал кога им се заканувала голема опасност од државата Блефукс.

Царството Блефукс е остров што се наоѓа североисточно од Лилипут. Само еден плиток проток, широк осумстотини јарди, ги дели овие две држави.

Уште ниеднаш не без на оној брег од каде што се гледа тој остров.

Извидницата ни јави дека блефуската флота се наоѓа во едно од пристаништата во протокот, готова да ги крене платната штом ќе дувне поволен ветер. Откога се посветувал со царот, решил својата намера веднаш да ја спроведам во дело.

Прво ги прашал морнарите колку е длабок овој проток.

Откако се вратил дома, наредил да ми донесат најдебели јажиња и повеќе железни колци. Нивните јажиња беа дебели како канап, а колчињата големи како нашите плетачки игли. За да ми бидат подврсти јажињата, ги испредов по три во еден, а од по три железни колчиња, откога ги превиткав, направив по еден и краиштата им ги свиткав како куки. И откога на педесет такви куки приврзал исто толку јажиња, се вратил на североисточниот брег и, откога си го соблеко палтото, челките и чорапите, само во еден краток кожен градник, навлегов во водата на едно половина час пред да почне приливот. Во почетокот газев, а потоа пливав едно триесетина јарди, сè додека одново не почувствував тло под нозете. Сето тоа го сторив многу бргу и за помалку од половина час стигнав до пристаништето во кое се наоѓаше непријателската флота.

Кога ме догледаа непријателите, ги обзеде таков ужас, што испскокаа од корабите во вода и почнаа да пливаат кон брегот, каде што се беа насобрале околу триесетина илјади души.

Царот со сите свои дворјани стоеше на брегот чекајќи да види како ќе се сврши овој мој голем потфат. На средината од протокот

Знаеш ли дека...

Донаџан Свифт (според сведочењето на неговите пријатели), бил многу весел, духовит и омилен меѓу луѓето.

Размисли, одговори

Царот на Лилипутанците имал особена доверба во Гуливер. Тој со задоволство го прифатил планот што го смислил Гуливер за да ја освои морнарицата на непријателот. На кој начин го остварил тој план?

Со својот план Гуливер предизвикал голем интерес кај сите луѓе. Тој предизвикал кај нив:

- а) зачуденост, б) радост, в) восхит, г) изненаденост, д) весело расположение.

За своите заслуги Гуливер ја добил најголемата награда во царството. Каква чест претставувала таа награда за Гуливер?

Изразување и творење

Победата на Гуливер над воената морнарица на непријателот предизвикала силни чувства. Како ти ја доживеа таа победа: а) како чудесно и фантастично доживување, б) како можно решение што е убедливо прикажано.

Опреди се за еден од понудените одговори и образложи зошто си се определил токму така.

водата ми допираше до грлото, поради што и не можеа да ме видат. Ги беа виделе само корабите што во вид на полумесечина се доближуваа до брегот. Царот заклучил дека сум се удавил и дека непријателската флота се доближува со лоши намери. Но неговиот страв набргу исчезнал. Колку одев потаму, протокот стануваше сè поплаток, и јас сè повеќе се надавав над водата. И кога се доближив, извикав: „Да живее моќниот цар на Лилипут!“ Кога излегов на брегот, великиот владетел ме облеа со море пофалби и на самото место ми ја подари титулата нардак, највисоката титула во државата...

Джонатан Свифт (1668-1745) е ирски писател роден во Даблин. Почнал да пишува уште во раните училишни денови. Делото *Гуливеровите патувања* му донело светска слава. Преку него авторот ги критикувал и ги исмејувал негативните појави во англиското општество.

Направи сам

Направи карактеристика на Гуливер како личност:

- а) меѓу Лилипутанците;
- б) меѓу непријателите од царството Блефукс.

Задача: Биди креативен

Замисли се во некој непознат крај со чудни луѓе. Раскажи што те возбудило најмногу.

За оние што сакаат повеќе

Книгата *Гуливеровите патувања* се состои од четири патувања. Побарај ја во библиотеката и прочитај го првото патување. Потоа раскажи за настаните поврзани со престојот на Гуливер во Лилипут.

НЕШТО КАКО ПРВА ЉУБОВ

Лав Николаевич ТОЛСТОЈ

Превод: Саша Јан Леховски

Од збирката „Лебеди“

...Сум забележал дека многу девојчиња имаат навика да ги мрдаат рамената, трудејќи се со тоа движење да ја поднаместат облеката што им се спушта од голиот врат. Помнам дека тетка Мими многу се лутеше поради таквите движења на девојчињата и секогаш велеше: „Тоа е гест на собарка“. Наведувајќи се над црвецот, Катењка го направи токму тоа движење и, во тој миг, ветрот ѝ го поткрена марамчето од белото вратче. Раменцето тогаш беше на два прста од моите усни. Гледав – гледав и со сета сила ѝ го бакнав рамото на Катењка. Таа не се обрпа, но забележав дека вратчето и ушите ѝ поцрвенеа. Володја, не кревајќи глава, подбивно рече:

– Какви можности?

Очите ми беа полни со солзи.

Јас не го тргнував погледот од Катењка. Одамна бев привикнал на нејзиното свежо, русо лице и секогаш го сакав; но сега почнав повнимателно да се загледувам во него и уште повеќе го засакав. Кога појдовме кај возрасните, разбравме дека по барање од мама, татко ми го одложил враќањето дома до утре, што за нас беше голема радост...

Лав Николаевич Толстој (1828-1910) е еден од најголемите руски и светски писатели. Роден е во Јасна Полјана каде што, на својот имот минал голем дел од животот. Пред смрт заминува од дома и смртта го затекла на железничката станица Астахово.

Огромната дарба Толстој ја искористил во создавањето прекрасни дела во кои дал широка слика на животот во Русија. Неговиот стил е јасен, лесен и привлечен. Неговите романи, драми и раскази станале своина на целиот свет. Најпознати дела му се „Војна и мир“, „Ана Каренина“ и др. Напишал вкупно 90 книги во кои дал цела галерија ликови од сите општествени слоеви во тогашна (царска) Русија.

Размисли, согледај, одговори

Некои моменти од детството честопати долго остануваат во сеќавањето. Авторот носел во себе едно такво пријатно сеќавање што го опишал во текстов. Што го поттикнало да ја изрази својата нежност кон Катењка? Подвлечи ги значајните поединости во изгледот на Катењка што го привлече. Која поединост ја сметаш за најбитна? Катењка реагираше со зацрвенување. Зошто? Како реагираше Володја гледајќи ја таа сцена?

Како го замислуваш младиот додворувач кога, во својот занес, сакал да покаже голема храброст?

ОД ДНЕВНИКОТ НА БЛАЖЕ КОНЕСКИ

Москва, 23.09.1986

Веќе е речиси 9 часот и огромниот град во темнината се оцртува само со улични светилки и со осветлени прозорци.

Јас, всушност, вешто го избегнував за сето ова време контактот со огромниот град. Претежок е тој товар, ако го понесам одеднаш.

Огромниот град, тоа чудовиште, го држам далеку од себе. И тоа засега ми успева.

Тогаш првпат станува неизбежното среќавање со големиот град. Чекаме долго да запре некое такси. Немаме поим каде се наоѓаме. Фучат покрај нас безброј камиони и коли. Особено камионите одат на нерви. Најпосле спас. Нè зема еден приватен таксист и нè остави кај хотел *Росија* од страната на реката. За ова време небото се изведри и сонцето раскошно го прелива градот. И тогаш одеднаш глетка заради која сепак вредело да се дојде – на тоа сонце златниот блесок од кубината на Кремљ и околу него. Просто сме замајани.

25.09.1986

Во 11 часот почна тркалезната маса во Институтот за светска литература.

26.09.1986

Пак мрачен ден. Капе. Ветар.

Во 10.30 изјава за Радио Москва. Повеќе прашања, заклучно со она за мирот.

Во 11.00 средба со Јован Павловски. Ми доаѓа среќна идеја да провериме кога точно поаѓа утре авионот.

Се враќам во хотелот. Се јавувал Виктор Константинович Билинин.

Во пет треба да одиме на претстава во *Бољшој ѿеатр*.

Бог нека бдее над мене до моето поаѓање!

ПРВПАТ ВО КУКУШ

Кукуш, 13.08.1987

Старите дуќанчиња, што би можеле да нè потсеќаваат на Гоцевото време, ги плумбирале како заби во расипана вилица. Надвладува новото и еден бодар ритам за таквото гратче, сигурно засилен и до тоа што нас нè прима. Кога во една таверна се напиј чаша свежа вода, ми се стори дека тоа беше сигурен допир со нашата традиција.

Чудно задоволство од тоа што го видов Кукуш. Задоволство како без видлива причина. Зашто заправо останав во тоа место околу еден час, гледајќи околу да видам што повеќе, а гледајќи сосем несигурно поради мојот ослабнат вид. И сепак останува впечатокот дека се појаснила една темна флека во мојата свест. Освоена е и осветлена од сонце уште една област на мојата мислена и сосем лична географска и историска карта.

Размисли – одговори

Поетот Блаже Конески често престојувал во Русија, во градот Москва. Зашто не можел да се соочи со големината на градот? По што копнеел? Во минатото и поетот Константин Миладинов копнеел да се врати во Македонија?

Во кој дел од дневникот го откриваш таквиот копнеж и кај Блаже Конески.

Изразување и творење

Спореди го дневникот на Блаже Конески со дневникот на Енрико од книгата „Срце“ од Едмондо де Амичис.

Што им е заедничко? По што се разликуваат?

Дневник е литературно-научен вид во кој се забележани настани, согледувања и размислувања во тек на подолг временски период.

Дневникот настанува така што писателот чиниш секој ден ги забележува своите впечатоци за настаните и луѓето, како и своите мисли и чувства поврзани со нив.

Дневникот може да биде напишан со различни стилови: литературно-уметнички, новинарски или пак писателот може да пишува на стилот од секојдневниот живот.

ОД ДНЕВНИКОТ НА ЕНРИКО

„Срце“ од Едмондо де Амичис

ПРВИОТ УЧИЛИШТЕН ДЕН

17 октомври, понеделник

Денес ми е прв училиштен ден од оваа учебна година. Како во сон ми поминаа стоте дена од летниот распуст што го поминав во природа.

ДЕТЕТО ОД КОЛОБРИЈА

22 април, сабота

Вчера, откако заврши приказната за храбриот Робети, малку подоцна директорот се појави во нашата училишница со нов ученик... Директорот се повлече оставајќи го детето покрај учителот, ќе не гледаше со своите крупни очи како преплашена срничка...

МОЕТО ДРУГАРЧЕ КОРЕТИ

13 ноември, недела

Иако кај татко ми наидов на простување, сепак јас бев нерасположен, така што мајка ми ме испрати да се прошетам. Кога стигнавме на средина од шеталиштето, слушнав дека некој ме вика. Се свртев и го видов моето другарче Корети, со својата маица со чоколадна боја, целиот испотен и расположен.

5 февруари, недела

Поради наградата на Прекоси, мене почна да ме гризе совеста, затоа што јас немам добиено награда. Јас сум незадоволен од себе, но незадоволни се и моите родители, но и учителот.

БРОЈОТ 78

8 март, среда

Минатата вечер длабоко ме трогна сликата што ја видов. Неколку деца исто како и мајка му на Кроси, штом ќе поминат покрај Дроси, го гледаа со љубов.

ДОЈДЕ ПРОЛЕТТА

1 април, сабота

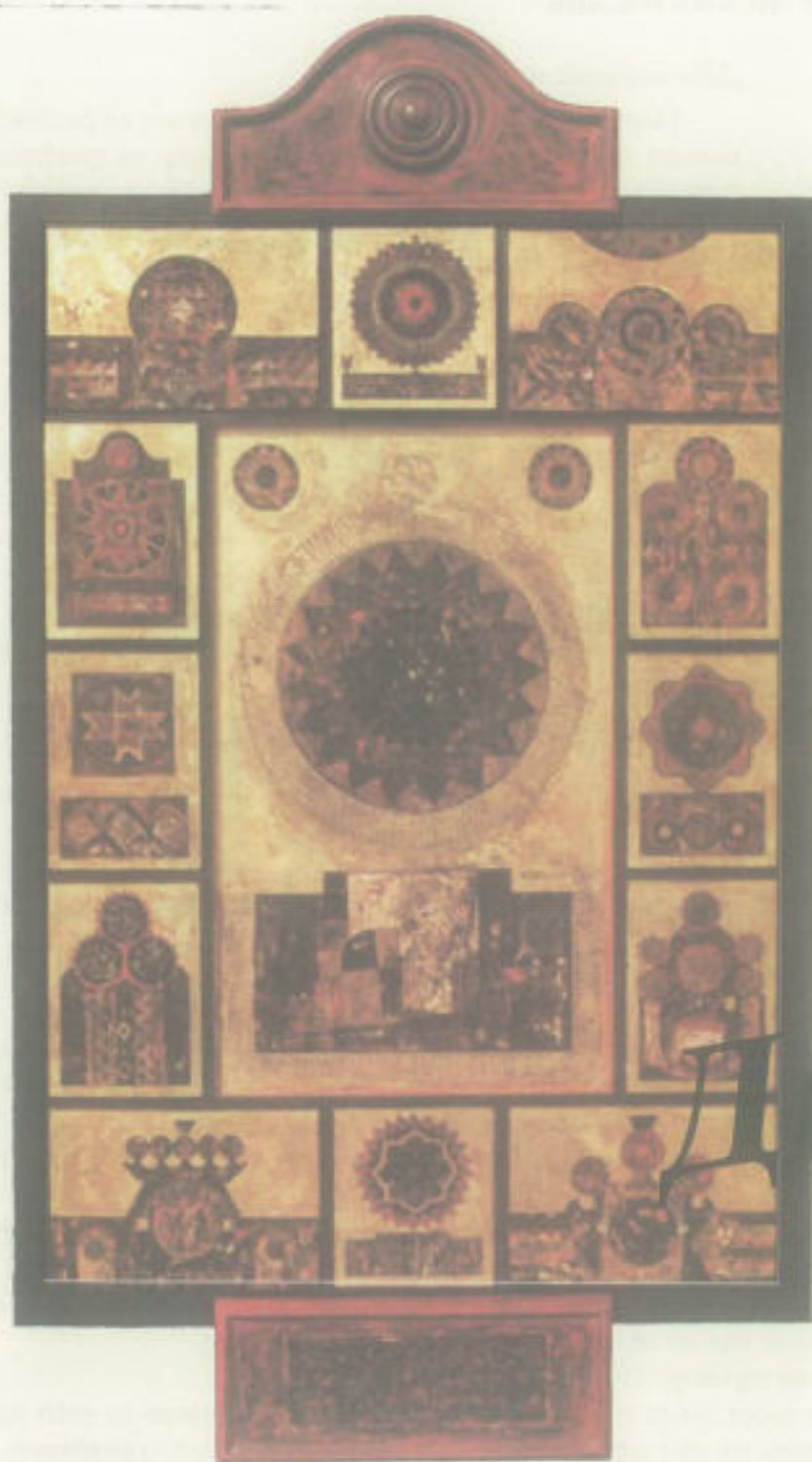
Па ова е супер! Први април сме денес. Само уште три месеци ни останала од учебната година. Бев среќен затоа што мајка ми ми вети дека ќе одиме во детското забавиште. Исто така бев задоволен, бидејќи „малиот сидар“ се чувствува подобро и што синоќа учителот на минување ме пофали пред татко ми...

Размисли, одговори

Авторот на книгата „Срце“ во предговорот вели дека таа е напишана од едно дете кое водело дневник во текот на учебната година. Наведовме делови од тој дневник. Каков е јазикот и стилот со кој е создаден дневникот на Енрико?

Изразување и творење

Обиди се да го продолжиш дневникот од средината на април до крајот на учебната година, така што ќе пишуваш за она што ќе ти се случува тебе во тој период.

Драма

Д. Кондовски: Грийтхих

ДИЈАЛОГ, МОНОЛОГ, ИСКАЗ НА ЛИК

Да се појдеш

Поимот драма во театарскиот живот денес се разликува од поимот трагедија којшто претставува судир со трагичен крај (убиство, смрт) и од поимот комедија кој ги прикажува луѓето и нивните судири на весел начин, додека драмата е на средина помеѓу овие два вида.

ПАРАДОКСОТ НА ДИОГЕН

Томе АРСОВСКИ

Извадок од драмата „Парадоксот на Диоген“

(ВТОР ДЕЛ)

Обвинителот влегува подоцна, очигледно нерасположен, нервозен и решен да се држи строго и бескомпромисно. Последен влегува судијата – тоа е знак за почеток на претресот. Светлината во салонот се изгаснува.

СУДИЈАТА: (тропува со чеканчето и станува): Судот ја продолжува работата. Нека дојде сведокот Никола Каровски.

СУДИЈАТА(со воздив): Кажете ни Вие, татко, што знаете за уривањето на хотелот „Сплендид“?

ТАТКОТО: Јас не знам како станало тоа.

СУДИЈАТА: Според Вашиот исказ пред истражувачот, Вие често сте оделе на објектот и сте разговарале со надзорниците и палирите. Што Ве интересирало таму?

ТАТКОТО: Како што ме интересирало? Одев да прашам како е син ми!

СУДИЈАТА: Што Ви одговараа?

ТАТКОТО (не веднаш): Син ми беше ми забранил да доаѓам и дома, во станот, и во хотелот. Јас ги гледав од подалеку и кога го гледав него, го прашував Славко, момчето што загина. Тој ми велеше дека не е добро што син ми не доаѓа на објектот по неколку дена. Знам дека на Драшко му беше тешко на душата па го молев тој да внимава, да му помогне ако може...

СУДИЈАТА: Ви рекол ли некој друг од надзорниците дека обвинетиот не доаѓал на објектот по неколку дена?

ТАТКОТО: Па тоа е вистина. И јас го знам тоа, а го знае и директорот, Борски. Јас бев кај него да го молам зашто син ми не ми се чинеше добар со здравјето.

СУДИЈАТА: Што ви одговори тој?

ТАТКОТО: Директорот ми рече дека Драшко не сака да разговара со него дека си увртел в глава како божем тој му е виновен за нешто, а јас тоа дури сега го разбираам.

Размисли, одговори

Каде се одвива дејството на драмата?

Од што произлегува нервозата и нерасположението на обвинителот?

Таткото е повикан да сведочи за својот син кој е обвинет. Што искажал таткото за односот на неговиот син?

Дали ја оправдуваш постапката на синот?

Што би му предложил на синот?

Сцена од драмата
„Парадоксот на Диоген“

Изразување и творење

Драмскиот конфликт довел до судење на Драшко. Драшко, покрај тоа што бил во судир (конфликт) со своето семејство, тој бил во судир и со директорот. Од кој дел на драмскиот извадок го заклучуваш тоа?

Направи сам

Побарај ја во библиотека и прочитај ја драмата „Парадоксот на Диоген“ од авторот Томе Арсовски.

Зайомни

Драма е литературно дело пишувано во дијалози или монолози, наменето за прикажување на сцена. Под поимот драма се подразбира секое дело пишувано со цел да биде прикажано на сцена. Дејството во драмата се одвива преку: слики, појави и чинови.

Зайомни

Драмското дејство најчесто се одвива преку дијалог (разговор) меѓу два лика од драмата.

Дијалогот придонесува за поголема живост на дејството и појасно ги обликува ликовите. Тој може да биде директен или индиректен, т.е. во форма на индиректен говор. Покрај дијалогот, драмскиот лик се остварува и преку разни движења и мимики, што сè заедно претставува форма на драмскиот израз.

Зайомни

Дијалог е драмска постапка кога два лика директно ги соопштуваат своите мисли во непосреден разговор.

Преку дијалогот може да се изразат најсложениите човечки мисли. Навидум, дијалогот покажува иста шема (два или повеќе лика во директен разговор ги искажуваат своите мисли), но во суштина, тој многу успешно се сретнува во разни литературни форми и родови. Така, разликуваме *лирски дијалог* (во лирската поезија), *епски дијалог* (во епската поезија), *драмски дијалог* (во рамките на драмскиот израз).

Да се поинтересиме на литературниот жанр (вид)

ДРАМА

Дефиницијата за драма ти е позната од изминатите години. За подобро разбирање на драмските текстови, ти нудиме освежување на досега познатото за драмата како специфичен начин на претставување на светот во литературата.

БЕГАЛКА

Извадок од драмата „Бегалка“,
Васил ИЉОСКИ

ЧЕТИРИНАЕСЕТТА ПОЈАВА:

Бошко и Ленче

БОШКО: Слушај, Ленче, јас вака повеќе
не можам, туку да се венчаме.

ЛЕНЧЕ: Е, а кука? Нова кука...

БОШКО: Зар ти нејќеш во стара кука?

ЛЕНЧЕ: Не, Бошко јас и во колиба би ти
дошла, туку татко...

БОШКО: Вистина... Треба прво кука да направам.

БОШКО: Итам јас, Ленче, само не се стасува. Куса рака, што се вели. Сиромаштија...
Туку од човечка рака ништо не куртулисува. Дење и ноќе ќе работам! Ќе земам и под
лихва...

ЛЕНЧЕ: Страшно е тоа... Секој ден идат такви кај татко ми... Не можат да се
откинат. Срцето ми се кине...

БОШКО: *(Силно возбуден.)* За тоа срце што го имаш такво, толку си ми во срцето,
Ленче, не само за убавината... Не плаши се, Ленче, не земам многу пари. Ќе ја пуштам
летово и мајка ми на афион... Како кога бев мал, кога ме ранеше со аргатлак... „Да ти
помојам, ми вели, уште малце за куќата, после веќе не одам аргатка“. Не можам да ја
запрам. Повеќе ѝ се брза од мене: сака снаа дома да види... Така, Ленче, наесен... Туку
пак е далеку... Кој превари, тој товари. Може да те побара некој друг, па... да се свршиме...

ЛЕНЧЕ: За тоа имаш право, Бошко. Па кога мислиш?

БОШКО: Колку побргу, толку поарно. Нека биде... в недела.

ЛЕНЧЕ: В недела! Што зборуваш, Бошко. Зар ова е сипи, напиј се... Тешко, Бошко.
Еден господ да ни е на помош, ама...

БОШКО: Знам, татко ти... Ќе го молиш. А мајка ти – таа е добра, умна жена... И
јас ќе ја пратам мајка ми. Две мајки, безбеди, ќе надвијат еден татко.

ЛЕНЧЕ: Ќе видиме, Бошко. *(Наслушнува ѝесна.)* Еве ти ги другарите! Ај, добра
ти ноќ, Бошко! *(Си ојидува.)*

БОШКО: *(Низ ѝроцејој на врајата.)* Твоја подобра,
Ленче! *(Момцијте идат со ѝесна.)*

*Сноштин ѝојдов низ сокаци,
моме видов на чардаци,
каде сјош, сонце зрее,
кога збори, бисер лее!*

Сцена од
драмата
„Бегалка“

Размисли и одговори

За кои драмски ликови станува збор во драм-
скиот извадок?

Каде го откриваш драмскиот судир:

а) во љубовта меѓу Бошко и Ленче;

б) во ставот на таткото кон Бошко;

в) во различните ставови меѓу мајката и таткото.

ПАРИТЕ СЕ ОТЕПУВАЧКА

Рис. 10 КРЛЕ

ЧЕТВРТИ ЧИН:

МИТРЕ: Ништо не знаеш, а? (Кайџа и Ана влегуваат и погледнувајќи го Софрејџа зајрижени џиргуваат на друѓајџа врајџа).

МАРА: Што барате мори, Кате?

KATA: Вода ѝ се пиело на внука ти.

МАРА: Еве се над скалата стомните. (Излеѓуваат. Ситанува.) Чекај да видам... Да не бараат и чаши. (Излеѓува ѝо нив).

МИТРЕ: Ама горештини, нч веќе ветерче не завеа, се сваривме. И гумењата не можат да се одвеат.

СОФРЕ: (Подзамислен). Ааа...

(Влегувајќи Киша и Ана, а Мара по нив).

КАТА: (Мачејќи се да биде поспокојна). Некој гостин, сега бргу, не сте имале во кукава?

(Мийуре и Мара се поїзджувааї в очи).

МИТРЕ: (Збркан). Што... што?...

МАРА: Ка... каков гостин? За... каков гостин прашуваш?

СОФРЕ: (Тресејќи се по малу), За човек гостин прашува...

АНА: (Од зад неа покажува со прстиите на челојто). Со рокчиња!

(Митре и Мара ги креваат рамената и се гледаат еден во друг).

КАТА: Што се чудите обајцата? Сношти не ви дојде гости на спање? Ние ви го пративме!

МАРА: (Ошумоҗлавена). Каков гостин мори?...

КАТА: (Ойкако ѝи поїледнува Софрејџа и Ана в очи). Ангеле брату!... Мајко!... (Поїрчува надвор). Вода!...

(Ана поїрчува по нив).

МИТРЕ: *(Вади нож од ђојасој и го сфаќа пред срцејто.)* Ах јалан век!... Пустни пари отепувачка сте вие!... *(Неколку секунди се бори со себеси, го забива ножот во срцејто. Паѓа.)*

(Софре, Каџа и Ана доштрчуваат со ситомни, но коџа ѓо ѓледаат и Миштреџа со забиен нож јасно им е сѐ и очајно си ѓи кубаџ косиџе).

КАТА: (Тажи). Ле-ле, брату; ле-ле, татко; ле-ле, златна мори мајко, таман дојде да речете охо-хох... затворивте куќа, оф-оф-оф!

Делото „Парите се отепувачка“ од Ристо Крле завршува со смртта на младиот печалбар Ангеле и татко му Митре. Тоа е трагедија.

СМРТТА НА КРАЛОТ ЛИР

Вилијам ШЕКСПИР

Извадок од трагедијата „Крал Лир“

Лица во овој извадок:

Едгар – дворјанин

Едмунд – дворјанин

Олбани – зет на кралот

Лир – крал на Британија

Кенџ – грофот од Кенџ

Место на дејствието: Британија

Се враќа Лир со мртвата Корделија в раце,
и Офицер.

ЛИР

Чума врз вас сите, убијци, предавници!
Јас можев да ја спасам; а сега
Си отиде за навек! Корделија!
Корделија! Остани за миг! А?
Што рече? Гласот ѝ беше везден тих
И нежен, што е одлично кај жена.
Го убив робот што те обеси.

ОФИЦЕРОТ

Навистина, лордови, го стори.

ЛИР

А, мојата шутрачка обесена!
Не, нема живот! Зошто куче, коњ,
И стаорец да има живот, а ти
Ни здив? Ти нема повеќе да дојдеш,
За навек, навек, навек, навек, навек?
Те молам, откопчај го копчево.
Е, фала ти. Го гледате ли она?
Гледајте ја, глејте ѝ ги усните,
Глеј онаму!
(Умира)

ЕДГАР

Си отиде, верно,
Пријатели по душа,
Со кралство двајца владејте...

Размисли, одговори

Злобните сестри Гонерила и Регана една со друга се уништиле. Едната била отруена, а другата избодена со нож. Откако ја открил верноста на својата најмала ќерка, кралот Лир бил длабоко потресен. Со што не можел да се помири стариот, изнемоштен крал?

Како завршил животот на кралот Лир?

Изразување и творење

Какви чувства побуди во тебе овој драмски текст? Со кои зборови кралот Лир ја изразил татковата љубов кон младата Корнелија која била жртва на зависта од нејзините две сестри?

Што ги карактеризира последните часови од животот на кралот:

- а) страв,
- б) храброст,
- в) очај,
- г) кукавичлук?

Задача

Организирајте вежба за препознавање и разликување на дијалог - монолог.

ЈАНЕ ЗАДРОГАЗ

Сценска игра, Горан СТЕФАНОВСКИ

(II сцена)

(Цена влегува уилакана)

ЦЕНА: Змејо, луѓе, змејо! Стопано ми го грабна! Од нива ми го зеде! Вуедно го лапна. Ме омодре, ме јадоса, гламна ме стори.

Леле душе што ме најде
Мил Ѓорѓија да ми појде
Пусто редот што му дојде.
Леле, леле, домаќинке,
Ти си ојде да безвреме
Ми остаи три сираци,
Двете машко, едно женцко,
Сите три на моите раце,
Сите три јас да и гледам,
Да и гледам да и растам
И јас да и удомам
Домаќини да и сторам!
Ој ти ќерко мила ќерко
Татко ти што ти отидело
Сирак ми те остаило!
Леле, леле јас сирота
Што ми било речено,

Што ми било пишано
Да си немам јас никого
Вода да ми врли на огно,
На жалта да ми се најди
И сега да ми поможи
О, змеју ле, што ми стори
Мене вдовица остаи
Како не ме пожали.
Што е ова што ме најде.
Жалајте и вие луѓе,
Оти другар ви загина.
Елате ми пријатели,
Сторете си метанија
Пред Ѓорѓија на колена
Целивајте му десница
И проштење сакајте му.
Леле, леле, леле, леле...

ЈАНЕ: Ај да би го волците изеле на некоја раскрсница. Пците да би го изеле, да би. Да не се види. Бујцата и чумата да го удрит и да го откопачит. Гуски и орли да пасит со тапан. Земја да не го прими. Да му се искриви устата, да би да му се свртела одзади, да би. Приш да го удри, ровја да го ровјоса, до на дно земи да го втера. Оти молчите луѓе? Ошто сме благи и кротки, муите се токмат да не изеат. Ни гау ни мау не се слуша од нас...

ТОДЕ МУДРЕЦО: Нема таа сила веќе. Сега сме пушта - пустелија - штура - штурелија.

ЦЕНА: Кај што има кривина, не барај добрина.

ИЦО ТЕРЕЗИЈАТА: При кривина не барај правина.

ДИМЧЕ КОВАЧО: Ни го обесија тенеќето на онашка за да ни треска по калдрма.

ЈАНЕ: Со криење рана тешко се лекува.

ТАСЕ СВИРАЧО: Камен и дрво толчиме и па аир не можеме да видиме. Кој знај кај ни е куртуло.

ЈАНЕ: Во нас, еве го кај е куртуло! (Покажува на десната рака)

ТОДЕ МУДРЕЦО: Да се помолиме? Луѓе, царицата побргу да роди, та белки синоите нејзини, царчињата наши, ќе не спасат од овој помор што настанал по нас.

ЈАНЕ: Не будалите, луѓе. Крушата под круша си паѓа. Не видовме аир од магарето, зар ќе видиме од самаро.

ТОДЕ: Да се помолиме, луѓе, да се помолиме!

Размисли, одговори

Сценската игра почнува со монолог. Јазикот во сценската игра отстапува од македонскиот нормиран јазик. Со кои примери можеш да го потврдиш тоа? Кој дијалект лежи во основата на оваа сценска игра?

За дома

а) Прочитај ја сценската игра „Јане Задрогаз“, одбери исказ на лик (Јане) и препиши го во тетратката.

б) Препознај ги карактеристиките на драмскиот текст во сценската игра „Јане Задрогаз“ и писмено изрази се.

На час дискутирајте за квалитетот на задачите.

Биди креативен: сликај

Направи физички портрет на Јане Задрогаз според монологите и дијалозите од кои може да се заклучи дека тој е мошне интересен лик.

Што е монолог

Наспроти говорот во дијалог, артистот може да настапи и со драмски монолог, при што својот говор не го упатува кон други лица на сцената, туку се обраќа кон себе или кон публиката.

Артистот употребува драмски монолог во ситуации кои се одликуваат со посебна напнатост, кога на пример треба да се донесе некоја одлука што е значајна за натамошниот развој на драмското дејство или за судбината на самиот лик.

Понекогаш дијалозите преминуваат во монологи, а некои монологи добиваат форма на дијалози кои ги водат драмските јунаци со себе или со некое лице кое не е присутно на сцената.

Во некои драми (монодрами) целиот драмски текст е исказан во монолог, бидејќи го говори само едно лице. Ако монолог не е гласно изговорен туку означува само размислување, се вика **внатрешен монолог**.

Займни

Монолог (грч. монос - сам, еден; логос - збор, говор) самоговор; говор на еден лик во драмско дело насочен кон себе или кон гледачите.

Монологот е стар колку што е стара историјата на човечкото изразување.

Монологот може да биде **лирски** (директно искажување на чувствата), **епски** (посредно искажување чувства), **драмски** (искажување чувства во драмска претстава).

Нов литературен поим: Исказ на лик

Говорот на ликовите меѓу себе се вика **исказ на лик**. Исказ на ликот се репликите, монологот, дијалогот и др. Преку исказот на ликот писателот ги открива суштинските особености на ликот.

Битна одлика на исказот на ликот е речникот на ликот: дијалектен или со употреба на нормираниот јазик, област на која припаѓаат тие зборови, како ги изговара, со каква интонација се служи, со какви реченици се служи итн.

Исказот на ликот е една од најдобрите можности за претставување на ликот од едно литературно дело.

Честопати, драмскиот автор ги претставува размислувањата на ликот преку **внатрешен монолог**.

СОМНИТЕЛНО ЛИЦЕ

(Изводок)

Братислав НУШИЌ

КАПЕТАНОТ: Господин Виќо, читај понатаму!

ВИЌО: „Шест кошули, три крпи, четири рала гаќи“.

КАПЕТАНОТ: Хм! Хм! „Шест кошули, три крпи, четири рала гаќи“. Зар тоа, господин Жико, не му доаѓа како некој распоред на воени единици? А?

ВИЌО: „Два ловечки колбаса“.

КАПЕТАНОТ: Два ловечки колбаса, а? И тоа ми е како нешто сомнително. Два ловечки колбаса. (На Ѓоко) Де де, ти, момче, кажи искрено, што си мислел под тие „два ловечки колбаса“?

ЃОКО: Тоа што пишува!

КАПЕТАНОТ: Аха, песна! Оружје, крв, револуција, слобода...тоа, тоа, читај Виќо, лебати!

ЃОКО: Јас би ве молел!

КАПЕТАНОТ: Сакаш ли да признаеш?

ЃОКО: Ама немам што да признаам.

КАПЕТАНОТ: Читај!

ВИЌО (Чујќа)

Секој, душичке моја,
љубовта ја поднесува разнo,
но мене, пак, без тебе
секогаш срцево ми е празно!

КАПЕТАНОТ: Црц! Па тоа, бре, е нешто како од лира! (На Ѓоко) Имаш ли ти, бајчо, нешто поопасно? Ова не е ништо! (На Виќо) Има ли уште?..

ВИЌО: Има!..

Сцени од
драмата
„Сомни-
телно лице“

Размисли, одговори

Овој драмски текст е комедија. По што заклучувааш?

Оваа комедија е заснована врз вис-тински настан или авторот се изми-слил?

Што ти остави посебен впечаток?

За оние што сакаат да знаат повеќе

а) Веќе доволно знаеш за компо-зицијата на драмското дејство. Потсети се на етапите и повтори ги според дадената шема (во појаснувањата за драмата).

б) Одговори кои се надворешните белези на драмскиот текст.

Обиди се и ова

Присети се на некоја смешна случка и обиди се да ја претставиш во форма на дијалог.

Сцена од „Печалбари“

Сцена од „Прила“

Сцена од „Гоце“

Сцена од „Алишца“

ДА СЕ ОСВРНЕМЕ НА НАУЧЕНОТО ЗА ТОА ШТО СЕ ПОДРАЗБИРА ПОД ПОИМОТ ДРАМА

Основни видови драмски текстови се: **драма**, **комедија** и **трагедија**. Драмата е литературен род кој опфаќа дела што се наменети за прикажување на сцена. Во драмата се испреплетуваат елементи од комедијата и трагедијата, како што, впрочем, и се случува во животот. **Ликовите** во драмските дела се носители на различни идеи и стремежи кои често се противставени. Во драмите тоа е познато како **драмско дејство**, исполнето со напнатост што води кон разврска.

Почетниот дел во драмата во кој писателот, преку разговорот меѓу два или повеќе лица, нè запознава со почетната ситуација и ја навестува темата е **повед (експозиција)**.

Следната етапа е **заплет**. Тој почнува по настанот кој го доведува главниот јунак во судир со околината. **Кулминацијата** е врвна точка во развитокот на дејството. Тоа е моментот кога напнатост е најголема. По кулминацијата настанува **перипетија**. Тоа, всушност, е пресврт во развитокот на дејството.

Разрешувањето на судирот доведува до последната етапа – **расплет**.

Драмското дело завршува со **епилог**.

Дејството во драмата го движат драмски ликови. **Драмски ликови** се лица со некоја изразита црта на карактерот (храброст, хуманост, гордост, глупост, дрскост и сл.). Драмските јунаци се откриваат преку движења, мимики и особено преку **дијалогот кој е основен облик на драмското изразување**. (Дијалогот е разговор меѓу две или повеќе лица.)

Наспроти дијалогот, во драмскиот монолог јунакот не го упатува својот говор на други лица на сцената, туку се обраќа сам на себе или на публиката. Драмски монолог изговара лице од драмата во некоја особено напната ситуација. Ако зборовите на монологот не се гласно изговорени, туку само означуваат размислување, тоа е **внатрешен монолог**. Следејќи го текот на длабоко интимните мисли на личноста, нејзините впечатоци, спомени, авторот на делото длабоко навлегува во внатрешните доживувања на ликот, преку овој **неизречен говор**.

Драмата, во вистинската смисла на зборот, се развила подоцна, бидејќи во антиката на сцена се изведувале комедии и трагедии. Прв македонски драматург е **Јордан Хаџи Константинов – Џинот**.

МОЕТО УЧИТЕЛСТВУВАЊЕ

Григор ПРЛИЧЕВ

Извадок од „Автобиографија“

Тргнавме со параходот во 1850. Го зазедовме третото место. Врнеше силен дожд. Ден и ноќ без сон. Со отворен шатор седев над своите книги за да ги зачувам од мокро. Кога стигнавме дома, мајка ми забележа дека мевот ми е поголем од обично; но татковинскиот воздух скоро ме опорави.

Ги молев охридските првенци да ме примат да им служам во училиштето. Но тие беа си погодиле учител (тогаш еден учител ги имаше сите класови). За 3000 гроша се погодив во Белица за учител.

Таму природата ми се виде чудесно убава. Сините темјанушки, богатите конопишта обработени од неуморните домаќинки, силната растителност покрај потокот, каде светкаа безброј светулки, високите јаболкници наведнати под тежината на големите и вкусните јаболка - ме натераа да пишувам песни и без да сакам.

Таму служев две години. Но, бидејќи, не се внимавааше многу на чистотата, тргнав за Битола да барам среќа. Таму му принесов една охридска летница на господинот Симовиќ и му платив околу 240 гроша. Три месеци седев на ан, но среќата уште не се јавуваше.

Отидов во Прилеп и му кажав на господинот Х.И.:

- Сум дошол да ви служам за никаква цена. Нема ли да ме примите?
- Те примаме, но колку сакаш?
- Три илјади гроша.
- Ние ќе ти дадеме две и пол илјади гроша.
- Сосем малку ми давате.
- Доста ти е.
- Прифаќам, но не давам писмен договор.
- Што ни треба писмен договор!

По пет месеци од охридските првенци добив писмо, со кое ме канеа да им служам за 3600 гроша годишно. Имав за земање од епитропот во Прилеп околу 400 гроша, што не се осмелив да ги побарам, и брзо тргнав.

Сред чаршијата господинот Х.И. ми го запре кираџијата, љубезно ме фати за рака, ме седна во својот дуќан.

- Каде вака, синко?
- Во Охрид.
- Зошто?
- За учител.
- Колку ќе ти дадат.
- Три илјади и шестотини.
- Немој, синко, ние ќе ти дадеме четири илјади.
- Не бидува.
- Ќе ти дадеме четири и пол.

– Не бидува.

Х. И. одрони неколку солзи.

Во Охрид служев шест години. Сега веќе имам повеќе од пет илјади гроша.

– Но ќе одам во Атина.

– Оди, синко, каде ти е арно, оди.

Размисли – одговори

По што заклучуваш дека овој текст е автобиографски?

Што е тема, односно предмет на раскажувањето во овој текст?

Во кое лице е раскажан главниот настан?

Колку наративни секвенци можеш да изделиш во првиот дел од текстот? Објасни ги.

На кој начин завршила првата средба на Прличев со охридските првенци?

Селото Белица со своите убавини го поттикнало поетот на творечки активности. Објасни го ова тврдење.

Изразување и творење

а) Писателот (нараторот) во текстот се користи со **раскажување** (нарација) **описување** и **дијалог**. Наведи примери за сите начини на изразувањето на нараторот.

б) Од Прилеп, каде што работел како учител, Прличев тргнал за Охрид. Од што бил поттикнат да замине од Прилеп? Зошто не ги прифатил понудите за поголема плата од таа што би ја добил во Охрид?

Што заклучуваш за карактерот на поетот?

Нов литературен поим:

АВТОБИОГРАФИЈА

Автобиографијата е литературна творба во која авторот го опишува својот живот. Автобиографски карактер имаат и мемоарите, дневниците, спомените и др. Овој вид литература е мошне интересен, бидејќи дава податоци за одделна епоха, за современите на авторот и за самиот автор. Некои автори во своите автобиографии постигнале врвни уметнички дострели. На пр. „Автобиографијата“ на Григор Прличев е напишана во 1884-85. Мошне е интересна. „Автобиографијата“ на Марко Цепенков (составена во 1896) ...

Г. Прличев

Знаеш ли дека...

Григор Прличев му бил ученик на Димитрија Миладинов. Секавајќи се на својот драг учител, Прличев во својата „Автобиографија“ меѓу другото пишува: „Меѓу десетина учители, кои се редеа за време на моето школување во Охрид, ниеден не се покажа толку корисен за учениците, колку Миладинов. Тој во својата постапка имаше нешто привлечно. Речта му течеше од устата како мед. Свештен оган му гореше во очите“.

Прличев во Атина, на еден литературен конкурс, ја добил првата награда и лаворов венец за поемата „Сердарот“.

Прличев ја напуштил Атина со сите привилегии што му биле понудени кога чул за затворањето на браќата Константин и Димитрија Миладиновци.

ОД АВТОБИОГРАФИЈАТА НА МАРКО ЦЕПЕНКОВ

Марко ЦЕПЕНКОВ

М. Цепенков

Димитрија Миладинов беше многу мирен (скромен) и собра многу песни откај нас и си отиде. А Фони* даскалчето беше многу сербиз: фесот го носеше настрана како бабаитите, со пјускјунот на рамо, чунки понекогаш се напиваше. Кога замина за во Русија, купи една гајда и еден кат алишта селски. Кога учеше Фони во училиштето наше, виде една жена Мариовка кај плаче со глас и влезе в црква со една зобница, што си имаше една крвава кошула од отепаниот ѝ маж; ја кладе при иконата од Богородица, за таа да му дојде до акот на полјакот што ѝ го отепа мажот, чунки судот ја истера. Фони ја испраша и сè го пиша што му кажа Мариовката. И после го направи на стихови, на една книшка, со заглавие „Крвава кошула“.

Откако се запозна Миладинов со татка ми, дојде у нас дома неколку пати за да купи нешто од татка. Еден неделен ден дојдувајќи у нас, извади едно цузданче од џеб и му рече на татка: „Слушај, кир Коста, што ќе ти пеам една песничка детинска „Тумба, тумба дивина“ и пр.

– „Е, те бендисви, кир Коста?“ Дури го пееше тоа нешто Димитрија, татко само ја завртуваше настрана главата, како да сакаше да му каже на Миладинова оти не ја азеттиса, та му рече: „Море за такви песни, кир даскале, Марко мој сума знае, нешто божевно, божевно да ми кажеш, та да ти благодарам. Навистина, кир даскале, чуму ти се такви работи што ги собираш? Некни ме прашаше за песни да ти пеам и за многу друзи стари работи, ако сакаш кажи ми, та да ми е кеф да ти прикажам многу нешто што знам“.

*Фони – се мисли на Рајко Жинзифов.

Изразување и творење

Организирајте разговор на тема:
Јазикот на Цепенков во споредба со
јазикот на Ренцов. Што ги разликува?

Автограф на Цепенков

МОЕТО ДЕТСТВО

Михаил РЕНЦОВ

О, детство, о прекрасно време на моето живеење!
И од твоето, запамети!

Не можев да го почнам текстов без да воскликнам.
Восклик на радост. Присет на безгрижност, чувство
на милност што ми ја наплачува душата.

Воскликот е подлабок и поискрен колку повеќе
се одминати годините.

Ете, моите педесет и седум.

Височина, далечина. Длабочина на воскликот. Се
враќам назад. Се присетувам.

Штип во времето на Втората светска војна.
Бомбардирања, пукотници, глад, немаштија...

Светлина: ослободување. Дома две-три книги. На
бугарски, на српски.

Прво одделение. За прв пат Буквар на македон-
ски јазик. Ги совладувам буквите, почнувам да читам.

Во куќата немавме струја. Осветлувавме со газисена
ламба. Стуткан во skutот на баба ми Маца, пред тоа,
ја слушав нејзината – ненапишана книга, за
самовилите и вампирите, за случките во воденицата,
за Брегалница и планините. Убава, длабока, умна.
Книга прочитана од устата на баба ми.

Во сите тие години, сепак, најмила ми беше
книгата што јас и моите другари ја испишувавме:
„Книгите на нашиот сокак“, (на нашата улица).

Со боси нозе, со восхит од чудесните на животот и
светот. Таа книга ја испишувавме на „страниците“ на
Стариот конак (така се викаше моето маало), на
стените на Исарот, врз камењата на кулите на Марко
Крале, по бреговите на Брегалница, по бавчите, по
лозјата, по ридовите...

Убавата книга на детството!

Од таа книга и ден-денешен и јас препишувам и ги
создавам моите книги.

Размисли и одговори

На кој начин авторот, денес
истакнат македонски поет, го
оценува своето детство? Што
посебно му останало во сеќавање?

Поетот тврди дека книгата на
баба му била „длабока, умна“. За
какви случки, настани и личности
раскажувала бабата Маца?

Читајќи го текстот пиѓа в очи упо-
ребата на прво лице при раскажу-
вањето (нарацијата). Раскажувачот
(нараторот) зборува за своите до-
живувања кои му се длабоко вре-
жани во свеста.

Изразување творење

Пронајди ги и прочитај ги мес-
тата во текстот што се однесуваат
на:

а) внатрешната состојба на ав-
торот во периодот на раното дет-
ство,

б) домот во кој растел,

в) стариот конак.

Поетот воскликнува „О, деј-
ство, о прекрасно време на моејо
живеење.“ Зошто?

Направи сам

Размисли за деновите од твоето
детство и направи состав на тема:
Златната долина на моето детство.
Во составот опиши го својот роден
крај на начин на кој што ти го до-
живуваш.

ТЕ ЉУБАМ – ИЛИ – ТЕЉУБАМ

Катја МИСИРКОВА РУМЕНОВА

Извадок од Автобиографија

В. Наумовски

Мама постапуваше многу мудро, но таа се вртеше околу домашните работи. Подоцна, секој ден си велел: Ах, колку си среќна кога ќе го послушаш постариот човек кој има искуство, поседува висока култура, има доволно образование, го осознал животот толку колку што кривопатишта изродува.

Тоа ми го кажа татко ми кога ми ја ислуша радиодрамата „Сенки“.

Во почетокот ме привлекуваа доживеаните случки, дел од моите настани со пријателките, роднините или колешките. Најмногу што ме привлекуваше, сè да претворам во радиодрама, или драма за сцената од настаните што

ги паметев пред да си ги напуштиме родните стрени. Можеби поради тоа и ја напишав драмата (Јужен ветер) за која подоцна доживев многу непријатности, па токму таа драма е причината, од таа година, да не давам текстови во театрите, а и да се оддалечам од тие културни институции...

И сите ми честитаа.

Се секавам, Љубиша Георгиевски и Душко Наумовски, тогаш имаа дипломирано за режисери, ме прегрнаа и ми честитаа. Само еден од постарите актери не ми подаде рака.

Директорот – режисер ми рече:

– Тој на мајка си не ѝ дава рака, а не пак тебе, но се плашам, оној, високиот скопјанец, кој пишува и мисли дека е генијален, мојот актер ќе го наговори сè најлошо да напише за драмата.

– Господи, не ми се веруваше!

Изражување и творење: ECEJ

Есеј е куса расправа за некое научно, уметничко, литературно или општествено прашање. Есејот е пишувана форма за мал дел од некоја определена тема. Тој треба да биде така напишан што ќе биде лесен за разбирање, привлечен за читање и со строго користење на литературните норми. За да се напише есеј, треба да се знае постапката за пишување. За успешно остварување на таа задача треба да се внимава на композицијата на есејот. Пишувачот на есеј треба да има сопствено мислење за темата за која пишува и сопствен состав за оној дел од пошироката тема за која пишува. На пример: литературата е многу широк поим, а есејот може да се однесува само на еден дел, како на пример да се пишува само за поезијата (која е дел од литературата). Придржувајќи се на овие правила, Блаже Конески напишал есеј за македонската народна поезија, а Веле Смилевски напишал есеј под наслов „Поетиката на Блаже Конески“ во кој го разгледува само тој дел од творештвото на Конески. Меѓу креативните форми на пишување, есејот се одликува со големиот број теми што ги обработува.

Есеј може да се посвети на тема од која било област: литература, уметност, математика, спорт, медицина, филозофија и многу други.

Согледај – заклучувај

Во книгата „Светот на песната и легендата“ Блаже Конески пишува за есејот:

„Повеќе ми лежеше улогата на човек што се сродил со поезијата како со една од своите основни преокупации и што сака да сведочи според сопствениот опит. За една кука можат многу нешто да кажат оние што ја гледаат една двор во склопот на даден амбиент и што само повремено ја посетуваат, но секако и оној што е нејзин постојан жител.“

Вака погледнат, есејот е можност нештата да се видат одвнатре. Куката има свој живот една двор. Во првиот надворешен слој сликата е објективна, во вториот слој се случува животот (вистински, т.е. наспроти кој живее во таа кука и кој ѝ дава свој белег.

Најрави сам

Објасни ја споредбата со надворешниот и внатрешниот опис на куката што ја дава Конески кога објаснува што претставува за него есејот. Изрази се писмено.

ЕСЕЈ

ПОЕТИКАТА НА БЛАЖЕ КОНЕСКИ

Веле СМИЛЕВСКИ

Вовед во есеј

Македонското книжевно и културно наследство е предмет на интересирање на Блаже Конески главно во неговите студии. Во нив тој зафаќа и разработува прашања за времето и средината во која дејствува значајна личност во литературните и културните процеси. Во делата на тој автор среќаваме извонредни портрети на Климент Охридски, Кирил Пејчиновиќ, Григор Прличев, Марко Цепенков, Крсте Мисирков, Кочо Рацин.

Дејноста на овие личности во различни периоди и услови има свое место и во есеистиката на Конески.

Посебна важност ѝ се придава на личноста што се застапува за културниот растеж на својот народ: „Климент Охридски по општо признание, беше најистакнатиот меѓу тие луѓе. Задачата што му падна нему и на другите словенски културни работници од тоа време не беше лесна.

Најразвијо и ова

Спореди го извадокот од есејот што го пишува Веле Смилевски за Блаже Конески, со извадокот од есејот што го пишува Блаже Конески за македонската поезија. Што им е звездничко на двата есеја?

Паула
Кле:
Нокли
цуйови

ЕСЕЈ

МЕДИТЕРАН: ЖИВА МЕТАФОРА

Еди БУРАУИ, Канада

Вовед во есеј

Испредено во бескрај, го гледам Средоземјето како метафора што непрекинато лекува спротивности, горчливи или запални, божествени радости или пак тешки навреди. Сите граници се урнати во она внатрешно море што блеска, гордо носејќи ги знамињата на една специфична определеност.

Заробен сум во играта на безбројните килови на неговите контрастни облици, во неговите нескротливи одеци на мајка хранителка.

Ви пишувам од срцето што сврзува: Југ-Север. Исток – Запад му намигнува на Адамовото јаболко, без да го пресече во неговата благородна добрина. Моето море, допир со небесни задоволства...

Изразување и творење

Прочитај го воведот во есеј од канадскиот писател Еди Бураум и кажи кои моменти посебно ги истакнал авторот.

ЕСЕЈ

ЦРТАЊЕ СО ЗБОРОВИ

Елизабета АВРАМОВСКА

Вовед во есеј

Ова е обид движењето да се стави на хартија.

Во овој есеј ќе се обидам да го опишам начинот на размислување во време на самиот процес на цртање, преку разработката на само еден пример. Ќе се сконцентрирам на цртањето, зашто цртањето само по себе е резултат кој се добива при употребата на линијата како изразно средство, а линијата е основно оружје при оваа операција т.е. кога се црта...

Симонида: Доаѓање дома

ЕСЕЈ

ШТРКОТ ЕДИНАК И НЕГОВОТО ЈАТО

Милико МАЏУНКОВ

Вовед во есеј

Фактот дека во своите најубави творби Марко К. Цепенков го надраснува колективниот начин на мислење и искажување, и оти, тргнувајќи од архетипското и општото, доаѓа до самиот себе, до сопствен јазик и стил, до свое сиже и композиција, па и до свој поглед на свет, може да илустрира со неговото ремек-дело, приказната „Силјан Штркот“ која, секако, може да се вброи меѓу најдобрите „народни“ приказни во вкупната светска литература. Истовремено, тоа е и поетскиот тестамент на Цепенков...

Тело на есеј

Тој сака да напише дело во кое ќе го „запишува“ снот народен живот, од почетокот до крајот. „Еве како мислев да напечатам еден зборник: со прво, да има родачката на нашите жени и адетите; после да има живеењето во младоста на народот, со сите редови до оженување на едно момче и омажување на една мома, староста, умирачката и обичаите по умирачката.

Марко Цепенков приказната за Силјан Штркот ја чул од татка си, но во кој вид – денес не е можно да се утврди.

Големата мајка

ДА ТЕ ВОВЕДЕМЕ ВО ПИШУВАЊЕ ЕСЕЈ

За да се напише есеј, треба да се посвети особено внимание на подготовката. Таа опфаќа:

1. определување на темата;
2. собирање материјали;
3. формување мислење за темата;
4. избирање и средување информации и материјали;
5. структура на есејот.

Изборот на темата може да биде сопствен или во договор со наставникот. Изборот на темата е особено важен за есејот. **Темата** треба да е прецизна.

Есејот содржи:

1. вовед;
2. главен дел (тело) на есејот;
3. заклучок.

Воведот содржи **тема, извори** (книги, извештаи, предавања) и кратка изјава која се однесува само на дел од темата. Всушност, во воведот кажуваме за што ќе пишуваме.

Главниот дел (телото) на есејот ги набројува нашите напори да дојдеме до докази и да ја изложиме нашата теза. Заклучокот е најлесен (но и најтежок). Во него треба накучо да го напишеме воведот, што е лесно, но треба да докажеме дека сме во право (што е најтешко).

На крај есејот треба да го прочитаме за да видиме дали сме го нагласиле тоа што е најважно за темата.

Задача

Организирајте час за **креативно пишување**. Напишете есеј (по свој избор или во договор со наставникот) на тема за која подолго сте се подготвувале. Обрнете внимание на употребата на литературниот јазик и на структурата на реченицата. За почеток ви ја предлагаме темата: Во светот на детската литература.

Задача

Разгледај ги извадоците од неколку есен од врвни македонски писатели и обиди се и сам да ги забележиш главните одлики на есејот како литературна творба. Посебно обрни внимание што е изнесено во: воведот, телото, заклучокот.

ЕСЕЈ

КУКА И НЕЛАГОДА

Елизабета ШЕЛЕВА

Тело на есејот

За многу од луѓето денес, припадноста кон домот, помалку или повеќе, останува да биде траен белег на нивните животи.

Но, многу други луѓе во светот, се чувствуваат како да живеат на лажна адреса. Тие, конечно откриваат дека не „се“ онаму, каде што живеат; зашто, живеат другаде, таму кадешто и не постојат адреси.

Таа состојба, на посебен начин, ги засега и се однесува на жените, кои покрај губитокот и разурнувањето на домот, на различни начини, перманентно ја доживуваат реалноста на прогонетост. Домот е, сепак, нешто посложено и посериозно од малата, идилична градина.

Заклучок на есејот

Отаде, и завршното прашање на овој текст, ја докоснува дилемата: има ли нашиот дом своја адреса во реалното и свои јасни простори.

И, сосема во крајот, уште едно, навидум последно, но, за сите нас, кои постојано живееме овде, и длабоко нелагодно прашање: **знаеме ли ние, сега и овде, која е и каква е адресата на „домот“ Македонија.**

ЕСЕЈ

ФОЛКЛОРОТ, ЛОКАЛНАТА МАСОВНА КУЛТУРА

Ермес ЛАФАЗАНОСКИ

Тело на есејот

...Во Македонија автентичните приказни за Александар Македонски или Кралот Марко собрани од автентични наратори од теренот, направи од овие личности херои на денешното време и носители на македонската обединетост во рамките на еден неавтентичен свет.

Значи, носејќи ги традиционалните легенди за митските јунаци во областа на локалната масовна култура, „љубовта кон фолклорот“ го решава проблемот на неавтентичноста.

Пред крајот на двесеттиот век во Македонија постојат голем број на такви движења којшто ја манифестираат „љубовта кон фолклорот“.

Заклучок на есејот

Денес сведоци сме на тоа дека фолклорот претставува начин за оживување на културата.

Во потрага по нов идентитет, културата открива постојано нови вредности во нешто што во мигот можеби го нарекуваме векултура, фолклоризација, етнизација, или пак измислување на традицијата, што во крајна линија, некаде во иднината ќе претставува исто така традиционална култура или фолклор.

Една од формите на изразување е самостојното говорење на дадена тема или по некој повод:

- државен празник
- посета на странски делегации или странски државници, дипломати, стопанственици, експерти и сл.
- средби по разни поводи (пр. средба на генерации).

Настапот на говорникот треба да биде одмерен, јасен и соодветен на предметот за кој се говори. Говорникот треба да се изразува на литературен јазик, да внимава на дикцијата и интонацијата.

За пример наведуваме извадоци од говор:

Говор на амбасадорот на САД, Филип Рикер:

Отворање на вестерн-филмска програма во Киотека на Македонија

Говор на Амбасадорот на САД во Македонија, Н.Е. Филип Т. Рикер
Благодарам за претставувањето. Навистина ми е пријатно што сум тука денес, да ја видам оваа интересна институција и да ја видам колекцијата на „вестерн“ плакатите. Се надевам дека ова е прва од повеќе посети. Американците честопати имаат романтичен поглед за американскиот Запад, што е носталгија за време кое всушност не постоело, а кое постои само во вестерн филмовите.

За мене, врската е непрекината. Јас живеам во Тусон, Аризона, каде многу познати вестерн-филмови беа снимани на локацијата „Стариот Тусон“, ОК Коралот и Бут Хил.

Ако Аризона во Вестернот беше сурово место, Аризона денес, иако сè уште се соочува со предизвици, сепак претставува разноличност. Вреди да се спомене дека Темпи, Аризона, каде се наоѓа Државниот Универзитет на Аризона (најголемиот во Соединетите Држави со над 67.000 студенти) е збратимен град со Скопје.

Значи вечерва, ја почнуваме нашата прослава на Вестернот.

Ви благодарам. А сега, да ја гледаме Грејс Кели во „Точно на пладне“. Мислам, да го гледаме филмот „Точно на пладне“.

ПУШКИН – ЧОВЕК – ДЕЛО

*Извадоци од говорот на академик Милан
Гурчинов одржан по повод 200-годишнината
од раѓањето на Пушкин*

Почитувани присутни,

На денешниот ден, пред двесте години во Москва е роден големиот руски поет Александар Сергеевич Пушкин.

Близкоста на нашите словенски јазици, можноста македонскиот читател да ужива во убавината на најзначајните Пушкинови дела на својот мајчин јазик, придонесе тој да стане еден од најомилените светски автори кај нас...

Името на Пушкин одамна е станато симбол на цела една епоха во историјата на неговата голема земја...

Уште како дете, за Пушкин се грижела неговата дадилка, а подоцна и воспитувачи Французи од кои го научил францускиот јазик. Кога имал петнаесет години, тој ги објавил своите први стихови...

Како зрел поет, слободољубивиот Пушкин неколку пати издржувал прогонство од родниот Петроград...

Романот во стихови „Евгениј Онегин“ е неговото најзначајно дело во кое се обработува сџето за неостварена љубов помеѓу две прекрасни суштества...

На дуелот кој се одржа на 27 јануари 1837 година, Пушкин беше смртно ранет, а по два дена почина на 37-годишна возраст.

Почитувани присутни!

Како на мал простор да се претстави огромното дело на Пушкин? Тој беше голем национален руски поет кој ѝ отвори на руската литература нови патишта и самиот стана патоказ за идните успеси на руската литература во целост. Говором ќе го завршам со зборовите: Сè додека постојат делата на Пушкин, ќе ги наоѓаат своите читатели. А Пушкин ќе остане нивен верен сојузник.

Размисли, обиди се сам

Замисли се во улога на говорник кој треба да зборува за значењето на пример, на детските одморалишта.

Направи план на настанот:

вовед,

главна тема на говорот,

заклучок.

Од состанокот на драмската секција на ОУ „Кочо Рацин“ одржан на 24 март 2009 година во 12.00 часот. Присутни беа сите членови на секцијата, како и артистот М.М. од Детскиот драмски театар кој соработува со драмската секција од нејзиното формирање. За состанокот беше предложен следниов

ДНЕВЕН РЕД

1. Извештај за подготовката на драмскиот текст „Децата на светот“.
2. Програма за остварување на меѓуучилишни гостувања на драмски секции од градот.
3. Обезбедување подобри услови за работа на секцијата.

Извештајот го поднесе претседателот на секцијата В. Петрушевски. Тој истакна дека секцијата успешно ја привршува работата врз драмскиот текст, во поради недоволната материјална база на училиштето, самите ученици ќе се погрижат за декорот во соработка со ликовната секција. Исто така, дел од активностите ќе преземат членови на секцијата по ОТО така што се очекува успешен настап на патрониот празник. „Членовите на секцијата добиваат професионална помош од артистот М.М.“ – рече претседателот.

По втората точка се разви богата дискусија од која произлегоа конкретни предлози за средба со драмската секција на ОУ „Браќа Миладиновци“ и на ОУ „Блаже Конески“, во Домот за сирачиња „11 Октомври“. Посетите ќе бидат возвратени.

Во врска со подобрување за поголема соработка со наставничкиот колегиум и со директорот, извештајот и предлозите беа сериозно разгледани и прифатени од членовите на драмската секција.

Состанокот траеше до 11 часот.

Записничар

Наташа Гелева

Претседател

Зоран Петровски

Размисли и одговори

Откако ќе го прочиташ записникот, размисли за разликите при водењето записник во споредба со некој литературен текст. Што можеш да кажеш во врска со времето во кое се создава записник, како и поводот за него?

Зайомни

Записник е писмен документ кој се пишува во текот на одржувањето на некој состанок. Во него се изнесуваат: извештаи, програми, констатации, одлуки, заклучоци и предлози поврзани со некој настан или со работата на секцијата. Записникот се разликува од другите литературни творби.

Изразување и творење

Училишниот живот е исполнет со многу настани и активности за чие одвивање се пишува записник. Изберете една од следниве теми, напишете: записник и дискутирајте по него.

- а) Записник од состанокот на литературната секција,
- б) Записник од одржаниот родителски состанок
- в) Записник од одржаниот одделенски час.

До Гимназија „Никола Карев“
Скопје

МОЛБА

Од Јован Стојановски, ученик со завршено основно образование, ул. „Ѓорѓија Пулески“ бр. 7, Скопје.

Ја молам комисијата при Гимназијата „Никола Карев“ да ми овозможи упис во прва година во учебната 2009/2010 година. Основното образование го завршив со одличен успех во учебната 2008/2009 година.

Кон молбата ги приложувам сите потребни документи (свидетелство за завршено основно образование, дипломи, пофалници и награди за постигнатиот успех и др.).

Скопје, 23.06.2009

Потпис
Јован Стојановски

Размисли и одговори

Кој се јавува со молба?

До кого е упатена?

Што бара молителот од комисијата?

Какви документи приложува кон молбата?

На кое место е датумот, а на кое потписот на молителот (или подносителот на молбата)?

Молба е текст со кој бараме некаква услуга. Молбата е текст со посебна структура.

До Управата на градска
топлификација

ЖАЛБА

Од Ристе Јосифовски, жител на град Скопје, ул. „Партизански одреди“ бр. 172, број на лична карта 312357, издадена од МВР Скопје.

Го обжалувам решението со кое Управата на градска топлификација ми пресметала двојно поголем паричен износ за месец јуни 2008 година во споредба со другите месеци во истата година. Со оглед дека во месец јуни пријавив отсуство, и во тој период воопшто не сум трошел топлотна енергија, сметам дека решението треба да се преиспита. Како доказ ги приложувам сите потребни документи.

Скопје, 25.07.2009

Потпис
Ристе Јосифовски

Направи сам

Спореди го текстот на молбата со текстот на жалбата. Воочи ја разликата во нивната содржина и објасни ги своите согледувања.

Научи го и ова

Молбата или жалбата треба да ги содржат личните податоци за подносителот.

Потписот треба да биде своерачен, без оглед дали се обраќаме со својот ракопис или пишуваме на компјутер.

Молбата или жалбата треба да бидат напишани на чиста бела хартија.

Зайомни

а) Кога се обраќаш до некого со молба или со жалба, истата треба да биде напишана на литературен јазик.

б) Стилот на обраќањето треба да биде без непотребни украси, јасен и со конкретни податоци.

в) Треба да се избегнуваат недолични и навредливи зборови, особено ако поради некоја неправда се жалиме.

Жалба е текст со кој бараме разрешување на некоја состојба со која се чувствуваме оштетени или незадоволни.

Да јајасниме

Многу често се јавува потреба да пишуваме текстови што имаат практична примена: молба, жалба, записник и низа други. За овие текстови посебно е важно да го негуваат литературниот јазик и да содржат концизни, јасни и конкретни податоци за тоа што е цел на обраќањето (молба, жалба, и др.).

Изразување и творење

1. Напиши **молба** за прием во средно медицинско училиште „Панче Караџов“ во Скопје.

2. Напиши **жалба** до наставничкиот совет на средношколскиот центар „Здравко Цветковски“ со барање да се преиспита одлуката со која си одбиен и покрај одличниот успех што си го постигнал.

Текстилови за ушвродување и
збогајување на знаењата

ЕДЕН ДЕН ПОПЛАДНЕ

Славко ЈАНЕВСКИ

...Од зад железните решетки на шинтерската кола затрепери писокот на самата болка. Во таа летна жег, секој шум, секој глас, секој извик, се раѓаше со точно утврдена цел; веднаш за да умре, да се распливне, да се изгуби неповратно, не претставувајќи ништо – ни настан ни новост.

Тромо, слепо коњче рамнодушно ја влече преку улицата својата судба – стара кола, примитивна како и секој затвор.

...Страшен ритам на четири излизани поткови и тропане на четири расклатени тркала. Рамнодушен за сè околу себе, покорен и совладан, коњот влече во својата запрега уште една судба: бел, жолтоок пес, уличен мангуп, безопасен и зад решетки, и на слобода.

Тоа не е сè. Зад колата чекори и третата судба: ситнолико дете со суви усни и влажни детски очи не се одлепува од кучето. Детето би требало да се чуди; сфаќа – и песот плаче со некои свои солзи – кучешки, но, сеедно, плаче како што плачат луѓето.

И тоа не е сè. Пред коњот се ниша и четвртата, господар на другите три судби: средновечен човек со долг стап в раце.

– Чичко. Ако сакаш ќе ти донесам желка, Мојам и рак да ти фатам.

– Оди си, ти вела. Не досадувај...

– Имам дома и друго. Бочки, свонче...

– Од губре си ги дигнал.

– Не сум ги дигнал од губре.

– Си ги украл.

– Не сум ги украл. Мои се...

– Оди си, момче, не лути ме.

Минуваат четирите чудно поврзани судби. Човекот се ниша прво, по него коњот го влече песот со кола, зад нив чекори детето со залепено лице за решетките.

– Белчо...

Детето ништо не говори, само плаче, а кучето го слуша своето име. Го мавта опашот и ги лиже сувите раце стиснати на решетките. Секако тоа така треба да биде, тоа е некоја нова, досега непозната игра.

Размисли и одговори

Во извадокот имаме искази на ликовите – детето и шинтерот. Исказот на ликот (детето) открива дел од дејството на извадокот. Што точно открива?

На кој начин авторот ни ја открива душевната состојба на детето?

Изразување и творење

Шинтерот е свесен за обврската што ја има (да прибира кучиња – скитници) и неговиот одговор на молбите е негативен. Образложи го овој одговор.

ПРИКАЗНА ЗА ГРНЧАРОТ И ЗА ГУЛАБОТ

(од книгата *Приказни од А до Ш*), Владо ДИМОВСКИ

Некогаш во Ресен си живеел некој Глигор. Бил познат грнчар, та ресенчани го викале само грнчарот.

Ти треба Глигор, не треба да знаеш како го викаат, доволно е да речеш: Ми треба грнчарот.

Живеел до пазарот ресенски, во една малечка куќичка со работилница во која од глина изработувал бардиња. Секакви, и помали и поголеми, и со свирче и без свирче.

Во бардињата на Глигор грнчарот од Ресен жените полнеле вода на чешма. Водата од бардињата најладна им била на орачите. Велат, зреела водата под сенките на дрвјата и затоа бардињата орачите ги ставаат под сенка.

Арно ама, на Глигор грнчарот му здодеало да прави само бардиња и еден голем ден, кога сонцето удираше в теме, решил времето да го потроши на нешто друго. Ја зел глината в раце, почнал да ја гмечи, да ја врти и да ја тутка, и, кога, фигурата што ја направил му заличила на гулаб. Толку многу се израдувал, та почнал да размислува за еден убав глинен гулаб. И го направил гулабот. Го исушил, го испекол и го ставил во дворот на еден камен за да може да си го гледа и да ужива.

Гулабот бил толку убав и вистински, та сите ресенчани и сите пазарци што доаѓале во Ресен го имале видено. Се раскажува дека некој млад трговец давал неброени пари за да го купи, ама Глигор не сакал да чуе.

Грнчарот од Ресен станал важен човек. Многу учени му велеле дека е голем уметник, го поттикнувале да направи уште гулаби, ама тој продолжил со бардињата.

И така со години.

Луѓето му се восхитувале на Глигора ресенчанецот, гулабот си седел во дворот, бардињата продолжиле да ја зреат водата под сенките...

И еден ден гулабот летнал. Летал! Којзнае и можеби не летнал, ама го снимало. Летнал не летнал, Глигор плачел три дена и три ноќи. Ќе плачел уште, ама четвртото утро на неговиот прозорец слетал гулаб. Ист, дури и поубав од глинениот. Тропал гулабот со клунот по стаклото, и, така, се отворил прозорецот. По оваа мошне возбудлива случка Глигор како да пропаднал в земја – го снимало. Ајде кога почнале ресенчани да плачат, да го бараат и под дрво и под камен...

По една година Глигор грнчарот од Ресен се појавил во ресенската црква со кум и кума, со девер и деверица и со една многу убава невеста која на сите им заличила на убави гулабица.

Што станало и како станало никој не дознал. Се знае само дека во дворот на грнчарот Глигор од Ресен трчале три гулапчиња. Две машки и едно женско.

Ете, така било.

Амадео Модилјани: *Аличе*

КАКО ПЧЕЛА

Илхами ЕМИН

1
Од трошките
на насмевките
како пчелата
го ставам
камен темелникот
на мојата роза.

2
Заклучени
во ковчезите
на розата
и во твојата златеста коса
што се стопува на асфалтот
вид виделија фатија
моите соништа.

Тицијан: Флора

Најрави сам

- а) Образложи писмено што изразил поетот во песната „Како пчелата“.
- б) Иако песнава не можеме да ја определиме како романса, сепак од неа пребликнуваат радосни чувства какви што сретнавме во ромасата „Стојан и Лилјана. Што им е заедничко?

СМРТТА НА ГОЛЕМИОТ БОР

Леонид ЛЕОНОВ

(Извадок од романот „Руска шума“)

Иван гледаше пред себе во снегот со очи полни солзи: доаѓаше крајот на неговата сказна. Во свеста на детето шумата престана да постои од моментот кога беше соборен моќниот четинарски старец чијашто сенка паѓаше врз куќарката од Калина...

- А сега, пуштете ме мене. - И јас малку да се згреам! - им рече Книшев на сечачите.

Неочекувано за сите тој го соблече палтото и остана во бела, побела и од пењата, извезена кошула со ремен окован со сребро. Тој ја зеде секирата од оној што му беше најблизу, ја измери во рацете, одобрувачки го пипна со нокот сечилото, плукна во дланката за да не му се лизга, а потоа го поизгази снегот таму каде што му пречеше. Како да е на губилиште, ја прегледа својата жртва од глава до петици. А борот беше невидено убав - снегот како розов сон, се одмораше на неговите отежнати гранки. Книшев замавна бавно со секирата и го рани стеблото на борот. На малиот Иван му се причини како крв да му ги прска рацете.

Отпрвин секирата отскокнуваше од првиот замрзнат слој на дрвото, но наеднаш збесна челикот и во воздухот почнаа често да светкаат дврца бели како коски. Веднаш, без ниедно промашување почна да се прави прецизен зарез. Со особено мајсторство секирата го нагризуваше месото на дрвото. Сунливите удари од почетокот сега стануваа сè поглуви, како да се слушаше чукањето на клукајдрвец во околината. Наоколу сè замолкна, дури и шумата. Ништо не можеше да ја разбуди зимската дремка на старецот; но ете, претсмртно ветерче ги заниша неговите иглички, а снежната румена прав се истури врз испотените плеќи на Книшев. Иван не смееше да си ја подигне главата. Тој гледаше како при секој удар потскокнува сребрената футроличка на ременот на Книшев.

Другите, пак, внимателно набљудуваа како се разработува трговецот. По сè се гледаше дека тој добро умее да го прави тоа, дека на светов единствено тоа и умеел да го прави. Всушност тоа беше едно обично соборување на дрво.

Сечачите ги измачуваше некакво чувство на вина, како да присуствуваа на некоја многу грешна лудост, која притоа е и фалбадиска, но завршува со смрт.

За да ја доврши работата, трговецот премина на другата страна. До крајот остануваше уште да се удри еднаш или двапати. Никој не го чу последниот удар. Борот сè уште стоеше како што стоеше и порано, сиот во замрзнат блесок. Тој сè уште не знаеше дека е веќе мртов.

Сечачите се повлекоа назад.

- Тргна-а!... - шепна некој придавено, над главата на Иван.

Меѓу гранките се појави одвај забележливо движење, долу нешто сериозно чкрипна и со ситно треперење се одзва на врвот. Борот се накриви. Сите воздивнаа од олеснување. Дрвото почна да се наведува. Се кршеа гранките, се креваше снегот, - цели нанеси паѓаа наземи претходувајќи му на паѓањето на дрвото... На светов нема ништо побавно од паѓањето на дрвото под чија сенка те посетуваа матните соништа на детството!

Задача: Определи ги темата и идејата на авторот Леонид Леонов во расказот „Смртта на големиот бор“.

СРЕБРЕНИТЕ СНЕГОВИ

Живко ЧИНГО

Кога прв појдов на училиште беше многу матна, а во исто време и светла ноќ. Со такво чувство и појдов на училиште тој прв, незаборавен ден.

Најпосле дојде и чичко Мартин и со него како да дојде најубавиот миг, ненадејно, некако таинствено, од дебот извади едно малечко звонче и засвони. И ние во тој миг како штрекнати, како војници скокнавме: трчај лево, трчај десно, едни наваму, други натаму...

Влеговме двајца по двајца, полека, полека како на трње да газиме.

По малку во училишната влезе нашата учителка Ген и сите од ред станавме. Сите бевме како стуткани топчиња од тазе кал, така еден по друг, како едно срце да имавме, со едни очи гледавме во Ген.

Учителката зеде едно тетратче, го отвори. Од тоа чудотворно тетратче почна да ги чита нашите имиња.

Почна да прска ситен дожд, да удира по прозорчето. Погледнав кон дворот, пред моите очи се покажаа сувите и соголени гранки што силно се лулееја од ветерот и додека дождовните капки ги росеа, тие како да ми велеа: Сè ќе мине како сон и сенка. И ти еден ден ќе бидеш она што е најдобро и паметно, учен човек...

После дури, со секојдневната упорна работа, низ напориот благороден труд виѓаваш дека не било толку страшно одењето во училиште, но дека имало во учењето чудотворство, но тогаш си бил како слеп...

Дури кога навечер крај огништето ти треперат рацете, одвај го додржуваш тенкото квивче, гледаш едно светло, како видот да ти го зема, гледаш ма-ма-ааа. Ти се откинале како нешто замрзнато да потекло во тебе. Ти светнува пред очи, велам, си прогледал. Не на соне, туку на јаве го гледаш тоа големо чудотворство, како што е чудо кога на јаснина паѓа снег. Постоело, значи, се криело во силната и чесна работа. Тој голем човечки труд бил извор на сите, на најголемите чудотворства. Ја здогледуваш најчувствителната, најмилата слика – паѓа на тебе некој лесен, мек снег, те гали по лицето, можеби цут од црешна во мај! – тоа се сребрените снегови – како мајчиниот глас да оживеал и ти потекуваат радосни солзи, те опфаќа некоја голема радост што со ништо не може да се мери на земјава.

Размисли и одговори

Прозата на Живко Чинго обилува со убави слики на природата. Докажи го ова тврдење со примери.

Што е тема на расказов?

Кој бил основниот мотив за да го напише?

Кој е главниот лик? Каков е тој?

Во кое лице раскажува авторот?

Каква порака искажал писателот преку овој расказ?

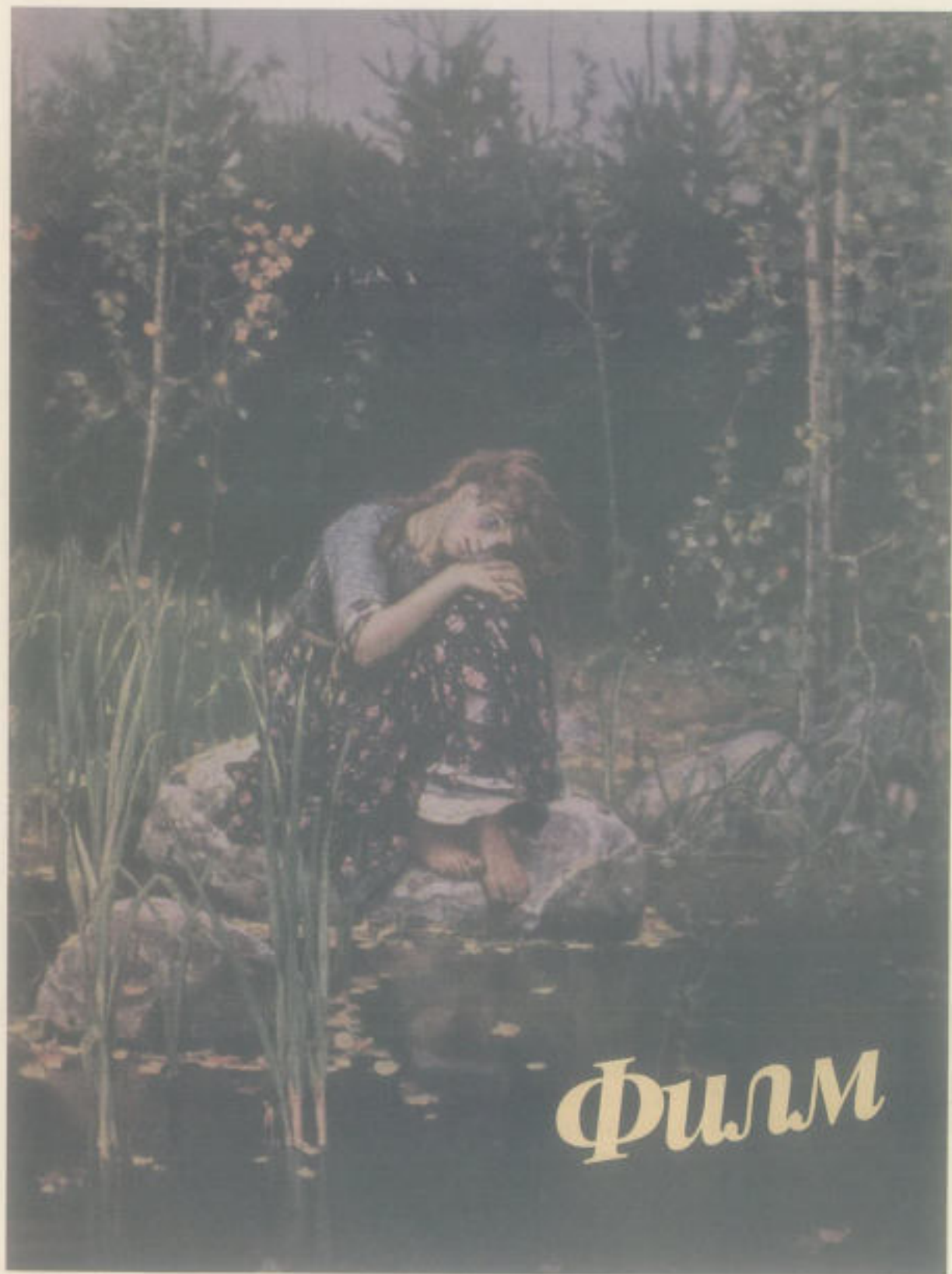
Изразување и творење

1. Определи ги деловите на расказот:

а) Воведниот дел во кој писателот раскажува за доаѓањето на учениците во училишниот двор.

б) Во главниот дел раскажува што доживеал Климент првиот час.

в) Во завршниот дел Климент го доживува чудотворството на буквите, на читањето, на човечкиот труд.

Филм

Сцени од документарниот филм „Дојателство на султанот Рашид Мехмед V во Битола“ снимени од браќата Манаки

Сцена од илустрираниот филм Мис Сјон

Сцена од „Црно семе“

ПОЧЕТОЦИТЕ И РАЗВИТОКОТ НА ФИЛМСКАТА УМЕТНОСТ ВО МАКЕДОНИЈА

ДЕЛОТО НА БРАЌАТА МИЛТОН И ЈАНАКИ МАНАКИ

Филмската уметност во Македонија е поврзана со имињата на браќата Милтон и Јанаки Манаки кои уште во 1898 година почнале да се занимаваат со фотографирање. Тогаш живееле во градот Јанина.

Желбата за унапредување на својата дејност ја продолжиле во Битола во 1905 година.

Тие наскоро станале ценети фотографии, а во 1906 година на Големата фотоизложба во Букурешт го освоиле златниот медал.

Со својата камера ги привлечле најзнаменитите личности на Балканот: принцот Мехмед (подоцнежен султан на Турција), романскиот крал Карол I, борци и војводи на Илинденското востание (1903), личности кои учествувале во Младотурската револуција (1908) и др.

Браќата Манаки, оставиле филмска материја од многу области на животот: документарни филмови од народни и религиозни обичаи, свадби, собири, манифестации, училишта, репортажи од масовни настани и др. Тие правеле селекција на агли на снимање и кадри што ќе ги снимаат со цел да остават сведоштва за иднината.

Во 1921 година тие почнале да ги прикажуваат своите филмови во летното кино во Битола.

Со изградбата на првиот објект за кинопретстави во 1922 год., се создала можност за брз развој на кинематографијата во Македонија.

Браќата Манаки создале вкупно 17.286 фотографии во кои се претставени преку 120 населби на Балканот и од Македонија и на тој начин тие творечки стапнале во иднината.

Денес Битола има востановено и филмски фестивал „Браќа Манаки“ на кој земаат учество најзначајните личности од областа на филмската уметност.

Македонската кинематографија може да се гордее со значајни филмски остварувања.

ПОВЕСТА ЗА ФРОСИНА И СИНОТ

Владо МАЛЕСКИ

(Дел од филмскиот сценарио за долгометражниот игран филм
„Повест за Фросина и синот“ во режија на Воислав Нановиќ)

Артистички улоги од I категорија

1. Фросина
2. Климе
3. Љуба
4. Гоце
5. Кузман
6. Калина
7. Асен
8. Устијанка
9. Ефтим

Артистички улоги од II категорија

10. Вета
11. Каравиљ
12. Јане
13. Крсте

Артистички улоги од III категорија

14. Златица
15. Малиот Климе
- Епизодни улоги
16. Учителот Јован
17. Шеќерџија
18. Каравиљовица
19. I војник

...

24. Епитроп
25. Поп Сисој
26. Митре

Статисти од прв ред

27. Попот
28. Гоцевиот пријател

Согледај, заклучувај

Артистите што учествуваат во едно филмско остварување припаѓаат на различни категории:

- а) главните улоги ги добиваат артисти од I категорија,
- б) споредни улоги добиваат артисти од II и III категорија,
- в) епизодни улоги добиваат артисти со повремен ангажман,
- г) статисти најчесто се многубројни учесници во филмот.

Главен артист

Личноста на која режисерот и ја доверил главната улога во филмот се вика **главен артист**. Тој ја изразува емотивната (чувствената) состојба на ликот што го игра и неговиот однос кон другите ликови или состојби. Тоа го постигнува преку говорот, со мимики или движења на телото.

Спореден артист е лице на кое режисерот му доверил споредна, односно второстепена улога.

Зайомни

Во секој филм учествуваат главни артисти („свезди“) и споредни артисти.

КНИГА НА СНИМАЊЕ ЗА „ФРОСИНА“

Научи йовеќе

За да се запознаеш со книгата на снимање според која се остварува едно филмско дело, ти приведуваме дел што е користен при снимањето на филмот „Фросина“.

МУЗИКА

КУЈНА

...Кога ќе ја почне завршната реплика,
мал фар, додека не ја снема Фросина
од кадарот и не останат само нишките.
ПРЕТОПУВАЊЕ

ДОЛНОТО ОДАЈЧЕ

Се покажува долното одајче
при татка ѝ Митрета...

НЕВЕСТА

Во долното одајче Фросина и мајка ѝ Златица.
На лицето од Фросина се чита тага. Но тоа
не е очај. Сите нејзини другарки така се
мажеле. А сепак, таа сака бар да се истуши
пред мајка си, и истовремено да чуе одговор
на мислата што ја мачи.

– А мори, мамо, не е тој што го чекав.

– Кого, злато, кого ми чекаше ти? –

Топло праша Златица.

– Не знам, не знам кој требаше да биде.

Ама овој – не.

ЗАТЕМНУВАЊЕ

МУЗИКА

КУЈНА

Фатија војните,се затворија патиштата.
Пара од никаде. Работев аргатка. Опаднав.
На 35 години станав старица. Сама, без
машка рака в куќи.

Еден ден, како што седев крај огниште,
некој тропна на врата.

ФРОСИНА И ЈАНЕ

Фросина седи крај огништето. Го разгорува огнот.
движењата на рацете оддаваат гровнатост.
Откако го распламна огнот, продолжува да седи
неподвижна држејќи ја главата со двете раце
накрепени на свиените колена. ...

Треба да го знаеш и ова

Говорот во филмот се остварува преку дијалози, монолози како и преку движења на телото (мимики, гестови).

Создавањето на филмско дело е високопрофесионална, многу сериозна работа. Филмот го создава филмска екипа во која влегуваат врвни стручњаци од голем број области, покрај артистите, сценаристот и режисерот.

Режисерот е главниот двигател во екипата чија задача е да го создаде и уметнички да го оформи филмското дело. Тој треба да создаде заеднички дух во екипата и да работи со секој артист посебно.

ОД ФИЛМСКА ИДЕЈА ДО КНИГА НА СНИМАЊЕ

Режисерот најнапред го разгледува синопсисот, а потоа заедно со авторот на сценариото изработуваат книга на снимање.

Синопсис е текст кој се создава пред да се напише сценариото. Во синопсисот накусо е изнесена содржината на идниот филм, неговата тематика и уметничкото јадро.

Научи го и ова: СЦЕНАРИО

Сценарио е напишан текст кој ги опфаќа сите важни елементи за филмот што треба да се снима.

Сценариото се разработува во книга на снимање и со него се опфатени: ликовите, дејството, дијалозите и просторот на кој ќе се реализира филмот, т.е. сè што ќе се види и чуе во филмот.

Зайомни

Врз основа на сценариото се пишува книга на снимање.

Како се остварува книгата на снимање

Како заеднички труд на целата филмска екипа, освен артистите, за остварување на филмско дело се вклучени и стручњаци од разни професии. Така на пример, за секој филм се изработува посебна **костимографија** за чиј квалитет се грижат модни креатори заедно со режисерот, бидејќи на секој филм костимите треба да соодветствуваат на времето кое се прикажува во филмот.

Музиката страна на филмот ја обезбедува **композитор** кој, исто така, соработува со режисерот со цел музиката да одговара на темата и содржината на филмот.

Во екипата значајно место има и **снимателот** кој го определува аголот на снимање на секоја сцена. Снимањето се одвива со **филмска камера**.

Целниот свимен материјал се монтира, односно **монтажерот** прави избор од снимениот материјал и ги спојува лентите.

Основна монтажна единица на секој филм е **кадарот** (рамковен простор снимен со камера).

Снимањето на филмот се одвива преку **секвенци** (повеќе кадри што создаваат една драматуршка целина. Така се остварува книгата на снимање.

Направи сам

Прочитај го извадокот од филмско сценарио и спореди го со извадок од роман. Согледај ги разликите.

КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ

Томе АРСОВСКИ

(извадок од филмско сценарио)

915 година. Приемна сала во дворецот на Симеон.

Покрај Климента и Симеона, тука се уште и писарот, двајца стражари, нов епископ од Константинопол (заменик на Георгиос) и придружбата (болјари, стратези, дами).

Симеон е возрел, другите постари, а украсите во салата – уште пораскошни.

КЛИМЕНТ: Господару, со сета почит и поданичко послушание ти укажувам на следното. Она е времето на најголемиот расцвет на писменоста, книжевноста, црковното градителство, расцвет на народните дарби, резбата, зографијата, здравната просвета и благородното овоштарство. Зар со крв и меч сакаш историјата да ја вратиш назад?

Го пренесувааш воениот театар во мојата епархија. Народот, господару, е растревожен. Јас ги страдам неговите солзи.

СИМЕОН: (Застанува пред него) Ти можеш да бидеш против него. (Покажува на новиот епископ.) Или против нив. (Покажува на стратезите.) Против кого сакаш биди, но против мене не смееш! Рака што дава и се бацува, ваше преосвештенство! Целта на мојата војна е мојот народ да живее во мир.

КЛИМЕНТ: Ваквите зборови не еднаш сме ги чуле.

СИМЕОН: Колку со Методија се издигна и прослави архиепископскиот престол во Моравија и Панонија, толку и твојот епископски стол се расчу до Константинопол, Рим, Русија.

КЛИМЕНТ: (достоинствено излегува). Благочестив господару, многу тајни за обичните луѓе за владетелот се прости закони на власта.

Размисли, одговори

Во кој период од историјата на македонскиот народ се одиграло дејството за кое се зборува во извадокот од филмското сценарио „Климент Охридски“?

Какви особини го красат карактерот на Климента?

Што е посебно истакнато во филмското сценарио преку употребата на големи букви?

Во сценариото има посебни напомени. Кому се упатени и со каква цел?

ИСКАЖУВАЊЕ НА ПИСАТЕЛОТ

Томе Арсовски за романот „Климент Охридски“

Современата македонска литература не е богата со историски драми и романи од подалечното минато, а мене како писател, за литературна обработка ме привлекуваат, покрај современоста, и теми и ликови од нашето историско минато.

Така, во 1986 година, се вклучив во одбележувањето на 1.100-годишнината од смртта на св. Климент Охридски со телевизиската драма „Климент Охридски“ (во два дела), која беше одлично прифатена од гледачите.

Работејќи на овој драмски текст, исцрпно го истражував животниот пат на св. Климент Охридски и тоа ме инспирира оваа епохална личност да ја преточам во делото „Климент Охридски“ (објавено во 1989 г.) кое подоцна е адаптирано во филм.

Веќе знаеме

За да се направи филм, најнапред треба да постои **филмска идеја** која ја реализира режисерот преку создавање филм или преку адаптација на литературно дело.

Научи ѝовеќе

Во создавањето на филмот учествува филмска екипа.

Направи сам

На примерот на еден филм што си го гледал посочи ги лирските места што го проткажуваат раскажувањето и драмските настани прикажани преку подвижните слики и преку другите средства на филмското изразување.

Бидејќи креативни

Поделете го текстот и изведете претстава пред одделението.

Обрнете внимание на интонацијата и гестовите.

ГОВОР И ГЛУМА ВО ИГРАН ФИЛМ

Главниот артист е носител на филмското дејство. Говорот во филмот честопати го заменуваат сликите во движење и звуците.

Режисерот и филмскиот артист во филмот, покрај говорот, употребуваат и други средства за да ги претстават чувствата и мислите (ракурс, монтажа, звуци, музика, мимика, гестови и др.).

ФИЛМСКА ЕКИПА

Томе Арсовски е автор на голем број театарски, радио и телевизиски драми („Александар“, „Парадоксот на Диоген“, „Матурска вечер“. Неговиот роман „Климент Охридски“ е преточен во филм.

МАКЕДОНСКА КРВАВА СВАДБА

Славко ЈАНЕВСКИ

*(Извадок од сценарио за долготрајан филм
во режија на Трајче Појов, а според мотивите на
истотоимената драма од Војдан Чернодрински)*

ЖЕТВА

БЕГОТ ги отвора очите и погледнува кон жетварите, чиниш не сфаќа каде е и што се случува, иако лицето му е спокојно, иако повеќе не личи на себеси од пред тоа.

ПОСТАРА ЖЕТВАРКА (кон друга): Ветреце. Дај господи, напој ја земјичкава.

ДРУГАТА: Дожд, поројници. Да избришат сè што ти тежи, господи.

БЕГОТ се протегна и за миг останува со кренати очи. Зачуден е од нешто што не очекувал дека ќе види меѓу тие луѓе.

Ветерот со удар ги трга косите од лицето на наведената ЦВЕТА - неа убавината ја одделува од сите други околу. Таа за малку ја прекинува работата зашто чувствува туѓ поглед на себе. Погледнува кон бегот. И пак продолжува да работи, и пак ветерот предавнички и ја крева косата и ѝ го открива лицето.

БЕГОТ ги спушта кренатите раце и се насмевнува со едната страна на лицето, како порано, значајно и со некоја намера штотуку созреана во него.

Нов навив на ветар ѝ го открива лицето на Цвета. Бегот полека ѝ се доближува - стои крај неа. Не се напрега да изгледа привлечен, љубезен. Сепак, не делува грубо.

БЕГОТ: Како се викаш?

ЦВЕТА: Полека се исправа и ја трга косата од очи. Ветрот ја враќа. Таа сега ја држи со рака. Изморена е, но и пркосна.

ЦВЕТА: Цвета.

МАЈКА ЌИ НА ЦВЕТА е обземена од претчувства. Му приоѓа на бегот со стомна во рацете. Сака да го отргне неговото внимание од ќерка си...

Изсерти од „Македонска крвава свадба“

Изразување и творење

Размисли и одговори:

- а) што е синопсис;
- б) што е сценарио за филм;
- в) што е книга на снимање;
- г) што е кадар, а што секвенца?

Направи сам

а) Побарај во библиотека и прочитај синопсис, а потоа сподели ги со другарите своите согледувања.

б) Прочитај сценарио за филм и спореди го со драмски текст. Воочи што им е заедничко.

Обиди се и ова

Направи интервју (разговор) со некој артист.

За да научиш повеќе

За да ја согледаш филмската продукција од 1952 година („Фросина“) па до 2001 година во која е снимено значајното дело „Прашина“, приведуваме список на некои македонски играни филмови:

1. ФРОСИНА, 1952 (р. Војислав Нановиќ, у.: Мери Бошкова, Илија Џувалевски, Петре Прличко)
2. ВОЛЧА НОЌ, 1955 (р. Франце Штиглиќ, у.: Илија Џувалевски, Петре Прличко, Драгомир Фелба)
3. МАЛИОТ ЧОВЕК, 1957 (р. Жика Чукулиќ, у.: Раде Марковиќ, Емил Рубен)
4. МИС СТОН, 1958 (р. Жика Митровиќ, у.: Олга Спиридоновиќ, Петре Прличко, Илија Милчин)
5. МИРНО ЛЕТО, 1961 (р. Димитрие Османли, у.: Љупка Џундева, Илија Џувалевски, Илија Милчин, Мери Бошкова)
6. СОЛУНСКИТЕ АТЕНТАТОРИ, 1961 (р. Жика Митровиќ, у.: Дарко Дамески, Стево Спасовски, Петре Прличко, Драган Опкољкиќ, Александар Гавриќ)
7. МАКЕДОНСКА КРВАВА СВАДБА, 1967 (р. Трајче Попов, у.: Ристо Шишков, Зафир Хаџиманов, Драги Костовски)
8. РЕПУБЛИКАТА ВО ПЛАМЕН, 1969 (р. Љубиша Георгиевски, у.: Ристо Шишков, Драги Костовски)
9. ЦРНО СЕМЕ, 1971 (р. Кирил Ценовски, у.: Дарко Дамески, Ристо Шишков, Ацо Јовановски)
10. ЈАД, 1975 (р. Кирил Ценовски, у.: Дарко Дамески, Нада Гетовска, Олег Видов)
11. ИСПРАВИ СЕ, ДЕЛФИНА, 1977 (р. Александар Гурчинов, у.: Неда Украден)
12. СРЕКНА НОВА '49, 1986 (р. Столе Попов, у.: Ацо Ѓорчев, Мето Јовановски, Светозар Цветковиќ)
13. ТЕТОВИРАЌЕ, 1991 (р. Столе Попов, у.: Мето Јовановски, Светозар Цветковиќ, Кирил Поп Христов)
14. ПРЕД ДОЖДОТ, 1994 (р. Милчо Манчевски, у.: Кетрин Кертлиц, Раде Шербетија, Грегор Колн, Лабина Митевска)
15. ЗБОГУМ НА 20-ТИОТ ВЕК, 1998 (р. Александар Поповски, Дарко Митревски, у.: Никола Ристановски, Владо Јовановски, Тони Михајловски, Лазар Ристовски, Емил Рубен)
16. МАКЛАБАС, 1998 (р. Александар Станковски-Рембрант, у.: Мирче Довевски, Илија Даскалов, Жанета Вангели)
17. ПРАШИНА, 2001 (р. Милчо Манчевски, у.: Николина Кујача, Владо Јовановски)

Наведените филмови се само дел од богатата ризница на македонската кинематографија.

Милчо Манчевски

Сцена од „Пред дождот“

Сцена од „Прашина“

Организирајте разговор по ледан филм

За успешно да го водите разговорот направете план:

- режисер на филмот;
- автор на филмот;
- ликови во филмот;
- глумата на артистите;
- тема на филмот;
- идеја на филмот;
- општи заклучоци за филмот.

РЕЧНИК НА ПОМАЛКУ ПОЗНАТИ ЗБОРОВИ

а

адеи – обичај
аждер – аждаја
албар – дрвен сандак за жито
аи – коњ
архиепископски пресиол – највисоко тело во црквата

б

бакал – дуќаница
барде – стомна
бачило – заграден дел за престој на стадо
бендисува – му се допаѓа
бекар – младо момче, ерген
белушрак – бело камче
благодарност – почитуван
болјари – великодостојници (во царскиот двор)
бочва – дрвен сад за чување вино

в

ведро – сад за вода
виџава – гледа, догледува

џ

џајда – народен инструмент
џамна – изгорено дрво
џореништина – врелина, жештина
џровнаш – премален, пропаднат

д

даскал – учител
дишан – делови од килим
доѓања – лична
древен – стар
дуел – двобој

е

ејархија – регион во надлежност на епарх
ејископ – црковно лице

з

зајреџа – селска кола
зачмаен – молчалив, тажен
зобница – торба за зоб
зограф – иконописец

с

севијар – пар од два вола

и

испишуи – да се пожали

ј

Јадна – тажна, сиромашна
јадвени клевети – интриги
јалова (крава) – нападне
јаснина – ведрина

к

казан – голем котел
калени – црномурни, убави
кандисал – се наканил
киниса – тргна
кир – господин
киселица – тревка со кисел вкус
кломбурци – пена, водени меурчиња
конак – ан, прифатилниште
конвој – организирана група возила и сл.
конопнишча – насади со коноп
кошва – лентер
коцомиши – божем
куришулиса – се спаси

л

лаја – брод
лазур – синило
луња – невреме, бура

м

мејанија – длабок поклон

н

навив – (на ветер) силен ветер
налеши – да наполни
небаре – божем
нелагода – неудобност, незгода

о

окош – пород
ориеншир – знак за снаоѓање

й

йанаџур – саем
йараход – голем брод
йлужница – плуг што повлекува два вола
йоданик – пригодник на држава
йоројници – силни дождови
йойфаџи – подвиг
йревез – тенко платно што го покрива лицето
йризрак – привидение
йројшок – теснина
йрч – јарецоводач
йулиџи – гледа

р

разарала (ми се рубя) – се искинала
 ралници – плугови
расџревозен – тажен, возбуден
рејлика – дел од говор на артист
риза – кошула
рубо – облека

с

свеџиџен оџан – свет оган
селекција – избор
симбол – знак, столска фигура
сојерници – ривали, непријатели
сиолајџи – ти благодарам
 страк босилек – гранче босилек

сиџраџези – војни стручњаци (јунаци)

счасџе – среќа

ш

шаверна – гостилница
шенеке – ламарина
шаин – дел што припаѓа некому
шарун – дрвена тркалезна даска за сечење
шрисекција на аџол – сложено пресметување на агол

у

ујадило – се растажило
укааџи – се смејат гласно

ч

чевре – свилена крпа
чужди – туѓи

џ

џаде – широк пат
џамадан – кусо волнено палто
џузданче – тефтерче

ш

шинџер – собирач на кучиња скитници
шуйџрак – будалетинка

АВТОРИТЕ ПО АЗБУЧЕН РЕД

Аврамовска Елизабета – <i>Пријатно со зборови</i>	163
Амичис, Едмондо де – <i>Од дневничокот на Енрико</i>	143
Андоновски, Венко – <i>Одаја за душата</i>	128
Андреевски, Петре – <i>Велика</i>	121
Арифџи, Теута – <i>Ситариот амам</i>	134
Арсовски, Томе – <i>Климент Охридски</i>	182
Арсовски Томе, <i>Лов на езерото Викторија</i>	137
Арсовски, Томе – <i>Парадоксот на Диоџен</i>	146
Башевски, Димитар – <i>Дневничокот на Ана</i>	130
Бураун, Еди – <i>Медијеран: Жива мейџора</i>	162
Вознесенски, Андреј – <i>Ситрута</i>	108
Гете, Ј. Волфрам – <i>Царот на самовилиите</i>	101
Димовски, Владо – <i>Приказна за тргачарот и џулабот</i>	173
Гурчинов, Милан, <i>Пушкин – човек – дело</i>	167
Емин, Илхам – <i>Како ѝ чела</i>	174
Ивановски, Гого – <i>О, родино</i>	107
Иљоски, Васил – <i>Беџалка</i>	148
Јаневски, Славко – <i>Еден ден во Иланда</i>	172
Јаневски, Славко – <i>Македонска крвава свадба</i>	184
Конески, Блаже – <i>Болен Дојчин</i>	112
Конески, Блаже – <i>Везица</i>	104
Конески, Блаже – <i>Од дневничокот</i>	142
Конески, Блаже – <i>Првпат во Кукуш</i>	142
Крле, Ристо – <i>Партија се одигрувачка</i>	149
Лафазаноски, Ермес – <i>Фолклорот, локалната масовна култура</i>	165
Леонов, Леонид – <i>Смртта на големиот бор</i>	175
Мајски, К. Никола – <i>Кажу ми</i>	117
Малески, Владо – <i>Повестта за Фросина и синоот</i>	179
Мали, С. Томе – <i>Кариш, кралот на Куманово</i>	123
Мацунов, Митко – <i>Широкот единак и неговото јато</i>	163
Миладинов, Константин – <i>Сираче</i>	94
Мисиркова, Р. Ката – <i>Те љубам - или - ѝе љубам</i>	160
Мисиркова, Р. Ката – <i>Судбина</i>	125
Нупиќ, Бранислав – <i>Сомнително лице</i>	153
Петровски, Горјан – <i>Кога смењето е здраво</i>	131
Попов, Столе – <i>Мариовски панаѓур</i>	126
Прешерн, Франце – <i>Врба</i>	98
Прилчев, Григор – <i>Моејто учеништво</i>	156
Пушкин, Александар – <i>Облак</i>	107
Раџи, Кочо – <i>Селска мака</i>	95
Раџи, Кочо – <i>Елеџи за ѝебе</i>	96
Раџи, Кочо – <i>Ленка</i>	110
Ренцов, Михаил – <i>Моејто дејство</i>	159
Рикер, Филип – <i>Опирање на вестерн филмска програма</i>	166
Сифт, Џонатан – <i>Гуливеровите патувања</i>	139
Смилевски, Веде – <i>Поејќијќи на Блаже Конески</i>	162
Стефановски, Горан – <i>Јане Задрога</i>	151
Стрезовски, Јован – <i>Во вулицата</i>	135
Толстој, Лав – <i>Нешто како прва љубов</i>	141
Цепенков, Марко – <i>Од „Автобиографијата“</i>	158
Чинго, Живко – <i>Сребрените снегови</i>	176
Шабани, Ресул – <i>Албум</i>	109
Шекспир, Вилијам – <i>Смртта на кралот Лир</i>	150
Шелева, Елизабета – <i>Кука и недела</i>	165

СОДРЖИНА

МАКЕДОНСКИОТ ЈАЗИК *(Својка Бојковска, Гордана Алексова, Димитър Пандев)*

МАКЕДОНСКИОТ ЈАЗИК ВО XIX ВЕК	4
ФОНЕТИКА	10
Видови акцентски целисти	10
Правила за акцентирање на акцентските целисти	12
МОРФОЛОГИЈА	14
ГЛАГОЛ	14
ЛИЧНИ И БЕЗЛИЧНИ ГЛАГОЛИ	14
НЕЛИЧНИ ГЛАГОЛСКИ ФОРМИ	17
Глаголска л форма	17
Глаголска придавка	18
Глаголска именка	19
Глаголски прилог	19
СЕГАШНО ВРЕМЕ	21
МИНАТО ОПРЕДЕЛЕНО НЕСВРШЕНО ВРЕМЕ	25
МИНАТО ОПРЕДЕЛЕНО СВРШЕНО ВРЕМЕ	27
ЗАПОВЕДЕН НАЧИН	30
Образување на формите на заповедниот начин	31
ПРИЛОЗИ	34
ПРЕДЛОЗИ	36
СВРЗНИЦИ	38
СИНТАКСА	41
РЕЧЕНИЧНИ ЧЛЕНОВИ	41
ПРЕДМЕТ	41
ДИРЕКТЕН ПРЕДМЕТ	42
ИНДИРЕКТЕН ПРЕДМЕТ	45
УДВОЛУВАЊЕ НА ДИРЕКТНИОТ И НА ИНДИРЕКТНИОТ ПРЕДМЕТ	47
УДВОЛУВАЊЕ НА ДИРЕКТНИОТ ПРЕДМЕТ	48
УДВОЛУВАЊЕ НА ИНДИРЕКТНИОТ ПРЕДМЕТ	50
ПРЕДЛОШКИ ПРЕДМЕТ	52
ВТОРОСТЕПЕНИ РЕЧЕНИЧНИ ЧЛЕНОВИ	54
АПОЗИЦИЈА	56
СЛОЖЕНА РЕЧЕНИЦА	58
СТРУКТУРА НА СЛОЖЕНАТА РЕЧЕНИЦА	58
НЕЗАВИСНОСЛОЖЕНИ И ЗАВИСНОСЛОЖЕНИ РЕЧЕНИЦИ	60
СВРЗНИЧКИ И БЕСВРЗНИЧКИ РЕЧЕНИЦИ	64

РЕЧНИК И СТИЛ	74
<i>Лексикаџа на македонскиот јазик според џотџеклојџо на зборовиџе</i>	74
ПРАВОПИС	80
<i>Правопис на соџласкаџа Ј</i>	80
<i>Правопис на соџласкиџе Л, Љ и Њ</i>	82
<i>Правопис на соџласкиџе В, Ф и Х</i>	83
<i>Правопис на соџласкиџе Ќ, Ѓ и Њ</i>	85
Речник на помалку познати поџми и термини	88
Користена литература	89

ЛИТЕРАТУРА (Косара Гочкова)

ПОЕЗИЈА	93
К. Миладинов – <i>Сираче</i>	94
К. Раџин – <i>Селска мака</i>	95
К. Раџин – <i>Елеџи за џебе</i>	96
<i>Жали џоро</i> – лирска песна	97
Ф. Прешерн – <i>Врба</i>	98
<i>Јанкула и Јана</i> – балада	99
Ј. В. Гете – <i>Царојџ на самовилиџе</i>	101
<i>Сџојан и Лилјана</i> – романса	102
Б. Конески – <i>Везилка</i>	104
<i>Ох, џланини</i> – овчарска народна песна	106
А. С. Пушкин – <i>Облак</i>	107
Г. Ивановски – <i>О, Родино</i>	107
А. Вознесенски – <i>Сџруџа</i>	108
Р. Шабани – <i>Албум</i>	109
К. Раџин – <i>Ленка</i>	110
<i>Поаџа Сџојан џуџина</i> – народна балада	111
Б. Конески – <i>Болен Дојчин</i>	112
<i>Болен Дојчин</i> – епска народна песна	113
<i>Момејџо одиџ на езеројџо</i>	116
<i>Оф, леле, боже</i> – народна песна	116
Н. К. Мајски – <i>Кажи ми</i>	117
ПРОЗА	119
П. М. Андреевски – <i>Велика</i>	121
Т. С. Мали – <i>Карџош, кралојџ на Куманово</i>	123
К. Мисиркова-Руменова – <i>Судбина</i>	125
С. Попов – <i>Мариовски џанаџур</i>	126
В. Андоновски – <i>Одаја за душайџа</i>	128
Д. Башевски – <i>Дневникојџ на Ања</i>	130
Г. Петревски – <i>Коџа смеџеџејџо е здраво</i>	131
Т. Арифџ – <i>Сџариојџ амам</i>	134
Ј. Стрезовски – <i>Во виулица</i>	135
Т. Арсовски – <i>Лов на езеројџо Викџорија</i>	137

Ц. Свифт – Гуливеровите патувања	139
Л. Н. Толстој – Ненијо како прва љубов	141
Од Дневникот на Блаже Конески	142
Првпат во Кукуш – Б. Конески	142
Од Дневникот на Енрико	143
ДРАМА	145
Т. Арсовски – Парадоксот на Диоген	146
В. Иљоски – Беџалка	148
Р. Крле – Париие се одијувачка	149
В. Шекспир – Смртија на кралот Лир	150
Г. Стефановски – Јане Задрогаз	151
Б. Нушиќ – Сомнително лице	153
Да се осврнеме на наученото за тоа што се подразбира под поимот драма	154
ИЗРАЗУВАЊЕ И ТВОРЕЊЕ	155
Г. Прличев – Моејто училствувување	156
М. Цепенков – Од „Автобиографијата“	158
М. Ренцов – Моејто дејство	159
К. Мисиркова-Руменова – Те љубам или ти се љубам	160
В. Смилевски – Поејќијата на Блаже Конески	162
Е. Бурауи – Медијеран: Жива метафора	162
Е. Аврамовска – Цртање со зборови	163
М. Мацунов – Широкот единак и неговото јато	163
Е. Шелева – Кука и нелагода	165
Е. Лафазановски – Фолклорот, локалната масовна култура	165
Ф. Рикер – Говор на амбасадорот на САД (Отворање на вестерн филмска програма)	166
М. Гурчинов – Пушкин – човек – дело	167
ТЕКСТОВИ ЗА УТВРДУВАЊЕ И ЗБОГАТУВАЊЕ НА ЗНАЕЊАТА	171
С. Јаневски – Еден ден поладне	172
В. Димовски – Приказна за жрнчарот и за џулабот	173
И. Емин – Како ѝ чела	174
Л. Леонов – Смртија на големиот бор	175
Ж. Чинго – Сребрениите снегови	176
ФИЛМ	177
Почетоците и развитокот на филмската уметност во Македонија	178
В. Малески – Повесја за Фросина и синој	179
Т. Арсовски – Климент Охридски	182
С. Јаневски – Македонска крвава свадба	184
Речник на помалку познати зборови	186
Авторите по азбучен ред	188

Стојка БОЈКОВСКА Димитар ПАНДЕВ
Гордана АЛЕКСОВА Косара ГОЧКОВА

МАКЕДОНСКИ ЈАЗИК

за VIII одделение
за деветгодишно основно образование

Лектура
Сашо Костовски

Комјутерска обработка
Снежана Бошковска

Корица
Бисера Александровска

Подготовка за печат - уредување
ПРОСВЕТНО ДЕЛО АД
ул. Димитрија Чуповски 15 - Скопје